

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Базецька Г. І.

**ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
навчально-методичний посібник**

**Харків
2021**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Базецька Г. І.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»
денної форми навчання

**Харків
2021**

Базецька Г. І. Економічний аналіз діяльності підприємства:
навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» спеціалізації «Бізнес-економіка» денної форми навчання / Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. 274 с.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого (протокол № 3 від 16.06.2020 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2021

ЗАГАЛЬНІ ПОРАДИ

Мета вивчення навчальної дисципліни – формування системи спеціальних знань для дослідження розвитку економічної (фінансово-господарської) діяльності підприємства та забезпечення цільового управління нею.

Завдання:

- формування системи теоретичних знань щодо проведення економічного аналізу діяльності підприємства;
- набуття навичок із використання сучасного програмного забезпечення в аналітичному процесі та розуміння особливостей його використання;
- розвиток умінь проведення: аналізу фінансового стану підприємства, оптимізації грошових потоків підприємства;
- опанування інструментарію визначення рівня фінансової стійкості підприємств, собівартості продукції та її аналізу;
- оволодіння практичними методами: аналізу виробничої діяльності підприємства, оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів підприємства;
- вироблення умінь проведення оцінки використання трудового потенціалу підприємства;
- навчитися обґрунтовувати доцільність використання основних засобів підприємства та визначення ефективності їх функціонування.

Під час практичних занять з курсу «Економічний аналіз діяльності підприємства» відбувається формування у студентів навичок оцінки фінансового стану підприємства, ефективності його функціонування та визначення перспективних напрямів розвитку.

Кращій підготовці до занять і більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу сприяє виконання завдань для самостійної роботи: формулювання відповідей на теоретичні і дискусійні питання, робота з кейсами, ситуаційний аналіз, опрацювання рекомендованої літератури. У кожній темі розміщено лекторіум з її найважливіших питань.

Студенти заочної форми навчання на практичних заняттях розглядатимуть теми:

2. Організація аналітичної роботи на підприємстві.

6. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства.

9. Аналіз забезпечення підприємства основними засобами та ефективність їх використання.

9.1. Аналіз забезпечення підприємства основними засобами.

9.2. Аналіз відтворення основних засобів підприємства.

9.3. Аналіз інтенсивності та ефективності використання основних засобів підприємства.

12. Аналіз руху грошових коштів підприємства.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Модуль I. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Тема 1.1. Теоретичні основи економічного аналізу: сутність, предмет, об'єкти, мета, завдання, принципи, функції

П л а н

1. Економічний аналіз як наука.
2. Предмет, об'єкти, мета, завдання економічного аналізу.
3. Принципи та функції економічного аналізу.

Лекторіум

Термін «аналіз» у перекладі з грецької означає поділяю, розчленовую.

Економічний аналіз являє собою спосіб пізнання предметів і явищ навколишнього середовища, заснований на розчленовуванні цілого на складові частини і вивченні їх в усьому різноманітті зв'язків і залежностей. Наприклад, щоб зрозуміти сутність собівартості продукції, необхідно знати, які статті витрат включаються до неї та від яких чинників залежить величина кожного виду витрат.

Розрізняють **загальнотеоретичний економічний аналіз**, який вивчає економічні явища і процеси на макрорівні (на рівні суспільно-економічної формації, на державному рівні національної економіки та її окремих галузей), і **конкретно-економічний аналіз** на мікрорівні - аналіз господарської діяльності, який застосовують для опанування економіки окремих підприємств.

Економічний аналіз як наука розкривається через поняття: «теорія пізнання», «судження», «умовивід», «наукова абстракція», «мислення».

Теорія пізнання визначає сутність, необхідність і послідовність економічного аналізу. Об'єктом пізнання є практика і людське мислення. Мислення як творчий процес включає судження і умовивід. Через судження щось заперечується або стверджується. Судження може бути від часткового до загального (індукція) і навпаки – від загального до часткового (дедукція).

Індукція і дедукція нерозривно пов'язані одна з одною і в сукупності становлять умовивід. Індуктивно-дедуктивний метод мислення, який пройшов логічну обробку об'єктивних даних, розкриває сутність досліджуваних економічних явищ, дозволяє виявити певні закономірності і прийняти грамотні управлінські рішення.

Логіка аналітичного дослідження представляє перехід від абстрактного до конкретного, до перетворення теоретичних положень у практичну діяльність. Це визначає взаємозв'язок науки і практики.

Економічний аналіз, як і будь-яка наука, має принципи або вимоги, яким він повинен відповідати.

Економічний аналіз незамінний у практичній діяльності підприємств усіх форм власності та видів діяльності. Від якості його проведення залежить конкурентоспроможність організації, формування її іміджу і подальший розвиток бізнесу. Аналітичні методи дослідження є базою прийняття рішень на мікроекономічному рівні (на рівні суб'єкта господарювання). За допомогою аналітичних процедур виявляють недоліки і пріоритети в фінансово-господарській діяльності, на підставі яких будують коротко-, середньо- і довгострокові прогнози розвитку організації.

Предметом економічного аналізу є:

- господарські процеси підприємств, соціально-економічна ефективність і кінцеві фінансові результати їх діяльності, що складаються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, відображених через систему економічної інформації;

- причинно-наслідкові зв'язки економічних явищ і процесів, тобто причини змін, пізнання яких дозволяє визначити сутність економічних явищ і на цій основі дати правильну оцінку й обґрунтування будь-якого управлінського рішення.

Останнім часом більшість наукових дослідників предметом економічного аналізу вважає господарські процеси орга-

нізацій, що включають організаційно-виробничу, комерційну, фінансову, соціальну, технічну і технологічну сфери діяльності.

Об'єктами аналізу є результати економічних процесів. Це показники джерел і засобів основного і оборотного капіталу, інвестиційної та інноваційної діяльності, ефективності використання ресурсів підприємства, обсягу виробництва, продажу, прибутку і рентабельності. Наприклад, в будь-якій сфері діяльності до об'єктів аналізу відносять виробництво і продаж продукції, надання робіт і послуг, їхню собівартість, фінансові результати, ступінь використання різних видів ресурсів (фондовіддача, матеріаломісткість, продуктивність праці та ін.).

Мета економічного аналізу фінансово-господарської діяльності організацій – пошук і вимір резервів підвищення ефективності виробництва, зростання конкурентоспроможності та фінансової стійкості.

Завдання економічного аналізу:

- встановлення закономірностей і тенденцій економічних явищ і процесів у конкретних умовах підприємства. Наприклад, закон випереджаючого зростання продуктивності праці щодо рівня його оплати повинен виконуватися не тільки в масштабах всієї національної економіки, а й на кожному конкретному підприємстві і в його підрозділах;

- наукове обґрунтування перспективних планів і прогнозів. Без глибокого економічного аналізу результатів діяльності підприємства за минулі 5–10 років, без виявлення недоліків і переваг не можна розробити обґрунтований план, вибрати оптимальний варіант управлінського рішення;

- розмежування суб'єктивних і об'єктивних причин відхилення фактичних показників від базисних та їхній кількісний вимір;

- оцінка результатів діяльності фірми щодо виконання планів, досягнутого рівня розвитку економіки, використання наявних ресурсів і потенціалу організації, вибір оптимального управлінського рішення;

- прогнозування показників на перспективу і розробка заходів щодо використання виявлених резервів;

- контроль за упровадженням розроблених заходів, виконанням рівня планових показників і економним використанням ресурсів.

Види економічного аналізу класифікують за:

- змістом і повнотою досліджуваних об'єктів (комплексний аналіз всієї господарської діяльності, локальний аналіз окремих підрозділів, тематичний аналіз окремих питань). При комплексному аналізі діяльність підприємства вивчають всебічно, а при тематичному – тільки окремі її сторони, що становлять у певний момент найбільший інтерес;

- методами вивчення об'єктів [порівняльний, факторний, маржинальний, економіко-математичний, функціонально-вартісний, діагностичний аналіз (експрес-аналіз)].

Також економічний аналіз можна класифікувати за часом його проведення:

1) *перспективний* (попередній) аналіз – проводиться до здійснення господарської операції та є необхідним для обґрунтування управлінських рішень, прогнозування показників, здійснення контролю за виконанням плану та попередження негативних результатів діяльності;

2) *ретроспективний* (наступний, історичний) аналіз – проводиться після здійснення господарської операції, використовується для здійснення контролю за виконанням програм розвитку в динаміці, виявлення невикористаних резервів, об'єктивної оцінки результатів діяльності. Поділяється на оперативний (ситуаційний) та поточний.

Оперативний аналіз проводять відразу після здійснення господарських операцій або зміни ситуації за короткі відрізки часу (зміну, декаду, добу тощо). Його мета – оперативно виявляти недоліки і впливати на господарські процеси.

Поточний аналіз проводять за важливими звітними періодами господарювання в основному на базі періодичної, річної бухгалтерської звітності. Головне завдання поточного аналізу – об'єктивна оцінка результатів комерційної діяльності, комплексне виявлення недоліків у роботі, невикористаних резервів і мобілізація їх для підвищення економічної ефективності виробництва, поліпшення фінансового становища в довгостроковій перспективі.

Крім часу проведення, економічний аналіз слід також розглядати за рівнем охоплення (суцільний, вибірковий, внутрішньогосподарський, галузевий, міжгосподарський), просторовою формою (внутрішній та зовнішній), змістом (комплексний і тематичний, управлінський і фінансовий), періодичністю (періодичний і одноразовий), організаційною формою (централізований і децентралізований).

Принципами проведення економічного аналізу є такі:

- науковість;
- державний підхід;
- комплексність;
- системність;
- регулярність;
- об'єктивність;
- дієвість;
- економічність;
- порівнянність;
- конкретність.

Функції економічного аналізу:

1) оціночна (визначає відповідність стану економічної системи її цільовим параметрам функціонування та потенційним можливостям);

2) діагностична (полягає у встановленні причинно-наслідкових змін економічної системи, у кількісному і якісному вимірюванні впливу факторів на їх зміну і розвиток);

3) пошукова (спрямована на виявлення невикористаних резервів та потенційних можливостей зміни і розвитку підприємства як економічної системи, обґрунтовує механізм їх мобілізації).

Короткі есе

1. Основні етапи розвитку економічного аналізу як науки.
2. Зв'язок економічного аналізу з іншими науками і дисциплінами.
3. Основні категорії економічного аналізу.
4. Виявлення господарських резервів та їх класифікація.
5. Види економічного аналізу.

Практичні завдання

1. Створено нове підприємство ПрАТ «Ренбі», яке має необхідне обладнання та виробничі площі для випуску декількох найменувань продукції. Стратегічна мета підприємства – зайняти лідерські позиції на внутрішньому ринку серед підприємств-конкурентів. Внутрішніми цілями підприємства є зростання обсягів продажу та збільшення прибутку. Визначте, які основні (О) та допоміжні (Д) функції повинні виконувати підрозділи підприємства для досягнення зазначених цілей. Заповніть таблицю 1:

Таблиця 1

Функції підрозділів підприємства

Функції	Підрозділи підприємства				
	Адміністрація	Відділ маркетингу	Виробництво	Фінансовий відділ	Матеріально-технічний відділ
Загальне управління і контроль					
Прогнозування та планування					
Управління персоналом та соціальний розвиток					
Дослідження ринку, просування продукції					
Підготовка, забезпечення та контроль за виробництвом					
Фінансування, бухгалтерський облік					
Забезпечення матеріально-технічними ресурсами					
Документообіг					

Відповідь обґрунтуйте.

2. За наведеною нижче схемою складіть загальну схему комплексного економічного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства. До схеми необхідно занести такі етапи проведення економічного аналізу:

- аналіз ефективності капітальних та фінансових інвестицій;
- аналіз обсягу виробництва, асортименту, якості та конкурентоспроможності продукції, обсягу продажів;
- аналіз організаційно-технічного рівня та інших умов виробництва;
- аналіз забезпеченості матеріальними ресурсами;
- загальна оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності;
- попереднє вивчення загальних показників підприємства за останні три роки та даних конкурентів;
- аналіз показників прибутку та рентабельності;
- аналіз та управління витратами, собівартості одиниці продукції;
- аналіз забезпеченості та ефективності використання основних засобів та нематеріальних активів;
- аналіз обсягу та структури оборотного капіталу;
- аналіз ефективності використання оборотних засобів;
- аналіз стану і використання праці та заробітної плати.

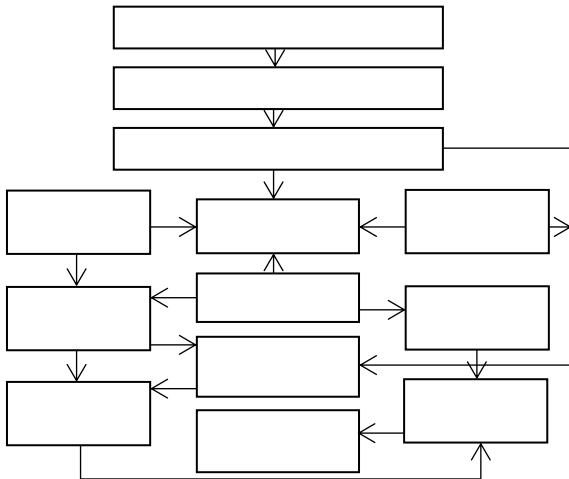

Рис. 1. Загальна схема комплексного економічного аналізу

Тестові завдання

1. Який вид аналізу вивчає показники стану та розвитку виробництва?

- а) фінансовий;
- б) економічний;
- в) аудиторський;
- г) техніко-економічний.

2. Що є об'єктом дослідження у маркетинговому аналізі?

- а) зовнішнє середовище функціонування підприємства;
- б) внутрішнє середовище функціонування підприємства;
- в) виробнича діяльність підприємства;
- г) взаємозв'язок соціальних та економічних процесів.

3. Який вид аналізу базується на звіті виробничого підрозділу про результати роботи за рік?

- а) міжгосподарський;
- б) галузевий;
- в) внутрішньогосподарський;
- г) фінансовий.

4. Що є об'єктом фінансово-економічного аналізу?

- а) ринок сировини та збуту готової продукції;
- б) взаємодія технічних та економічних процесів;
- в) резерви збільшення прибутку та зростання рентабельності;
- г) зовнішньоекономічна діяльність підприємства.

5. Який період береться до уваги при проведенні попереднього аналізу?

- а) здійснення господарської операції;
- б) підготовка до здійснення фінансово-господарської операції;
- в) контроль за виробництвом;
- г) отримання прибутку підприємством.

6. Який період часу береться до уваги при проведенні оперативного аналізу?

- а) декада, місяць, квартал;
- б) місяць, півріччя, рік;
- в) місяць, квартал, півріччя, рік;
- г) день.

7. У чому полягає мета ретроспективного аналізу?

- а) контроль та виявлення невикористаних резервів;
- б) обґрунтування управлінських рішень;
- в) прогнозування плану виробництва;
- г) аналіз динаміки прибутку.

8. Яку мету переслідує проведення факторного аналізу?

- а) виявлення величини впливу факторів на результативність підприємства;
- б) порівняння звітних показників з плановими;
- в) вибір оптимального варіанта рішення економічної задачі;
- г) контроль за ефективністю діяльності підприємства.

9. Що є предметом економічного аналізу?

- а) причина, яка впливає на певний результат діяльності підприємства;
- б) окремі економічні явища, процеси, проблеми, питання, показники;
- в) фінансово-господарська діяльність підприємств та установ;
- г) запас ресурсів, який свідомо не витрачається і підтримується на певному рівні.

10. Що є об'єктом економічного аналізу?

- а) причина, яка впливає на певний результат діяльності підприємства;
- б) окремі економічні явища, процеси, проблеми, питання, показники;

- в) фінансово-господарська діяльність підприємств та установ;
- г) запас ресурсів, який свідомо не витрачається і підтримується на певному рівні.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Сгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні види економічного аналізу.
2. Поміркуйте, за яким принципом можна класифікувати економічний аналіз.
3. Охарактеризуйте використання індукції та дедукції в економічному аналізі.
4. Наведіть приклади використання економічного аналізу в практичній діяльності підприємства.
5. Який зв'язок між аналізом та контролем на підприємстві?
6. Поміркуйте, в чому полягає значення економічного аналізу в управлінні виробництвом.

7. Чи існує зв'язок економічного аналізу та бухгалтерського обліку на підприємстві?
8. Розкрийте принципи та функції економічного аналізу.
9. Яке місце займає економічний аналіз в системі економічних наук?
10. Через які поняття розкривається сутність економічного аналізу?

Т е м а 1.2. Методи економічного аналізу

П л а н

1. Методика проведення комплексного економічного аналізу.
2. Методи і прийоми економічного аналізу.

Лекторіум

В економічному аналізі методика являє собою сукупність аналітичних способів і правил дослідження економіки підприємства, певним чином підпорядкованих досягненню мети аналізу. Методика економічного аналізу включає послідовність, періодичність і терміни проведення аналітичного дослідження; джерела інформації; прийоми аналізу; порядок оформлення результатів аналізу.

У зв'язку з відсутністю затвердженого типового положення щодо методики проведення економічного аналізу склалася ситуація, коли виконавці, керуючись різними методиками, отримують відповідно різні результати і висновки.

У теорії і практиці господарської діяльності виділяють **загальну** і **приватні** методики. **Загальна методика** - система дослідження однаково використовується при вивченні різних об'єктів економічного аналізу в різних галузях економіки. **Приватні методики** конкретизують загальну методикау відносно певних галузей і типів виробництва.

Особливе значення в економічному аналізі має комплексна методика. Методика **комплексного економічного аналізу**

означає, що робота кожного підприємства повинна бути розглянута, а в результаті комплексного дослідження повинна бути отримана узагальнююча оцінка досліджуваного об'єкта з усіх боків його діяльності.

Сучасні спеціалісти в галузі економічного аналізу вивчають та пропонують до застосування різноманітні методики, однак більшість з них дотримуються думки про необхідність розглядати підприємство як самостійну економічну систему, результати аналізу функціонування якої повинні надати можливість визначити перспективні напрями розвитку організації.

Методика комплексного аналізу має включати три основних *етапи*.

Етап 1. Виділення основних питань діяльності фірми.

Етап 2. Розробка системи показників, що найкращим чином характеризує різні функції і підсистеми підприємства, а також критерії оцінки і порогові значення показників.

Етап 3. Виявлення взаємозв'язку між показниками, факторний аналіз, в логічній послідовності формулювання висновків, розробка пропозицій і варіантів їх реалізації.

Як правило, у загальній схемі комплексного економічного аналізу діяльності підприємства виділяють такі *блоки*:

1. Попереднє вивчення узагальнюючих показників діяльності підприємства за три останні роки і даних конкурентів.
2. Аналіз організаційно-технічного рівня та інших умов виробництва.
3. Аналіз забезпеченості та ефективності використання основних засобів і нематеріальних активів.
4. Аналіз забезпеченості матеріальними ресурсами.
5. Аналіз стану і використання праці і заробітної плати.
6. Аналіз величини і структури оборотного капіталу.
7. Аналіз обсягу виробництва, асортименту та якості продукції, її конкурентоспроможності та обсягів продажів.
8. Аналіз та управління витратами, собівартістю продукції.
9. Аналіз ефективності використання оборотних коштів.
10. Аналіз ефективності капітальних і фінансових інвестицій.
11. Аналіз показників прибутку і рентабельності.

12. Аналіз фінансового стану.

13. Узагальнююча оцінка ефективності фінансово-господарської діяльності.

Блоки 1–3 здійснюються послідовно. Результати аналізу блоків 3–6 є вихідною інформацією для проведення аналізу блоку 7. Дані аналізу блоку 4 також є підставою для аналізу блоку 9, блоку 5 – для аналізу блоку 8, а блоку 6 – для аналізу блоків 9 і 10. Результати аналізу блоку 8 використовуються для проведення аналізу блоку 11; блоку 9 – частково можуть оброблятися заново у блоці 8, а також використовуються у блоці 11. Дані аналізу блоків 10 і 11 є підставою для проведення аналізу блоку 12, які, своєю чергою, є підставою проведення спільної оцінки (блок 13).

Комплексність аналізу показників полягає у безлічі підсистем, що знаходяться у постійній взаємодії одна з одною і з зовнішнім середовищем. Практикою виділені такі підсистеми: виробнича, збутова, постачальна, фінансова, керуюча, інформаційна. Вони є внутрішнім середовищем організації. Фактори внутрішнього середовища формуються самою організацією. До них відносять: вибір цінової та збутової діяльності, рівень організації та управління фірми, концентрацію і спеціалізацію виробництва, управління активами компанії, інвестиційну привабливість підприємства.

Зовнішнє середовище функціонування підприємства представлене об'єктивними факторами: міжнародними, національними, ринковими. До міжнародних чинників відносять стабільність міжнародної політики, міжнародну конкуренцію, зовнішньоекономічні зв'язки. Національні фактори включають політичні, економічні та демографічні питання на рівні держави. Ринкові фактори представлені психологією споживача, науково-технічним станом виробництва, формою конкуренції на вітчизняному ринку. Підприємства практично не можуть вплинути на природу та появу зовнішніх факторів.

Комплексний аналіз досліджує взаємозв'язок та зумовленість окремих показників і чинників виробництва. Таким чином, методика комплексного аналізу господарської діяльності

підприємства є складною системою правил і способів обробки економічної інформації.

Метод економічного аналізу – системне комплексне вивчення, виявлення, вимір і узагальнення впливу факторів на результати діяльності організації шляхом обробки системи показників спеціальними прийомами. Він складається з низки послідовно здійснюваних дій:

- спостереження за об'єктом, розрахунок абсолютних і відносних показників, приведення їх у порівнянний вид;
- систематизація, угруповання і деталізація факторів, вивчення їх впливу на результативні показники;
- узагальнення – побудова підсумкових і прогностичних таблиць, підготовка висновків і рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Характерні риси методу:

- необхідність постійних порівнянь;
- необхідність вивчення внутрішніх протиріч, позитивних і негативних сторін кожного явища, процесу;
- системність і комплексність проведення економічного аналізу, вивчення господарської діяльності підприємств, що повинні проводитися з урахуванням усіх взаємозв'язків і взаємозалежностей;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків, тобто виявлення причин змін економічних показників і прогноз можливих тенденцій;
- визначення кількісного впливу факторів на результативні показники діяльності фірми, розрахунок економічних втрат і резервів підприємства.

Існує різна класифікація **методів** та **приймів** економічного аналізу, яка залежить від ознак, що досліджуються. Найпоширенішою є така:

І. **Неформалізовані методи** – засновані на відображенні аналітичних процедур на логічному рівні, а не на точних аналітичних залежностях. До таких методів відносяться такі:

- 1) розробка системи показників;
- 2) метод порівнянь (вертикальний, горизонтальний та трендовий аналізи);

- 3) побудова аналітичних таблиць;
- 4) деталізація (прийом деталізації);
- 5) метод експертних оцінок;
- 6) методи ситуаційного аналізу;
- 7) прогнозування.

П. *Формалізовані методи* дозволяють представити показники у точній залежності (переважно математичній). До таких методів належать:

1. Класичні (традиційні) методи економічного аналізу:

- 1) балансовий;
- 2) групування;
- 3) абсолютних, відносних та середніх величин;
- 4) графічний.

2. Математико-статистичні методи дослідження зв'язків:

1) детермінований факторний аналіз (основою для застосування даного виду аналізу є метод елімінування (усі фактори змінюються незалежно один від одного, спочатку змінюється один, а всі інші залишаються без змін, потім змінюються два, потім три тощо фактори за незмінністю інших). До цих методів відносять: методи абсолютних та відносних різниць, метод ланцюгових підстановок, індексний метод, метод пропорційного поділу, інтегральний метод, логарифмування, кореляційно-регресійний аналіз;

2) стохастичний факторний аналіз.

3. Методи оптимізації показників:

1) економіко-математичне моделювання (моделювання факторних систем);

2) програмування;

3) дослідження операцій (найпоширеніші – теорія ігор та теорія масового обслуговування);

4) кластерний аналіз.

Найчастіше при проведенні економічного аналізу застосовуються класичні методи, детермінований факторний аналіз та теорія ігор як спосіб отримання результатів аналізу для обґрунтування управлінських рішень.

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте об'єктивні та суб'єктивні фактори, які впливають на обсяг продажу продукції. Наведіть приклади.

2. Проведіть факторний аналіз валового прибутку підприємства від реалізації одного виду продукції. Проаналізуйте рентабельність продукції.

Таблиця 2

Вихідні дані

Показники	план	факт
Обсяг реалізованої продукції (шт.)	35700	39870
Ціна реалізації (грн)	358	422
Собівартість продукції (грн)	290	335

3. Проведіть факторний аналіз рентабельності власного капіталу за даними:

Таблиця 3

Вихідні дані

Показники (тис. грн)	план	факт
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування	1896	1029
Податок на прибуток	327	185
Дохід від реалізації продукції	16145	15372
Авансований капітал	12205	14532
Власний капітал	9431	10275

Практичні завдання

1. Підприємство має можливість самостійно планувати обсяги випуску сезонної продукції П1, П2, П3. Продукція, що не продана протягом сезону, пізніше реалізується за зниженою ціною. Дані про собівартість продукції, відпускні ціни та обсяги реалізації залежно від рівня попиту наведені в таблиці 4:

Таблиця 4

Вихідні дані

Вид продукції	Собівартість	Ціна одиниці продукції (грн)		Обсяг реалізації за рівнем попиту (тис. шт.)		
		протягом сезону	після закінчення сезону	підвищений	середній	знижений
П1	2,8	3,5	3,1	25	22	10
П2	15,4	18,9	15,2	8	6	2
П3	12,9	15,4	13,8	16	14	5

Необхідно:

1) надати описаній ситуації ігрову схему, вказати допустимі стратегії сторін, скласти платіжну матрицю;

2) дати рекомендації про обсяги випуску продукції за видами, які забезпечують підприємству максимальний прибуток.

Для зменшення розмірності платіжної матриці слід вважати, що одночасно на всі три види продукції рівень попиту однаковий: підвищений, середній або низький.

2. Графічним методом відобразіть тенденцію змін обсягу виробництва та продажу за роками (табл. 5). Зробіть відповідні висновки.

Таблиця 5.

Вихідні дані

Роки	Обсяг виробництва (од.)	Обсяг продажу (од.)
1	1800	1780
2	1850	1810
3	1790	1730
4	1810	1780
5	1870	1850
6	1890	1875
7	2000	1950
8	2100	1985
9	2050	2000
10	2070	2010

3. Проведіть факторний аналіз методом абсолютних різниць за даними:

Таблиця 6

Вихідні дані

Фактор	план	факт	Абсолютні зміни (Δ)
a	2,8	3,1	
b	2,6	2,5	
c	4,1	4,5	
d	3,8	3,5	

Як змінився результуючий показник? Який фактор має найбільш позитивний вплив на результат, а який – найбільш негативний?

Зробіть висновки:

4. Проведіть факторний аналіз методом ланцюгових підстановок за даними:

Таблиця 7

Вихідні дані

Фактор	план	факт
a	4,6	4,8
b	2,9	2,5
c	3,8	4,3
d	1,7	1,3

Як змінився результуючий показник? Який фактор має найбільш позитивний вплив на результат, а який – найбільш негативний?

Зробіть висновки:

5. Проведіть факторний аналіз методом відносних різниць за даними:

Вихідні дані

Фактор	план	факт	Δ	$\Delta, \%$
a	9,2	9,5		
b	10,8	10,9		
c	11,3	11,1		
d	12,7	12,4		

Як змінився результуючий показник? Який фактор має найбільш позитивний вплив на результат, а який – найбільш негативний?

Зробіть висновки:

Тестові завдання

1. Як називається методика, за якою провадяться дослідження при вивченні різноманітних об'єктів економічного аналізу в різних галузях економіки?

- а) часткова;
- б) загальна;
- в) стратегічна;
- г) індуктивно-дедуктивна.

2. Як називається методика, яка конкретизує загальні дослідження відносно певних галузей та типів виробництва?

- д) часткова;
- е) загальна;
- ж) стратегічна;
- з) індуктивно-дедуктивна.

3. Які етапи включає методика комплексного аналізу?

а) проведення SWOT-аналізу, факторного аналізу, моделювання факторних систем, проведення детермінованого та стохастичного аналізу, розробка пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підприємства;

б) виділення основних питань діяльності підприємства, розробка системи відповідних показників, виявлення взаємозв'язку між показниками, розробка пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підприємства;

в) проведення аналізу інтегральним методом, розрахунків індексів виробництва, здійснення фінансового аналізу, виявлення резервів, розробка пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підприємства;

г) проведення горизонтального, вертикального та трендового аналізу, побудова «дерева рішень», групування відповідних показників, виявлення резервів, розробка пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підприємства.

4. Який метод застосовується для прогнозування розвитку підприємства в майбутньому на основі ретроспективного дослідження стану та діяльності підприємства?

- а) графічний;
- б) середніх величин;
- в) аналіз тенденцій;
- г) порівняльний.

5. Який метод застосовується для порівняння фактичних даних із попередніми, плановими та даними інших підприємств?

- а) порівняння;
- б) балансовий;
- в) відносних величин;
- г) аналіз тенденцій.

6. Який метод має переваги, що полягають в отриманні більш точних результатів розрахунку впливу факторів у порівнянні з іншими методами та виключенні неоднорідної оцінки впливу факторів?

- а) індексний;
- б) пропорційного ділення;
- в) логарифмування;
- г) інтегральний.

7. Як називається розміщення явищ або об'єктів, що вивчаються, у певному порядку з урахуванням їх взаємозв'язку та підпорядкованості?

- а) метод економічного аналізу;
- б) комплексний аналіз;
- в) моделювання факторних систем;
- г) факторний аналіз.

8. Що є причиною, яка впливає на показник?

- а) індекс;
- б) фактор;
- в) система;
- г) спостереження.

9. Які розрізняють фактори собівартості продукції?

- а) зовнішні та внутрішні;
- б) основні та другорядні;
- в) якість та кількість запасів виробництва;
- г) галузеві особливості та ринкові умови.

10. Які типи факторних моделей зустрічаються найчастіше?

- а) детерміновані, стохастичні, комбіновані;
- б) моделі першого та другого порядку;
- в) адитивні, мультиплікативні, кратні, змішані;
- г) інтенсивні та екстенсивні.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Іванчук О. В., Тринька Л. Я. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 568 с.

Мішеніна Н. В., Мішеніна Г. А., Ярова І. Є. Економічний аналіз: навч. посіб. Суми: Сум. держ. ун-т, 2014. 305 с.

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Тарасенко Н. В. Економічний аналіз: практикум. Київ: Ліра-К, 2016. 296 с.

Тринька Л. Я., Липчанська О. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 567 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Сутність комплексного економічного аналізу.
2. Охарактеризуйте зміст загальної та часткової методик економічного аналізу.
3. У чому полягає моделювання факторних систем?
4. Розкрийте види порівняльного аналізу.
5. Які методи економічного аналізу можуть бути використані для мультиплікативної факторної моделі?
6. Які прийоми побудови детермінованих факторних моделей Ви знаєте?
7. Які етапи є необхідними у процесі економіко-математичного моделювання?
8. У чому полягає теорія ігор та теорія масового обслуговування?
9. Поміркуйте, чи застосовуються теорія ігор та теорія масового обслуговування у вітчизняній практиці.
10. Які методи економічного аналізу застосовуються найчастіше у вітчизняній практиці?

Тема 2. Організація аналітичної роботи на підприємстві

П л а н

1. Етапи аналітичної роботи на підприємстві.
2. Система економічної інформації.
3. Система показників фінансово-господарської діяльності підприємства.
4. Підготовка інформації до обробки.
5. Основи організації автоматизованої обробки та аналізу економічної інформації.

Лекторіум

Організація економічного аналізу господарської діяльності на підприємстві повинна мати науковий характер, обґрунтований розподіл обов'язків між окремими виконавцями, бути уніфікованою та ефективною.

Уніфікація роботи передбачає створення таких методик, які б включали заповнення спеціально розроблених таблиць залежно від специфічних особливостей внутрішньогосподарських підрозділів і галузей, але у сукупності могли дати комплексну оцінку фінансово-економічних результатів діяльності підприємства.

Аналітичну роботу на підприємстві поділяють на такі організаційні етапи:

1. Виділення суб'єктів і об'єктів, мети і завдань аналізу і розподіл обов'язків між окремими виконавцями.
2. Планування аналітичної роботи.
3. Інформаційне та методичне забезпечення економічного аналізу.
4. Аналітична обробка даних.
5. Оформлення результатів аналізу.
6. Контроль за впровадженням та надання пропозицій і рекомендацій.

Планують аналітичну роботу на основі розробки *комплексного і тематичних* планів.

Комплексний план за змістом є календарним розкладом окремих аналітичних досліджень. У ньому, крім цілей і завдань аналізу, визначають: питання, які повинні бути досліджені протягом року, час вивчення кожного питання, суб'єктів аналізу; відображають схему аналітичного документообігу, термін, адресу надходження кожного документа та його зміст.

Тематичні плани призначені для проведення аналізу з окремих питань, які потребують поглибленого опанування.

Аналітичну роботу на великих підприємствах очолює, як правило, головний економіст, на середніх і малих підприємствах – головний бухгалтер. В окремих структурних ланках може бути виділена група економічного аналізу.

Розглядаючи розподіл завдань аналітичної роботи за фахівцями і відділами організації, можна виділити наведене далі розмежування аналітичної роботи.

Виробничий відділ аналізує виконання плану випуску продукції за обсягом та асортиментом, ритмічність роботи, підвищення якості продукції, впровадження нової технології, організаційний рівень виробництва.

Відділ збуту та маркетингу вивчає виконання договірних зобов'язань і планів поставок продукції споживачам за обсягом, термінами, якістю, визначає попит і платоспроможність покупців, стан складських запасів і збереження готової продукції.

Відділ бухгалтерського обліку та звітності аналізує витрати виробництва і продажів, собівартість продукції, величину прибутку, фінансовий стан підприємства, ліквідність і стійкість підприємства.

Аудиторська служба поряд із наданням консультаційної допомоги в частині правильної організації бухгалтерського обліку та його відповідності міжнародним стандартам перевіряє обґрунтованість складеного бізнес-плану, відповідність проведених фінансово-господарських операцій нормативним актам, правильність оподаткування. Особливу увагу приділяють аналізу фінансового стану організації, оцінюють реальність статей бухгалтерського балансу, показників форми № 2 «Звіт про фінансові результати».

Планово-економічний відділ складає план-прогноз (бізнес-план) і контролює його виконання, становить методичне забезпечення аналізу, організує та узагальнює результати аналізу господарської діяльності підприємства і його структурних підрозділів, розробляє заходи за підсумками аналізу.

Економічний аналіз входить в обов'язки не тільки працівників економічних служб, а й технічних відділів (головного механіка, енергетика, технолога та ін.).

Позавідомчий аналіз виконують статистичні, фінансові органи, податкові інспекції, аудиторські фірми, банки, інвестори, науково-дослідні інститути.

Всі джерела інформації для проведення економічного аналізу поділяються на планові, облікові та позаоблікові.

Планові джерела – це всі типи планів, які розробляють на підприємстві (перспективні, поточні, оперативні, технологічні карти тощо), а також нормативні матеріали, кошториси, прейскурант цін та ін.

Облікові джерела – це всі дані, які містять документи бухгалтерського, статистичного та оперативного обліку, а також всі види звітності, первинна облікова документація.

Позаоблікові джерела – документи, які регулюють господарську діяльність: закони держави, укази президента, постанови уряду і місцевих органів влади, акти ревізій і перевірок, накази і розпорядження керівників господарства, договори, угоди, рішення арбітражу і судових органів, рішення ради трудового колективу, технічна і технологічна документація, матеріали спеціальних досліджень стану виробництва на окремих робочих місцях (хронометражі, фотографії тощо).

Вагоме значення для всіх користувачів має внутрішня система інформації – це звітність підприємства, яка характеризує виробничу, економічну, соціальну та фінансову діяльність організації. Особливу значущість має оперативна інформація, відображена у первинній бухгалтерській звітності.

Економічна інформація, яка аналізується, має відповідати таким **критеріям**:

- актуальність та відповідність потребам організації;

- об'єктивність, тобто дані не повинні залежати від особистих інтересів аналітика;

- єдність незалежно від джерела надходження інформації;

- оперативність в обробці;

- корисність для подальшого багаторазового використання.

Для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства використовуються **показники**, які є *системою* та класифікуються за *групами*:

1. *Вартісні та натуральні*. Вартісні показники найбільш поширені в аналізі господарської діяльності організацій. Це обумовлено товарно-грошовими відносинами і дією закону вартості в умовах вільного ринку. Важливими вартісними показниками є: вартість валової і товарної продукції, середньорічна вартість основних і оборотних засобів, витрати на виробництво і реалізацію продукції, величина прибутку. Вартісні показники широко застосовують при оцінці ділової активності організації, натуральні показники використовують переважно для кількісної характеристики товарів, що випускаються та реалізуються. Застосування натурального вимірника залежить від фізичних властивостей продукції. У торгових організаціях облік товарів у натуральному вираженні необхідний для оцінки виконання плану продажів, договорів-поставки, товарних запасів. У практичній діяльності організацій виділяють також умовно-натуральні показники: залікова вага реалізованої продукції і кормова одиниця, що розраховуються з урахуванням їх якості; тонно-кілометри, людино-години та ін.

2. *Кількісні та якісні*. Кількісні показники використовують для вираження абсолютних і відносних величин. Вони можуть бути як вартісними, так і натуральними. Якісні показники відображають рівень інтенсивності використання ресурсів, величину показника в розрахунку на одиницю.

3. *Факторні та результативні*. Ці показники характеризують причинно-наслідкові зв'язки. Факторні показники впливають на результат, тобто результативні показники.

4. *Показники обсягу і питомі*. Показники обсягу характеризують загальну величину показника, питомі – частку частини

величини показника в його загальній величині (структуру) або відношення одного показника до іншого.

5. *Абсолютні і відносні.* Абсолютні показники виражаються у грошовому або натуральному вимірі. Відносні показують співвідношення будь-яких двох абсолютних показників і визначаються у процентах, коефіцієнтах або індексах.

6. *Загальні і специфічні.* Загальні показники відображають результати діяльності всіх галузей національної економіки, специфічні – лише особливості окремих галузей.

7. *Узагальнюючі, часткові й допоміжні (непрямі).* Узагальнюючі показники характеризують результативність роботи, їх розглядають як підсумковий показник. Часткові показники відображають окремі сторони, елементи явищ, що досліджуються; допоміжні використовують як доповнення для більш повної характеристики об'єкта аналізу.

8. *Нормативні, планові, облікові, звітні, аналітичні (оціночні).* Нормативні показники строго встановлені та їхнє виконання є обов'язковим (витрата сировини на одиницю продукції, норми природного зменшення, норматив коефіцієнта відновлення платоспроможності при оцінці банкрутства фірми). Планові показники – це дані, що прогнозуються на перспективу. Вони відображені у плановій документації: бізнес-планах, кошторисах (бюджетах підприємства), планах-прогнозах. Аналітичні показники утворюються у результаті поглибленого вивчення економічних явищ.

Комплексна оцінка діяльності фірми проводиться за групами показників:

- показники, що характеризують ефективність використання ресурсів підприємства (фондовіддача, річна продуктивність праці, матеріаломісткість, окупність витрат, рентабельність використання основних засобів і трудових ресурсів);

- показники виробництва (виробнича собівартість і якість продукції, ритмічність виробництва, рівень завантаженості обладнання, відповідність обсягів виробництва попиту і виконання «портфеля замовлень»);

- показники реалізації (рівень товарності, ціна реалізації, прибуток від продажу, рентабельність продажів);
- показники фінансового стану організації (ліквідності і платоспроможності, фінансової стійкості та ділової активності).

Підготовка інформації включає перевірку даних, забезпечення їхньої сумісності, спрощення числової інформації. Дані перевіряють на доброякісність з двох сторін. По-перше, наскільки вони є повними, чи правильно оформлені. Обов'язково перевіряють правильність арифметичних підрахунків, відповідність показників, які містяться у плановій документації, затверджених планових завданнях. Звертають увагу на відповідність показників, наведених у різних таблицях і джерелах інформації. Така перевірка носить технічний характер. По-друге, перевіряють усі залучені до аналізу дані по суті. У процесі визначають, наскільки той чи інший показник відповідає дійсності. Числову інформацію після перевірки її на доброякісність приводять у порівнянний вид. При цьому повинні бути враховані вимоги:

- єдність об'ємних, вартісних, якісних, структурних факторів;
- єдність проміжків чи моментів часу, за які були обчислені порівнювані показники;
- порівнянність вихідних умов виробництва;
- єдність методики числення показників та їхнього складу.

Не можна також допускати, щоб порівнювані показники були неоднорідні за складом витрат і кількістю об'єктів, що враховуються.

Основні способи приведення показників у порівнянний вид – нейтралізація впливу вартісного, якісного і структурного факторів та фактора обсягу шляхом їхнього приведення до єдиного базису, а також використання середніх і відносних величин, поправочних коефіцієнтів, методів перерахунку тощо.

Особлива увага повинна бути приділена тотожності методики розрахунку показників. Наприклад, фондовіддача може бути обчислена по всій сумі основних засобів, по виробничих

основних засобах або тільки по активній їх частині. При методичній невідповідності показників будуть отримані різні результати, що призведе до невірної аналітичної оцінки.

Після порівнянності показників спрощують числову інформацію скороченням десяткових знаків чисел, у подальшому починається аналітична обробка даних, тобто розрахунок і аналіз результатів розрахунків.

Обробка аналітичних даних вимагає виконання великого обсягу різноманітних обчислень, побудови угруповань, графічного і табличного представлення показників. Застосування ЕОМ підвищує ефективність аналітичної роботи. Це досягається за рахунок скорочення термінів проведення аналізу; більш повного охоплення впливу факторів на результати господарської діяльності; заміни наближених або спрощених розрахунків точними обчисленнями, постановки рішення нових багатовимірних задач економічного аналізу, практично не здійснених вручну і традиційними методами, ефективного та безпечного зберігання та доступу до інформації.

До автоматизованих систем обробки економічної інформації висувають такі основні системні вимоги:

1. Стандартизація і уніфікація:

- однаковість форм представлення інформації, а також обліку, контролю і зберігання документів;
- однаковість призначеного для користувача інтерфейсу для всіх вирішуваних завдань;
- єдиний порядок документування, супроводження та модифікації;
- система повинна будуватися на основі типових програмних продуктів і стандартних технологій і методологій.

2. Адаптивність системи (без програмування) відповідно до платформи (обчислювальна чи операційна система), сумісність з іншими інформаційними системами та між функціональними блоками самої автоматизованої системи обробки економічної інформації.

3. Здатність системи до налагодження:

- функціональних можливостей;

- інтерфейсів користувачів у розподіленій структурі.

4. Модульність і відкритість як інформаційної системи в цілому, так і окремих її компонентів. Крім того, повинен бути присутнім призначений для користувача інструментарій для розвитку системи.

5. Можливість переносу на інші платформи, мобільність.

6. Надійність, захищеність, безпека:

- авторизація та контроль доступу до системи для проведення окремих операцій і документообігу;

- множинність рівнів захисту.

Система також повинна задовольняти і таким додатковим вимогам, як:

1. Можливість роботи в мережах з великими обсягами даних.

2. Функціонування в режимі реального часу.

3. Підтримка пакетного й діалогового режиму.

4. Можливість обробки інформації на декількох персональних комп'ютерах.

5. Призначений для користувача дружній інтерфейс для введення (форми, шаблони документів) і перегляду інформації (графіки, таблиці).

6. Можливість діагностики технічних і програмних засобів згідно з інструкцією з експлуатації.

База даних повинна відповідати таким вимогам:

- містити мінімально необхідні, але достатні дані для вирішення аналітичних та інших управлінських завдань;

- допускати розширення даних і підключення нових файлів без зміни програми обробки даних;

- передбачати мінімальне дублювання показників та виключати протиріччя в інформації.

Для поглибленого аналізу рекомендується виділяти такі розділи (блоки):

- аналіз організаційно-технічного рівня виробництва;

- аналіз обсягу і якості продукції (виробництва і продажу);

- аналіз використання основних засобів і роботи обладнання;

- аналіз використання матеріальних ресурсів;
- аналіз використання праці і заробітної плати;
- аналіз собівартості продукції;
- аналіз прибутку і рентабельності;
- аналіз фінансового стану;
- комплексна оцінка господарської діяльності.

Користувач може переходити при аналізі від одного розділу до іншого в різній послідовності виходячи з виробничої потреби.

Результати аналітичного дослідження діяльності підприємства в цілому або його підрозділів повинні бути оформлені у вигляді документів: пояснювальної записки, довідки, висновків.

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть перелік аналітичних питань, що входять до функціональних обов'язків економіста планово-економічного відділу.

2. Складіть перелік джерел інформації та визначте етапи їхньої підготовки для аналізу фінансового стану підприємства.

3. Розподіліть за класифікаційними групами такі показники:

- питома вага керівників, спеціалістів та лінійного персоналу в загальній чисельності персоналу підприємства;
- середньорічна заробітна плата;
- фонд оплати праці;
- фондоозброєність;
- фондівіддача та фондомісткість;
- завантаженість обладнання;
- річна продуктивність праці;
- трудомісткість виробництва.

4. Визначте показники, які необхідно розглядати для комплексної оцінки виробничої діяльності підприємства. Відповідь обґрунтуйте.

5. Які організаційні питання необхідно вирішити для проведення комп'ютерної обробки даних за обсягом виробництва, продажу продукції, результатів діяльності конкурентів. Як повинна виглядати така база даних? Наведіть приклади використання сучасного програмного забезпечення на вітчизняних підприємствах та дайте відповідь на питання: яким чином забезпечується організація такого застосування.

Практичні завдання

1. Використовуючи коефіцієнтний спосіб, приведіть показники у порівнянний вид для оцінки тенденції зміни ціни реалізації без ураховання інфляційних процесів. Зробіть висновки.

Таблиця 9

Вихідні дані

Рік	Дохід від реалізації (тис. грн)	Коефіцієнт інфляції до попереднього року
2015	2358	43,3
2016	2459	12,4
2017	2551	13,7
2018	2594	9,8
2019	2607	4,1

Методичні рекомендації: щоб виключити вплив інфляційних процесів, необхідно ціни базисного періоду помножити на коефіцієнт інфляції та результат порівняти з фактичним рівнем цін реалізації звітного періоду.

2. Для приведення показників у порівнянний вид необхідно нейтралізувати вплив якісного фактора. За вихідними да-

ними проведіть нейтралізацію впливу якісного фактора, проаналізуйте зміни обсягу реалізації молока та собівартості одиниці реалізованої продукції.

Таблиця 10

Вихідні дані

Показник	план	факт
Фактична жирність молока (%)	3,6	3,5
Базисна жирність (%)	3,4	3,4
Об'єм виробництва молока за фактичною жирністю (т)	2568	2601
Витрати на виробництво та реалізацію молока (тис. грн)	5393	5682

Методичні рекомендації: для нейтралізації впливу якісного фактора найчастіше об'єм отриманої продукції приводять до стандартної якості (в даному випадку це базова жирність молока). Необхідно використати формулу:

$$V_z = V_f * J_f / J_b,$$

де V_z – вага залікова;

V_f – вага фактична (фактичний об'єм);

J_f, J_b – жирність фактична та базова.

Далі слід розрахувати залікову вагу за планом та за фактом, а потім відхилення від плану фактичного показника.

3. Визначте, наскільки змінився дохід від реалізації одnorідного товару без урахування структури виробництва.

Таблиця 11

Вихідні дані для нейтралізації структурного фактора

Товар	Ціна реалізації (грн)	Обсяг виробництва за планом			Обсяг виробництва за фактом			Фактичний обсяг виробництва за плановою структурою	
		од.	%	тис. грн	од.	%	тис. грн	од.	тис. грн
1	2	3	4	5=3*2	6	7	8=6*2	9=6*4/100	10=9*2
A	185	360			368				
B	209	255			262				
C	167	450			436				
Всього	x		100			100			

Методичні рекомендації: у процесі розрахунків використовують ціни реалізації одного періоду (зазвичай це плановий період). Для рішення необхідно використовувати такий алгоритм:

1. Розрахувати планову структуру виробництва.
2. Фактичний обсяг виробництва перерахувати на планову структуру.
3. Фактичний обсяг за плановою структурою зіставити з плановим обсягом виробництва:

$$\sum(V_{\text{заг ф}} * ПВ_{\text{пл } i} * Ц_{\text{пл } i}) - \sum(V_{\text{заг пл}} * ПВ_{\text{пл } i} * Ц_{\text{пл } i}),$$

де $V_{\text{заг ф, пл}}$ – об'єм виробництва фактичний та плановий (од.);
 $ПВ_{\text{пл } i}$ – питома вага i -го товару в загальній структурі (%);
 $Ц_{\text{пл } i}$ – ціна реалізації i -го товару (грн).

4. Визначте, наскільки зросла виручка від реалізації продукції за умовами нейтралізації фактора обсягу та вартісного фактора.

Таблиця 12

Вихідні дані

Товар	план		факт		Вартість товарної продукції (тис. грн)		
	од.	грн	од.	грн	план	факт	За умовами фактичної кількості при плановій ціні
А	6585	21	6592	25			
В	2740	17	2801	21			
С	3080	80	3026	78			
Всього							

Методичні рекомендації: для нейтралізації фактора обсягу необхідно використовувати такий алгоритм:

- 1) визначити фактичну суму виручки (Вф);
- 2) планову величину виручки перерахувати за фактичним обсягом виробництва за кожним видом продукції (Вум);
- 3) визначити різницю між фактичною сумою виручки та відкоригованою ($\Delta Вц$) за формулою:

$$\Delta Вц = Вф - Вум$$

Для нейтралізації вартісного фактора (у тому числі й інфляції) фактичний кількісний фактор (Vф) перераховують на планові ціни (Цпл):

$$\Sigma(V\phi i * Цпл i)$$

Розрахункове значення зіставляють із плановим показником:

$$\Sigma(Кф i * Цпл i) - \Sigma(Кпл i * Цпл i),$$

5. Напишіть скорочену довідку, в якій представте результати аналізу стану та використання основних засобів підприємства. Які показники Ви будете розглядати та яким чином аналізувати їхню динаміку?

Тестові завдання

1. *Що є календарним розписом окремих аналітичних досліджень?*

- а) бізнес-план;
- б) тематичний план;
- в) комплексний план;
- г) статистичний план.

2. *Які плани призначені для проведення аналізу за окремими напрямками?*

- а) тематичні;
- б) приватні;
- в) часткові;
- г) комплексні.

3. *Які джерела інформації для проведення економічного аналізу є всіма типами планів, які розробляються на підприємстві?*

- а) позаоблікові;
- б) облікові;
- в) планові;
- г) фінансові.

4. *Які показники використовуються у процесі оцінки товарно-грошових відносин?*

- а) натуральні;
- б) вартісні;
- в) показники обсягу;
- г) кількісні.

5. Які показники відображають рівень інтенсивності використання ресурсів та величину показника в розрахунку на одиницю?

- а) кількісні;
- б) абсолютні;
- в) відносні;
- г) якісні.

6. Які показники характеризують результативність роботи та які розглядають як підсумковий показник?

- а) допоміжні;
- б) планові;
- в) часткові;
- г) узагальнюючі.

7. Які показники суворо встановлені та їх виконання є обов'язковим?

- а) облікові;
- б) нормативні;
- в) загальні;
- г) специфічні.

8. Які показники характеризують загальну величину показника?

- а) результативні;
- б) обсягу;
- в) факторні;
- г) питомі.

9. Яка оцінка проводиться за групами показників?

- а) тематична;
- б) спеціальна;
- в) комплексна;
- г) специфічна.

10. Який інструментарій використовується для проведення аналізу великої кількості даних або груп показників?

- а) традиційні методи аналізу;

- б) детермінований факторний аналіз;
- в) автоматизована обробка даних із допомогою сучасних цифрових технологій;
- г) методи оптимізації рішень.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Горлачук В. В., Коваленко О. Ю., Белінська С. М. Економічний аналіз господарської діяльності підприємства: навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 308 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Іванчук О. В., Тринька Л. Я. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 568 с.

Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник. Київ: Знання, 2011. 630 с.

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Тринька Л. Я., Липчанська О. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 567 с.

Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / О. І. Дацій та ін. Дніпро: Біла К. О. (вид.), 2014. 235 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте етапи аналітичної роботи на підприємстві.
2. Які види планів розробляються для проведення аналізу? Наведіть приклади їхнього практичного використання у діяльності підприємства.
3. Поміркуйте, які служби підприємства (його організаційні підрозділи) найчастіше виконують аналітичну роботу.
4. Охарактеризуйте джерела економічної інформації та наведіть приклади.
5. Чи висуваються вимоги до інформації, що використовується у процесі проведення економічного аналізу?
6. Які показники використовують для проведення економічного аналізу? Чи групують їх та якщо так, то за якими ознаками?
7. У чому полягає комплексний аналіз основних показників господарської діяльності підприємства?
8. За якими критеріями показники повинні бути порівняні?
9. Яка роль відводиться комп'ютерній обробці економічної інформації?
10. Поміркуйте, чи доцільно використовувати для цілей економічного аналізу автоматизовану обробку економічної інформації. Наведіть приклади такої обробки.

Модуль II. АНАЛІЗ ФІНАНСОВИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Тема 3. Фінансовий аналіз та його роль у процесі прийняття управлінських рішень

П л а н

1. Сутність, предмет, мета та принципи фінансового аналізу.
2. Класифікація видів фінансового аналізу та методи його проведення.
3. Аналітична робота при проведенні фінансового аналізу як основа для прийняття управлінських рішень.

Лекторіум

Під **фінансовим аналізом** діяльності підприємства слід розуміти комплексне вивчення його фінансових ресурсів та їх розміщення з метою об'єктивної оцінки ефективності діяльності підприємства в оточуючих умовах, що змінюються. У процесі проведення такого аналізу діяльність підприємства оцінюється з точки зору збалансованості:

- самого підприємства та чинних законів економіки, екології та соціуму;
- розміру, наявних фінансових ресурсів, потреби в них для здійснення безперервної діяльності;
- максимальної рентабельності проведених операцій та їх мінімальної ризикованості.

Предметом фінансового аналізу є фінансові ресурси та їх потоки, які аналізуються шляхом вивчення причинно-наслідкових зв'язків між підсумковими показниками та факторами, що вплинули на них.

В основу проведення фінансового аналізу покладено **принципи**:

- науковість;
- системність;

- оперативність;
- об'єктивність.

Основна *мета* проведення фінансового аналізу – одержання невеликого числа ключових параметрів, що дають об'єктивну картину фінансового стану підприємства, його фінансових результатів, сплачених податків, змін в інвестиційному портфелі, в розрахунках з контрагентами. При цьому аналітика може цікавити як поточний стан, так і його проєкція на перспективу, тобто очікувані параметри майбутнього фінансового стану. Тому існує такий порядок проведення фінансового аналізу:

- ідентифікація поточного становища аналізованого об'єкта,
- виявлення змін у стані аналізованого об'єкта у просторово-часовому розрізі,
- визначення факторів, що викликали таку зміну,
- прогноз основних тенденцій динаміки аналізованого об'єкта.

Існує кілька систем класифікації видів фінансового аналізу. Залежно від ознак фінансовий аналіз класифікується таким чином:

1) за організаційними формами проведення:

- зовнішній – проводиться аналітиками, які для підприємства є сторонніми людьми; заснований тільки на даних зовнішньої публічної звітності. Особливостями зовнішнього аналізу є: множинність суб'єктів аналізу; різноманітність цілей та інтересів суб'єктів аналізу; обмеженість завдань аналізу; наявність типових методик; максимальна відкритість результатів аналізу;

- внутрішній – проводиться працівниками підприємства для обґрунтування прийняття управлінських рішень; заснований на будь-якій інформації, що циркулює всередині підприємства. Особливостями внутрішнього фінансового аналізу є: орієнтація результатів аналізу на керівництво підприємства; відсутність регламентації аналізу з зовнішньої сторони; комплексність аналізу; нерозголошення результатів аналізу з метою збереження комерційної таємниці;

2) за об'єктом аналізу:

- за організацією в цілому;
- за структурною одиницею або підрозділом;
- за окремою фінансовою операцією;
- 3) за обсягом дослідження:
 - повний;
 - тематичний;
- 4) за періодом проведення досліджень:
 - попередній;
 - оперативний;
 - наступний.
- 5) за методами, що застосовуються:
 - горизонтальний – порівняння кожної позиції звітності з попередніми періодами або планом;
 - вертикальний – визначення структури фінансових показників;
 - трендовий – порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення основної тенденції динаміки показника;
 - аналіз відносних показників – розрахунок відношення між окремими позиціями звітності; визначення взаємозв'язку і взаємовпливу окремих показників;
 - порівняльний – зіставлення зведених позицій звітності аналізованого підприємства з показниками конкуруючих підприємств, які можна порівняти за масштабами діяльності, або ж з середньогалузевими даними в одному і тому самому періоді часу;
 - факторний – вивчення впливу окремих факторів на результативний показник за допомогою детермінованих і стохастичних прийомів дослідження.

У фінансовому аналізі застосовуються ті самі методи, що й в економічному аналізі, однак є певні нюанси. При проведенні фінансового аналізу прийнято використовувати специфічні методи, умови застосування яких залежать від виду зв'язку між аналізованими явищами.

Якщо між результатом і факторами існує *функціональний* зв'язок, то у фінансовому аналізі використовуються як найпростіші методи дослідження (аналіз абсолютних, відносних і середніх величин, метод порівняння, балансовий метод,

методи розширення та подовження факторних систем, прийоми елімінування), так і більш складний математичний апарат (інтегральний метод, теорія оптимізації, симплекс-метод, імітаційне моделювання та ін.).

Відносні величини – це співвідношення двох порівнянних в економічному розумінні абсолютних величин. Вони діляться на дві основні групи:

- відношення між однойменними показниками;
- відношення між різнойменними показниками.

Застосування *середніх величин* дозволяє визначити типові ознаки визначеної сукупності та абстрагуватися від індивідуальних особливостей окремих величин. Головна умова застосування середніх величин – це якісна однорідність сукупності, що досліджується. Усі середні величини діляться на дві групи:

- функціональні – обчислюються за суворими математичними формулами, а саме за формулами степінних середніх величин;
- порядкові – залежать від місця, що займається в ряду розподілу.

Метод порівняння передбачає зіставлення однойменних показників різних об'єктів, взятих за один і той самий період часу.

Балансовий метод полягає у побудові даних за принципом рівності правої і лівої частин. Різновид – сальдовий метод: знаючи сукупну зміну результату та його зміни під впливом набору факторів, визначаємо вплив останнього фактора [$\Delta_b = \Delta - (\Delta_a + \Delta_c)$].

Метод розширення факторних систем здійснюється шляхом множення і ділення на одну й ту саму величину. При цьому враховується, що нові фактори повинні мати економічний сенс [прикладом є дослідження рентабельності власного капіталу за методом DuPont, яка досліджує вплив на результуючий показник двох (прибутковості активів (*ROA*) та мультиплікації капіталу (*EM*), трьох (рентабельності діяльності підприємства (*NPM*), оборотності активів (*AT*) та мультиплікації капіталу (*EM*) або п'яти факторів (податкового тягаря (*TB*), тягаря відсотків (*IB*), операційної рентабельності (*OM*), оборотності активів (*AT*) та мультиплікації капіталу (*EM*)].

Метод подовження факторних систем полягає в тому, що у вихідній формулі показники, що входять до неї, алгебраїчно розшифровуються виходячи з їх економічного сенсу.

Методи елімінування використовуються для виявлення відокремленого впливу на кінцевий результат одного фактора при умовному усуненні впливу інших факторів.

В аналітичній практиці використовуються такі методи елімінування: *індексний метод*; *методи підстановок*; *методи різниць*.

1. *Індекси* – відносні величини, які характеризують зміну рівня певного явища в порівнянні з його рівнем, прийнятим за базу. Виражаються у відсотках або коефіцієнтах. Індекси бувають прості (базові і ланцюгові) і складні (загальний і агрегатні).

Базисний індекс – відношення кожного з показників динамічного ряду до базисного значення.

Ланцюговий індекс – це співвідношення між показниками, які стоять поруч у динамічному ряді.

За допомогою складних індексів вивчають явища, що характеризуються сукупністю різнорідних безпосередньо непорівнянних елементів. Найбільш широко застосовується показник випуску продукції.

Загальний індекс випуску продукції у вартісному вираженні:

$$\mathfrak{I} = \frac{\sum_{i=0}^n q_1^i \cdot p_1^i}{\sum_{i=0}^n q_0^i \cdot p_0^i},$$

де q^i – кількість i -го виду продукції

p^i – ціна за одиницю i -го виду продукції

Однак важливо визначити не тільки, як змінився зведений показник, а й визначити його зміну під впливом коливання складових. Тому в умовах зміни цін і асортименту працюють з агрегатними індексами:

$$\mathfrak{I}_q = \frac{\sum_{i=0}^n q_1^i \cdot p_0^i}{\sum_{i=0}^n q_0^i \cdot p_0^i}$$

- агрегатний індекс фізичного об'єму показує зміну випуску продукції через зміну фізичного об'єму;

$$\mathfrak{I}_p = \frac{\sum_{i=0}^n q_1^i \cdot p_1^i}{\sum_{i=0}^n q_1^i \cdot p_0^i}$$

- вплив динаміки ціни на випуск продукції показує агрегатний індекс ціни одиниці продукції

Для визначення розміру впливу в абсолютній величині досить знайти різницю між чисельником й знаменником дробу.

2. *Метод ланцюгових підстановок*, суть якого полягає в послідовній заміні базисних факторів на звітні.

3. *Метод скорочених підстановок*, при якому визначаються результати послідовних підстановок шляхом перемноження дробу-фактора та дробу-постійного співмножника.

4. *Метод абсолютних різниць*. Суть його: різниця у величинах аналізованого фактора множиться на абсолютні величини пов'язаних факторів.

5. *Метод відсоткових різниць*, при якому спочатку визначається розмір й напрям впливу факторів у відсотках, а потім в абсолютному значенні.

Стохастичний зв'язок вивчається за допомогою побудови рядів динаміки, методів угруповання, кореляційного аналізу, методу головних компонент тощо. Усі вони проводяться в кілька етапів: попередній аналіз досліджуваної сукупності, побудова стохастичної моделі, оцінка адекватності моделі, економічна інтерпретація і практичне використання результатів аналізу.

Побудова рядів динаміки передбачає дослідження одного і того самого показника одного об'єкта за ряд тимчасових періодів.

Метод угруповання дозволяє упорядкувати масив даних і, виділивши основну ознаку, усунути випадкові елементи.

Суть *кореляційного аналізу* полягає в тому, щоб побудувати і проаналізувати економіко-математичну модель у вигляді рівняння регресії (кореляції), тобто у вигляді функції, яка при-

близно висловлює залежність середнього значення результативного показника від одного або декількох факторів.

Беручи до уваги все різноманіття суб'єктів і методів досягнення альтернативних цілей фінансового аналізу комерційного підприємства, безпосереднє вивчення об'єкта аналізу можливо у результаті рішення взаємозалежного набору аналітичних задач.

Аналітична задача являє собою конкретизацію цілей аналізу з урахуванням організаційних, інформаційних, технічних і методологічних можливостей досліджень.

Усі аналітичні завдання фінансового аналізу можна класифікувати таким чином:

1) завдання забезпечення ефективної та стабільної фінансової діяльності:

- пов'язані з пошуком резервів підвищення рентабельності діяльності;

- стосуються оцінки і підтримки стабільності фінансового стану підприємства;

- координації прибутковості і ризикованості діяльності;

2) завдання вивчення об'єктів управління фінансовою діяльністю:

- оцінка можливих і доцільних темпів розвитку підприємства з позиції їх фінансового забезпечення;

- аналіз ефективності прийнятих інвестиційних рішень;

- аналіз доходів, витрат і податків підприємства;

- прогнозування стану підприємства на ринку капіталів тощо.

Для вирішення цих завдань на підприємстві повинна вестися чітко спланована та структурована аналітична робота.

Етапи проведення аналітичної роботи:

1. Розробка програми проведення аналізу: визначення об'єктів, цілей, послідовності і термінів виконання аналізу.

2. Визначення кола інформаційних матеріалів, необхідних для проведення аналізу, збір і первинна обробка інформації.

3. Рішення поставлених завдань, спираючись на прийоми і методи, які є в розпорядженні підприємства.

4. Підготовка і передача аналітичної інформації, висновків і пропозицій.

5. Оперативний аналіз реалізованих пропозицій.

Третій етап аналітичної роботи проводиться за допомогою побудови моделей, що дозволяють структурувати й ідентифікувати взаємозв'язок між основними показниками. Можна виділити три основні типи моделей:

1. Дескриптивні – моделі описового характеру.

2. Предикативні – моделі прогностичного або передбачуваного характеру, які використовуються для прогнозування майбутнього.

3. Нормативні – моделі цього типу дозволяють порівняти фактичні результати з очікуваними і аналізувати причини відхилень.

При побудові моделей враховують, що всі економічні явища взаємозалежні один від одного, причому зв'язок між результатом і фактором (причиною) може бути або детермінованим, або стохастичним.

Детермінований (функціональний) зв'язок – це такий зв'язок, коли кожному значенню факторної ознаки відповідає цілком визначене не випадкове значення результативної ознаки.

Предметом детермінованого аналізу є виявлення і вивчення факторів, що впливають на кінцевий результат функціонально, що може бути представлено у вигляді однієї з формул:

- адитивної ($y = a + b - c - d$);

- кратної ($y = \frac{a}{b}$);

- мультиплікативної ($y = a * b$);

- комбінованої ($y = \frac{a*b+c}{d-f}$).

Стохастичний зв'язок – це такий зв'язок, коли кожному значенню факторної ознаки відповідає безліч значень результативної ознаки, тобто певний статистичний розподіл.

Стохастичний аналіз є певною мірою доповненням і поглибленням детермінованого. Предметом стохастичного аналізу є вивчення зв'язків і взаємозалежностей, коли вплив факторів на кінцевий результат не функціональний, а у вигляді тенденцій, які мають місце в об'єктивній реальності і можуть бути знайдені за

допомогою специфічних методів аналізу (наприклад, зв'язок між віком працівників, їх кваліфікацією і продуктивністю).

Таким чином, врахування залежностей між результатуючими показниками та факторами впливу на них, визначення ступеня впливу та вирішення інших завдань аналітичної роботи є обґрунтуванням для прийняття ефективних управлінських рішень, упровадження яких у діяльність підприємства сприятиме сталому розвитку та перемозі у конкурентній боротьбі.

Завдання для самостійної роботи

1. Використовуючи метод ланцюгових підстановок визначте вплив кожного фактора на вироблення продукції за зміну усіма робітниками. Зробіть висновки.

Таблиця 13

Вихідні дані

Показники	на початок	на кінець
Кількість робітників (осіб)	7	9
Тривалість зміни (год)	8	7
Випуск продукції за годину на робітника (виробів)	5	6

2. Проаналізуйте рентабельність власного капіталу підприємства за методом DuPont. Побудуйте двох-, трьох- та п'ятифакторну моделі за базовий та звітний періоди. Зробіть висновки.

Таблиця 14

Вихідні дані (тис. грн)

Показники	базовий період	звітний період
Чистий прибуток	12,67	14,28
Чистий дохід	22,3	25,4
Середня вартість капіталу	52	54,5
Середні сумарні активи	112,6	121,2
Прибуток до сплати податків	18,1	20,4
Прибуток до сплати відсотків	19,5	21,9

3. Розрахуйте темпи зростання і приросту показників чистого доходу від реалізації, прибутку до оподаткування, сум податку на прибуток та чистого прибутку за такими даними:

Таблиця 15

Вихідні дані (тис. грн)

Показники	2016	2017	2018	2019
Чистий дохід від реалізації	254,2	261,8	264,5	274,9
Прибуток до оподаткування	51,3	55,8	69,4	72,3
Податок на прибуток	9,2	10,0	12,5	13,0
Чистий прибуток	42,1	45,8	56,9	59,3

Практичні завдання

1. Проведіть рейтингову оцінку підприємств-конкурентів за показниками їх фінансового стану, використовуючи метод еталонного підприємства.

Таблиця 16

Вихідні дані

Показники	Підприємство					Еталон
	1	2	3	4	5	
Коефіцієнт автономії	0,8	0,7	0,7	0,5	0,7	0,6
Рентабельність власного капіталу	0,3	0,5	0,4	0,8	0,2	0,5
Коефіцієнт покриття (поточної ліквідності)	1,1	0,9	1,6	1,8	2,2	2,0
Коефіцієнт швидкої (термінової) ліквідності	0,5	0,6	0,8	0,7	0,9	1,0
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,5	0,2	0,3	0,3	0,1	0,3

2. Проведіть рейтингову оцінку підприємств-конкурентів за показниками їх фінансового стану, використовуючи метод суми місць.

Таблиця 17

Вихідні дані

Показники	Підприємство				
	1	2	3	4	5
Коефіцієнт автономії	0,7	0,9	0,8	0,7	0,8
Рентабельність власного капіталу	0,4	0,4	0,6	0,7	0,7
Коефіцієнт покриття (поточної ліквідності)	2,2	1,8	2,5	1,7	2,1
Коефіцієнт швидкої (термінової) ліквідності	0,7	1,3	1,2	0,6	1,4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2	0,5	0,4	0,3	0,5

3. За вихідними даними проведіть факторний аналіз рентабельності сукупних активів. Зробіть висновки.

Таблиця 18

Вихідні дані

Показники (тис. грн)	Базисний рік	Звітний рік
Сукупні активи	890	905
Чистий дохід від реалізації продукції	1298	1366
Прибуток до оподаткування	256	308

4. За вихідними даними проведіть факторний аналіз рентабельності власного капіталу. Зробіть висновки.

Таблиця 19

Вихідні дані

Показники (тис. грн)	Базисний рік	Звітний рік
Сукупні активи	5679	5981
Власний капітал	2556	3110
Чистий дохід від реалізації продукції	22546	24793
Прибуток до оподаткування	6764	9173
Чистий прибуток	5546	7522

5. Виконайте факторний аналіз валового прибутку підприємства одним з методів фінансового аналізу (бажано використовувати методи абсолютних та відносних різниць). Зробіть висновки.

Таблиця 20

Вихідні дані

Показники	План	Факт
Обсяг реалізації продукції (шт.)	250	258
Ціна реалізації однієї одиниці продукції (грн)	190	187
Собівартість виробу (грн)	85	92

Тестові завдання

1. Що розуміють під фінансовим аналізом діяльності підприємства?

- а) вивчення фінансової звітності підприємства;
- б) комплексне вивчення фінансових ресурсів підприємства і їх розміщення з метою об'єктивної оцінки ефективності діяльності підприємства в навколишніх умовах, що змінюються;
- в) аналіз формування позикового капіталу підприємства;
- г) вивчення складу і структури основних і оборотних активів підприємства.

2. Що є предметом фінансового аналізу?

- а) фінансові ресурси і напрями їх руху, які аналізуються за допомогою кореляційно-регресійного аналізу;
- б) джерела формування фінансових ресурсів підприємства, які аналізуються методом угруповання;
- в) активи підприємства, які аналізуються за допомогою вивчення стохастичних зв'язків між об'ємом активів і джерелами їх формування;
- г) фінансові ресурси та їхні потоки, які аналізуються шляхом вивчення причинно-наслідкових зв'язків між підсумковими показниками і чинниками, що вплинули на них.

3. Яка основна мета проведення фінансового аналізу?

- а) оцінка майнового стану підприємства;
- б) оцінка фінансового стану підприємства;

в) оцінка ключових індикаторів, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства;

г) отримання невеликого числа ключових параметрів, що дають об'єктивну картину фінансового стану підприємства.

4. Які види фінансового аналізу розрізняють залежно від організаційних форм проведення?

- а) зовнішній, внутрішній;
- б) повний, тематичний;
- в) попередній оперативний, подальший;
- г) горизонтальний, вертикальний.

5. Які види фінансового аналізу розрізняють залежно від обсягу дослідження?

- а) зовнішній, внутрішній;
- б) повний, тематичний;
- в) попередній оперативний, подальший;
- г) горизонтальний, вертикальний.

6. Що характеризується як конкретизація цілей аналізу з урахуванням організаційних, інформаційних, технічних і методологічних можливостей досліджень?

- а) аналітична задача;
- б) аналітична робота;
- в) аналітична операція;
- г) аналітичний метод.

7. Як називаються моделі описового характеру?

- а) дескриптивні;
- б) предикативні;
- в) нормативні;
- г) аналітичні.

8. Як називаються моделі передбачаючого характеру, що використовуються для прогнозування майбутнього?

- а) дескриптивні;
- б) предикативні;
- в) нормативні;
- г) прогнозні.

9. Як називається зв'язок між чинниками і результатом при побудові моделі, якщо кожному значенню ознаки чинника відповідає цілком певне невипадкове значення результативної ознаки?

- а) детермінована;
- б) стохастична;
- в) стійка;
- г) очікувана.

10. Для якого методу характерною є побудова даних за принципом рівності правої і лівої частин?

- а) балансового методу;
- б) методу порівняння;
- в) методу розширення системи чинника;
- г) методів елімінації.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / О. І. Дацій та ін. Дніпро: Біла К. О. (вид.), 2014. 235 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dSPACE.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Який вид діяльності підприємства досліджується при проведенні фінансового аналізу?
2. Сутність фінансового аналізу.
3. Поміркуйте, що є об'єктом, а що – предметом фінансового аналізу.
4. Мета фінансового аналізу.
5. Які завдання вирішує фінансовий аналіз на підприємстві?
6. Охарактеризуйте види фінансового аналізу.
7. Чи є різниця в методах, що застосовуються при проведенні економічного та фінансового аналізу?
8. Дайте характеристику принципів фінансового аналізу.
9. Охарактеризуйте класифікацію аналітичних задач фінансового аналізу.
10. Які етапи проведення аналітичної роботи виділяють при проведенні фінансового аналізу?

Тема 4.1. Сутність аналізу фінансового стану підприємства

П л а н

1. Мета та завдання аналізу фінансового стану підприємства.
2. Аналіз фінансової звітності як основний елемент фінансового стану підприємства.

Лекторіум

Найважливішою характеристикою діяльності підприємства у зовнішньому середовищі, за якою аналізують ступінь його надійності і привабливості, є фінансовий стан.

Фінансовий стан – це стан суб'єкта, що характеризується наявністю у нього фінансових ресурсів і забезпеченістю засобами, необхідними для ведення господарської діяльності, підтримки нормального режиму функціонування і здійснення безперервних грошових розрахунків з іншими економічними суб'єктами.

Кількісно фінансовий стан можна розглядати як комплексне поняття, яке описується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси – сукупність фондів у грошовій та матеріальній формі, які перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання.

Формуються фінансові ресурси за рахунок таких джерел:

- власних та прирівняних до них коштів (акціонерний капітал, пайові внески, прибуток, цільові надходження та ін.);
- коштів, що надходять у порядку перерозподілу (бюджетні субсидії, субвенції, страхові відшкодування тощо);
- коштів, що мобілізуються на фінансовому ринку як результат фінансових операцій (кредити, цінні папери тощо).

Деталізація процедурної сторони методики аналізу фінансового стану підприємства залежить від поставлених цілей, а також від різних суб'єктивних пріоритетів і факторів інформаційного, тимчасового та методологічного характеру.

В умовах, коли привабливість підприємства, стійкість його фінансового стану визначається зростанням курсу його акцій, який багато в чому зумовлений збільшенням норми прибутку акціонерного капіталу, підприємство можна проаналізувати за допомогою методу DuPont.

В умовах, коли зростання прибутковості власного капіталу не є домінуючим показником благополуччя підприємства, застосовується деталізований аналіз фінансового стану, при якому фінансовий стан може оцінюватися з точки зору короткострокової і довгострокової перспектив.

Слід зазначити, що існують нормативні документи, які надають рекомендації щодо проведення аналізу фінансового стану підприємства, але вони прийняті дуже давно, наприкінці 90-х ХХ ст., та потребують деяких коректувань відповідно до змін у складанні фінансової звітності за міжнародними стандартами. До таких документів відносяться:

1) Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій (наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств № 81 від 27.06.1997 р.);

2) Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації (наказ Міністерства фінансів України та Фонду Державного майна України № 49/121 від 26.01.2001 р.);

3) Про затвердження Методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій (наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 22 від 23.02.1998 р.).

Проведення аналізу фінансового стану передбачає застосування певних методів економічного та фінансового аналізу, наприклад коефіцієнтного. Однак слід пам'ятати, що форми проведення аналізу будуть відрізнятися за масштабом. Таким чином, аналіз фінансового стану доцільно проводити за скороченою та розгорнутою схемами.

При проведенні аналізу за скороченою схемою прийнято використовувати експрес-діагностику (визначення основних параметрів, які характеризують фінансовий стан підприємства). У процесі проведення експрес-діагностики розраховують основні показники майнового стану, фінансової незалежності, ліквідності, ділової активності та рентабельності. Результати розрахунків дозволяють зробити висновок про фінансовий стан об'єкта дослідження.

Комплексна оцінка в цілому повторює напрями експрес-діагностики, але аналіз проводиться із застосуванням значно більшої кількості показників та більш поглиблено. Результати

комплексної діагностики дозволяють більш чітко визначити проблеми, які заважають інтенсивному розвитку підприємства.

При проведенні аналізу за розгорнутою схемою необхідно дотримуватися логіки створення і функціонування самого підприємства. Будь-який бізнес починається із знаходження відповідей на ключові питання:

які підприємству необхідні фінансові ресурси для досягнення місії, які у нього є власні джерела фінансування, які джерела передбачено залучити та яким має бути їх оптимальний склад;

які повинні бути величина та оптимальна структура активів, що дозволить досягти поставлених цілей і завдань;

як організувати управління діяльністю таким чином, щоб забезпечити достатній рівень фінансової стійкості підприємства, прийнятну норму прибутку капіталу та безперервну схему розрахунків з контрагентами?

Відповідно до цієї послідовності будується програма проведення деталізованого аналізу фінансового стану підприємства (комплексної оцінки), яка умовно розбивається на такі блоки:

1. Попередній аналіз фінансового стану підприємства та його динаміки. Проводиться шляхом побудови аналітичних таблиць, які суміщають вертикальний і горизонтальний аналіз зведених та «сигнальних» статей, за якими відбувся різкий стрибок значень або з'явилися збитки.

На основі аналізу даних цих таблиць дається загальна оцінка економічного потенціалу підприємства та тенденції його зміни, визначаються пріоритетні напрями подальшого дослідження.

2. Аналіз джерел формування фінансових ресурсів. На цьому етапі вивчаються складові й ціна капіталу підприємства.

3. Аналіз і оцінка майнового стану підприємства. На цьому етапі розглядається укрупнена структура активів, аналізується рух необоротних й оборотних активів.

4. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємства дозволить описати і проаналізувати здатність підприємства

відповідати за своїми зобов'язаннями у встановлених обсягах й термінах.

5. Аналіз ділової активності проводиться за трьома напрямками:

- аналіз оборотності коштів та визначення тривалості операційного та фінансового циклів;
- вивчення зростання економічного потенціалу;
- фондове позиціонування підприємства.

6. Аналіз результативності діяльності підприємства. На цьому етапі вивчається економічний ефект та економічна ефективність діяльності підприємства.

7. Заключний етап проведення аналізу передбачає комплексну оцінку фінансового стану підприємства та його зміни, розробку перспективних рекомендацій.

Аналіз фінансового стану підприємства проводиться із використанням певних форм фінансової звітності підприємства, до яких належать:

- 1) баланс (звіт про майновий стан);
- 2) звіт про фінансові результати;
- 3) звіт про рух грошових коштів;
- 4) звіт про власний капітал;
- 5) примітки до всіх форм фінансової звітності.

Однак найчастіше проведення аналізу фінансового стану передбачає використання балансу. Саме ця форма фінансової звітності дозволяє скласти порівняльно-аналітичний баланс, визначити «вузькі місця» діяльності підприємства, оцінити структуру фінансових ресурсів та капіталу господарюючого суб'єкта.

У процесі проведення аналізу фінансового стану підприємства на основі балансу найчастіше оцінюють такі параметри діяльності підприємства:

- 1) структуру активів (для підприємств матеріальної сфери виробництва у структурі повинні переважати оборотні активи, для підприємств нематеріальної сфери – навпаки);

2) структуру капіталу підприємства (оптимальною структурою вважається така, в якій 60 % належить власному капіталу підприємства, а 40 % – позиковому);

3) динаміку дебіторської та кредиторської заборгованості (дебіторська заборгованість повинна мати більшу вартість, ніж кредиторська, та зменшуватись в аналізованому періоді).

Одним із напрямів аналізу фінансового стану підприємства є оцінка динаміки фінансових результатів діяльності, яка проводиться за даними звіту про фінансові результати. Тоді увага приділяється:

- 1) динаміці доходу від реалізації продукції;
- 2) динаміці фінансових результатів діяльності;
- 3) визначенню проблем формування витрат підприємства за видами діяльності (операційною та фінансовою).

Короткі есе

1. Аналіз фінансового стану підприємства як практика прийняття управлінських рішень.

2. Місце аналізу фінансового стану підприємства у процесі прийняття управлінських рішень.

3. Схема проведення аналізу фінансового стану підприємства.

4. Господарська та фінансова діяльність як об'єкт аналізу фінансового стану підприємства.

5. Суб'єкти (стейкхолдери) та стандартні етапи проведення аналізу фінансового стану підприємства.

Практичні завдання

1. За даними фінансової звітності проведіть аналіз фінансового стану підприємства. Необхідно визначити структуру фінансових ресурсів підприємства та джерел їх формування, а також спрогнозувати можливі та доцільні зміни у такій структурі.

Фінансові ресурси та капітал підприємства (тис. грн)

Статті	На початок періоду	На кінець періоду
Нематеріальні активи	624	277
Незавершені капітальні інвестиції	30655	23798
Основні засоби	2106336	3555216
Довгострокові фінансові інвестиції	1043	1043
Довгострокова дебіторська заборгованість	1130	700
Запаси	26900	43367
Дебіторська заборгованість за продукцію	1437444	1773420
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	3569	3347
з бюджетом	5602	
Інша поточна дебіторська заборгованість	12616	3279
Гроші та їх еквіваленти	4686	64955
Інші оборотні активи	101888	100918
Вартість фінансових ресурсів	3732493	5570320
Зареєстрований (пайовий) капітал	64135	64135
Капітал у дооцінках	643201	1973751
Додатковий капітал	1870129	1870129
Резервний капітал	12237	12237
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-85122	-51294
Відстрочені податкові зобов'язання	117128	344183
Інші довгострокові зобов'язання	22024	1060
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	21033	20964
товари, роботи, послуги	163842	63372
розрахунками з бюджетом	70821	268893
розрахунками зі страхування	21969	6622
розрахунками з оплати праці	81583	24714
одержаними авансами	491799	577401
Поточні забезпечення	36165	115680
Інші поточні зобов'язання	201549	278473
Вартість капіталу	3732493	5570320

2. Проведіть експрес-діагностику фінансового стану підприємства за такими напрямками:

- динаміка дебіторської заборгованості;
- динаміка кредиторської заборгованості;

- частка основних засобів в активах підприємства;
- частка власного капіталу в загальній структурі;
- структура поточних зобов'язань.

Методом експертних оцінок визначте значущість для підприємства структурних елементів капіталу та фінансових ресурсів.

Таблиця 22

Вихідні дані (тис. грн)

Статті фінансових ресурсів та капіталу	На початок періоду	На кінець періоду
Основні засоби	937	902
Інвестиційна нерухомість	54	52
Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	2293	2065
Запаси	87	73
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	543	393
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	2	26
з бюджетом	53	21
Інша поточна дебіторська заборгованість	15	113
Гроші та їх еквіваленти	39	22
Загальна вартість фінансових ресурсів	4023	3667
Зареєстрований (пайовий) капітал	2046	2046
Додатковий капітал	850	540
Резервний капітал	33	37
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	709	572
Поточна кредиторська заборгованість за: товари, роботи, послуги	200	161
розрахунками з бюджетом	45	58
у тому числі з податку на прибуток	9	16
розрахунками зі страхування	7	24
розрахунками з оплати праці	28	89
одержаними авансами	82	82
Поточні забезпечення	2	2
Інші поточні зобов'язання	21	56
Загальна вартість капіталу	4023	3667

- 3.** За даними балансу підприємства ПрАТ «Кейс»:
- обсяг власного капіталу – 8590 тис. грн;
 - вартість основних засобів – 1285 тис. грн;
 - вартість нематеріальних активів – 3400 тис. грн,
 - вартість виробничих запасів – 894 тис. грн,
 - вартість незавершеного виробництва – 538 тис. грн,
 - вартість готової продукції – 3711 тис. грн,
 - дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) – 1225 тис. грн,
 - грошові кошти – 7 тис. грн,
 - інші оборотні активи – 32 тис. грн.
- Визначте коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами.

4. Використовуючи дані фінансової звітності, обчисліть показники ефективності використання активів (фондовіддача, фондоемність, рентабельність необоротних активів, рентабельність оборотних активів). Оцініть динаміку цих показників та зробіть висновки.

Таблиця 23

Вихідні дані (тис. грн)

Статті фінансової звітності	На початок періоду	На кінець періоду
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Нематеріальні активи	2108	2182
Незавершені капітальні інвестиції	0	428
Основні засоби	7895	6571
Інвестиційна нерухомість	196	4244
Довгострокові фінансові інвестиції	7152	7152
Відстрочені податкові активи	21	22
Запаси	73192	84035
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	3679	2868
Дебіторська заборгованість за розрахунками:		
за виданими авансами	17906	20037
з бюджетом	4877	4440
із внутрішніх розрахунків	108389	116934

Продовження табл. 23

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Інша поточна дебіторська заборгованість	1472	1492
Поточні фінансові інвестиції	7971	7967
Гроші та їх еквіваленти	12636	22565
Інші оборотні активи	1567	3585
Зареєстрований (пайовий) капітал	14830	14830
Резервний капітал	5982	5982
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	199580	202557
Довгострокові забезпечення		56
Короткострокові кредити банків	17768	30084
Поточна кредиторська заборгованість:		
за товари, роботи, послуги	1463	6344
за розрахунками з бюджетом	56	79
за розрахунками зі страхування		14
за розрахунками з оплати праці	10	26
за одержаними авансами	7525	22986
із внутрішніх розрахунків	226	33
Поточні забезпечення	1262	1100
Інші поточні зобов'язання	359	431
Загальна вартість фінансових ресурсів та капіталу підприємства	249061	284522
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	10180	37130

5. Визначте процент виконання плану за даними:**1. Товарна продукція:**

- у порівняльних цінах:

за планом – 5738 тис. грн;

за фактом – 5912 тис. грн;

- в натуральних одиницях:

за планом – 4627 од.;

за фактом – 4700 од.

2. Реалізована продукція:

- у порівняльних цінах:

за планом – 5738 тис. грн;

за фактом – 5584 тис. грн;

- в натуральних одиницях:

за планом – 4627 од.;

за фактом – 4571 од.

Зробіть висновки та надайте пропозиції щодо покращення фінансового стану підприємства.

Тестові завдання

1. Як називається стан суб'єкта, що характеризується наявністю у нього фінансових ресурсів і забезпеченістю засобами, необхідними для ведення господарської діяльності, підтримки нормального режиму функціонування і здійснення безперервних грошових розрахунків з іншими економічними суб'єктами?

- а) майновий;
- б) задовільний;
- в) збалансований;
- г) фінансовий.

2. Що є метою аналізу фінансової звітності?

- а) прогнозування фінансового стану підприємства в майбутньому;
- б) оцінка попередньої діяльності за даними звітності та стану на момент аналізу;
- в) оцінка стану підприємства у певний період;
- г) проведення ретроспективного аналізу.

3. Хто є суб'єктами аналізу фінансового стану підприємства?

- а) фінансовий відділ підприємства;
- б) податкова служба;
- в) державні органи нагляду та контролю;
- г) стейкхолдери.

4. Який вид аналізу фінансового стану передбачає порівняння кожної позиції звітності із попереднім періодом та визначення тренду?

- а) коефіцієнтний;
- б) вертикальний;
- в) трендовий;
- г) аналіз абсолютних показників.

5. Для якого виду аналізу характерним є визначення основних параметрів, які характеризують фінансовий стан підприємства?

- а) трендовий;
- б) комплексна оцінка;
- в) експертних оцінок;
- г) експрес-діагностика.

6. Яка форма фінансової звітності підприємства використовується найчастіше при проведенні аналізу фінансового стану?

- а) звіт про рух грошових коштів;
- б) звіт про власний капітал;
- в) баланс;
- г) звіт про фінансові результати.

7. Яка форма фінансової звітності має такі частини, як актив та пасив?

- а) баланс;
- б) звіт про фінансові результати;
- в) звіт про рух грошових коштів;
- г) звіт про власний капітал.

8. Який метод при проведенні аналізу фінансового стану застосовується найчастіше?

- а) коефіцієнтний;
- б) експертних оцінок;
- в) факторний;
- г) балансовий.

9. В якій формі фінансової звітності відображаються доходи та прибуток підприємства?

- а) баланс;
- б) звіт про фінансові результати;
- в) звіт про рух грошових коштів;
- г) звіт про власний капітал.

10. Проведення якого виду аналізу фінансового стану передбачає складання порівняльно-аналітичного балансу?

- а) горизонтальний;

- б) вертикальний;
- в) експрес-діагностика;
- г) комплексна оцінка.

Список рекомендованої літератури

Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII (поточна редакція від 20.03.2020 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 9. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 12.06.2020).

Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 02.07.2001 р. № 2658-III (поточна редакція від 20.03.2020 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 12.06.2020).

Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (поточна редакція від 23.07.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 12.06.2020).

Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Огенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Шеремет А. Д., Козельцева Е. А. Финансовый анализ: учеб.-метод. пособие. Москва: Экон. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 2020. 200 с.

Яцишин Н. Методика аналізу фінансового стану підприємства. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10. Ч. 4. С. 439 – 445.

Заяпитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте мету та завдання аналізу фінансового стану підприємства.

2. Які етапи аналізу фінансового стану підприємства є обов'язковими?
3. Охарактеризуйте процес проведення експрес-діагностики фінансового стану підприємства.
4. Охарактеризуйте процес проведення комплексної оцінки фінансового стану підприємства.
5. Які принципи проведення аналізу фінансового стану підприємства застосовуються на практиці?
6. Яка фінансова звітність застосовується для проведення аналізу фінансової звітності?
7. Поміркуйте, чи доцільно в управлінській практиці використовувати розгорнуту (комплексну) оцінку фінансового стану підприємства.
8. Яким чином результати аналізу фінансового стану підприємства обґрунтовують управлінські рішення?
9. Які нормативні акти регламентують аналіз фінансової звітності в Україні?
10. Охарактеризуйте напрями аналізу фінансового стану підприємства.

Тема 4.2. Аналіз балансу як основна складова фінансового аналізу

П л а н

1. Формування та склад фінансових ресурсів (активів) підприємства та джерел їх формування (капіталу).
2. Принципи складання балансу (звіту про фінансовий стан).

Лекторіум

Фінансові ресурси підприємства – це активи, які використовуються у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства та джерелами фінансування яких є власні грошові доходи підприємства, а також надходження ззовні. Фінансові ресурси підприємства забезпечують можливість

виконання фінансових зобов'язань підприємства й фінансування поточних витрат на розширення виробництва і економічне стимулювання.

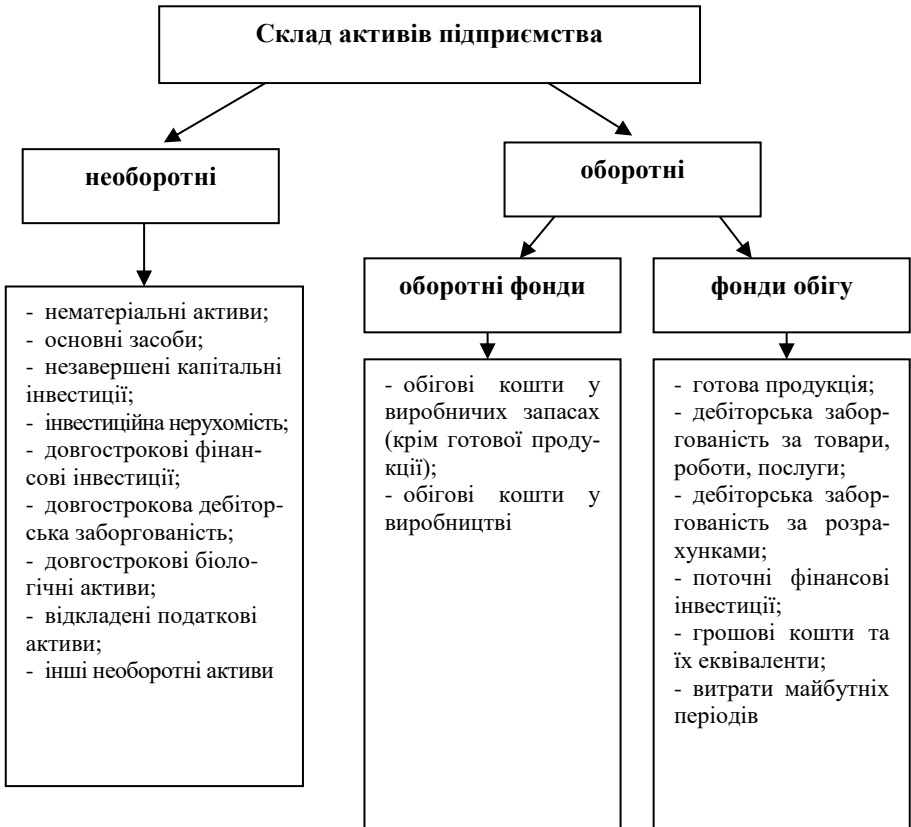

Рис. 2. Склад активів підприємства

Науковці виділяють два типи джерел формування фінансових ресурсів.

Джерела формування фінансових ресурсів

Власний капітал	Позиковий / залучений капітал
статутний капітал [зареєстрований (пайовий)]; амортизаційний фонд; резервний фонд; додатковий капітал; нерозподілений прибуток	отримані кредити; цільове фінансування; отримані інвестиції; кошти, мобілізовані на фінансовому ринку; кредиторська заборгованість

Зауважимо, що капітал підприємства, який не є власним, поділяється на позиковий та залучений. Різниця між ними у тому, що позиковий капітал залучається на умовах терміновості, повернення та платності, а залучений – не передбачає дотримання принципу платності. Таким чином, до позикового капіталу відносяться кредити та інвестиції, а до залученого – переважно кредиторська заборгованість. Цільове фінансування дорівнюється до власного капіталу, тому що кошти, залучені таким чином, не потребують повернення та сплати відсотків за використання їх.

Згідно із НП (С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначаються якісні характеристики фінансової звітності та принципи її складання.

1. Інформація, яка наводиться у фінансовій звітності, повинна бути дохідлива і зрозуміла її користувачам за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

2. Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.

3. Фінансова звітність повинна бути достовірною (правдивою). Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною (правдивою), якщо вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

4. Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

5. Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику та її зміни. Установлення і зміни облікової політики підприємства здійснюються підприємством, яке визначає її за погодженням з власником (власниками) або уповноваженим органом (посадовою особою) відповідно до установчих документів.

6. Фінансова звітність підприємства формується з дотриманням таких принципів:

- автономності підприємства, за яким кожне підприємство розглядається як юридична особа, що відокремлена від власників, тому особисте майно і зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності підприємства;

- безперервності діяльності, що передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі;

- періодичності, що припускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди з метою складання фінансової звітності;

- історичної (фактичної) собівартості, що визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання;

- нарахування, згідно з яким доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення незалежно від часу надходження або сплати грошових коштів (грошей);

- повного висвітлення, згідно з яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі;

- послідовності, який передбачає постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики.

Зміна облікової політики повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності;

- обачності, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

- превалювання сутності над формою, за яким операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;

- єдиного грошового вимірника, який передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці.

СТРУКТУРА БАЛАНСУ

Баланс складається з двох частин – активу та пасиву. Підсумок активів балансу повинен дорівнювати пасиву (сумі зобов'язань та власного капіталу).

Актив містить три розділи:

I. Необоротні активи.

II. Оборотні активи.

III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

Пасив має чотири обов'язкові розділи та один додатковий:

I. Власний капітал.

II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення.

III. Поточні зобов'язання і забезпечення.

IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду (додатковий рядок Балансу).

Принципи заповнення

Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду, тож річний Баланс складають станом на кінець дня 31 грудня, а не «на 1 січня».

Одиниця виміру показників у формі № 1 – тис. грн без десяткового знаку.

Баланс підприємства за формою № 1 заповнюють як підприємства, що застосовують МСФО, так і ті, що застосовують ПБО. Для того, щоб розрізнити, з використанням яких стандартів (міжнародних або національних) вона заповнена, передбачена спеціальна відмітка.

Можна не заповнювати статті, за якими відсутня інформація, а також додавати статті зі збереженням їх назви і коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, перерахованих у додатку 3 до НПБО-1.

Треба дотримуватися таких умов:

1. Статті з типової форми № 1 не наводяться у випадку, якщо відображена в них інформація буде неістотною, а також якщо в попередньому звітному періоді вона теж не наводилася, тобто «прочерків» у «порожніх» статтях може не бути.

2. Статті з Переліку додаткових статей додаються, якщо інформація є суттєвою та оцінка статті може бути достовірно визначена.

Є статті, які у форму № 1 не включені взагалі, адже звіти, що складаються згідно з МСФО, можуть бути компактнішими, ніж їх попередники, оскільки в МСФО до деталізації статей фінансової звітності набагато менш жорсткі вимоги, ніж у ПБО. Склад статей, які повинен містити баланс, скорочений і узгоджується з параграфом 54 МСБО.

Згідно з п. 3 розділу I НПБО-1 суттєва інформація – це «інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності». Суттєвість інформації визначається відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та керівництвом підприємства, тобто визначення істотності інформації відбувається як згідно із стандартами, так і з рішеннями керівництва підприємства.

Поки що в ПБО немає вимог про межі суттєвості інформації. Існує лист Мінфіну № 31-08410-.../2515213 від 27.08.2013 р. на цю тему, але він нічого нового не зміг додати, за винятком як розширено трактувати законодавство. Трактування таке: «кількісні критерії і якісні ознаки суттєвості інформації про господарські операції, події і статті фінансової звітності визначаються керівництвом підприємства» виходячи з потреб користувачів такої інформації, якщо такі критерії не встановлені не лише по-

ложеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, а й «іншими нормативно-правовими актами».

Як «інші нормативно-правові акти» Мінфін має на увазі Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Мінфіну № 635 від 27.06.2013 р., в яких надані деякі критерії істотності ознак статей фінансової звітності.

3. Усі статті балансу мають бути розділені на оборотні/необоротні (згідно з параграфом 60 МСБО 1). Потрібно дотримуватися принципу переведення довгострокових активів і зобов'язань, які підлягають погашенню протягом 12 місяців з дати балансу до складу поточних.

Завдання для самостійної роботи

Складіть баланс підприємства за такими даними:

1) необоротні активи складають 35% загальної структури;
2) необоротні активи складають нематеріальні активи (5%), основні засоби (70%), інвестиційна нерухомість (15%) та інші необоротні активи (10%);

3) оборотні активи складають запаси (60%), дебіторська заборгованість за продукцію (20%), грошові кошти та їх еквіваленти (5%) та поточні фінансові інвестиції (15%);

4) власний капітал підприємства складає 75 % загальної структури;

5) власний капітал складають зареєстрований (пайовий) капітал (80%), резервний капітал (15%) та нерозподілений прибуток (5%);

6) довгострокові зобов'язання та забезпечення складають довгострокові кредити банків (60%), благодійна допомога (20%) та інвестиційні контракти (20%);

7) поточні зобов'язання і забезпечення складають короткострокові кредити банків (50%), векселі видані (5%), поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги (20%), кредиторська заборгованість зі страхування (10%) та з оплати праці (15%);

8) загальна вартість фінансових ресурсів та капіталу підприємства (валюта балансу) складає 46598 тис. грн.

Практичне завдання

Заповніть баланс підприємства за такими даними:

Вихідні дані для заповнення активу балансу

Стаття балансу	на початок періоду	на кінець періоду
нематеріальні активи (первісна вартість)	498	292
незавершені капітальні інвестиції	25	28
основні засоби (первісна вартість)	3948	4682
інвестиційна нерухомість (первісна вартість)	45	59
довгострокова дебіторська заборгованість	17	21
інші необоротні активи	5	8
виробничі запаси	10	259
незавершене виробництво	5198	11247
готова продукція	258	219
дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (первісна вартість)	13759	20868
дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	264	289
з бюджетом	215	0
інша поточна дебіторська заборгованість	64	71
поточні фінансові інвестиції	15	19
готівка	3	5
рахунки в банках	13829	12627
витрати майбутніх періодів	11	17
інші оборотні активи	2	80

Нематеріальні активи підприємства складають комп'ютерні програми, які придбані у звітному році (амортизація нараховується перший рік).

Основні засоби підприємства також придбані у звітному році (перший рік нарахування амортизації) і за своєю вартістю розподіляються таким чином:

56% від первісної вартості складають комп'ютери (корисний строк використання 5 років);

28% від первісної вартості складають транспортні засоби (корисний строк використання 7 років);

16% від первісної вартості складають засоби зчитування та друку інформації (корисний строк використання 4 роки).

Інвестиційну нерухомість підприємства складають основні засоби, які використовуються виключно з метою отримання орендних платежів (тільки від операційної оренди, тобто тимчасової, без передачі права власності чи здавання в оренду на переважну частину можливого строку корисного використання таких об'єктів). Ці об'єкти придбані підприємством також у звітному році на початку звітного періоду та мають термін корисної експлуатації 7 років.

Амортизація нараховується прямолінійним методом.

Таблиця 26

Вихідні дані для заповнення пасиву балансу

Стаття балансу	на початок періоду (% до валюти балансу)	на кінець періоду (% до валюти балансу)
зарєєстрований (пайовий) капітал	9,8	8,6
резервний капітал	1,1	0,9
нерозподілений прибуток	8,9	2,3
довгострокові кредити банків	6,4	7,6
інші довгострокові зобов'язання	0,2	0,8
короткострокові кредити банків	12,6	13,2
поточна кредиторська заборгованість: за довгостроковими зобов'язаннями	0,8	1,2
за товари, роботи, послуги	58,4	62,7
за розрахунками з бюджетом	0,5	0,9
за розрахунками зі страхування	0,2	0,3
за розрахунками з оплати праці	0,8	1,1
інші поточні зобов'язання	0,3	0,4

Тестові завдання

1. Що таке баланс підприємства?

- а) звіт про фінансовий стан на певну дату;
- б) звіт про реєстрацію об'єктів обліку;
- в) спосіб економічного угруповання і узагальненого відображення господарських засобів і джерел їх утворення;
- г) звіт про операційну діяльність підприємства.

2. Що є метою складання балансу підприємства?

- а) надання користувачам інформації про рух грошових коштів;
- б) відображення змін у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду;
- в) надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату;
- г) розподіл діяльності підприємства на певні періоди для складання фінансової звітності.

3. Що відображається у статті балансу «Довгострокова дебіторська заборгованість»?

- а) заборгованість фізичних та юридичних осіб, яка не виникає протягом нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців з дати балансу;
- б) сума забезпечень, які планується використати протягом 12 місяців з дати балансу, для покриття витрат, щодо яких відповідне забезпечення створено;
- в) заборгованість фізичних та юридичних осіб, яка не виникає протягом нормального операційного циклу та буде погашена після 6 місяців з дати балансу;
- г) сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги.

4. Як називається показник, який відображає величину певного виду засобів, джерел у грошовому виразі на певну дату?

- а) пасив балансу;
- б) актив балансу;
- в) стаття балансу;
- г) валюта балансу.

5. Як називається можливість мобілізувати засоби (активи), які є в наявності для оплати боргів (пасивів) у встановлені строки?

- а) ліквідність балансу;
- б) актив балансу;
- в) рівновага балансу;
- г) валюта балансу.

6. Який з розділів балансу не включається у склад пасивів?

- а) необоротні активи;
- б) довгострокові зобов'язання і забезпечення;
- в) власний капітал;
- г) поточні зобов'язання і забезпечення.

7. Що включається у валюту балансу?

- а) первісна вартість основних засобів;
- б) залишкова вартість основних засобів;
- в) знос основних засобів;
- г) ліквідаційна вартість основних засобів.

8. В якому розділі відображається дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги)?

- а) необоротні активи;
- б) оборотні активи;
- в) власний капітал;
- г) поточні зобов'язання і забезпечення.

9. В якій статті балансу відображається вартість автомобілів, придбаних автосалоном для продажу?

- а) основні засоби;
- б) виробничі запаси;
- в) нематеріальні активи;
- г) товари.

10. В якому розділі балансу відображається нерозподілений прибуток (непокритий збиток)?

- а) оборотні активи;
- б) довгострокові зобов'язання і забезпечення;
- в) власний капітал;
- г) необоротні активи.

Список рекомендованої літератури

Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (поточна редакція від 23.07.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 12.06.2020).

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України: наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635 (поточна редакція від 14.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang=ru#Text> (дата звернення: 12.06.2020).

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Сгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Горлачук В. В., Коваленко О. Ю., Белінська С. М. Еко-

номічний аналіз господарської діяльності підприємства: навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 308 с.

Карпенко Н. В. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. Київ: АПСВТ, 2014. 109 с.

Іванчук О. В., Тринька Л. Я. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 568 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Як пов'язані між собою актив та пасив балансу?
2. Що входить до структури необоротних активів підприємства?
3. Що входить до структури оборотних активів підприємства?
4. Яким чином формується дебіторська заборгованість підприємства?
5. Чи повинно підприємство мати значний обсяг грошових коштів та їх еквівалентів?
6. Що відноситься до власного капіталу підприємства?
7. Яким чином формується нерозподілений прибуток (непокритий) збиток підприємства та чому ця стаття знаходиться в балансі, а не у звіті про фінансові результати?
8. Яким чином підприємство залучає до фінансування своєї діяльності цільове фінансування?
9. Як підприємство впливає на формування структури капіталу підприємства?
10. Які фактори впливають на можливість використання підприємством довгострокового позикового капіталу?

Тема 4.3. Особливості оперативного економічного аналізу фінансового стану підприємств

П л а н

1. Складання порівняльно-аналітичного балансу.
2. Аналіз майнового стану.

Лекторіум

Дані форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» дають можливість аналітику скласти порівняльно-аналітичний баланс за такою формою:

Таблиця 27

Порівняльно-аналітичний баланс підприємства

Стаття балансу	Код рядка	Абсолютне значення (тис. грн)			Питома вага (%)			Відхилення		Темп зростання (%)
		1-й рік	2-й рік	3-й рік	1-й рік	2-й рік	3-й рік	абс. (тис. грн)	відносне (%)	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
АКТИВ										
I. Необоротні активи										
...										
II. Оборотні активи										
...										
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття										
Баланс										

Продовження табл. 27

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ПАСИВ										
I. Власний капітал										
...										
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення										
...										
III. Поточні зобов'язання і забезпечення										
...										
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття										
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду										
Баланс										

Отримані дані дають змогу провести аналіз фінансового стану підприємства та оцінити перспективи його розвитку за такими напрямками:

- 1) виявити та оцінити на предмет оптимальності структуру активів;
- 2) виявити та оцінити на предмет оптимальності структуру капіталу (пасивів);
- 3) оцінити ефективність роботи із дебіторами;
- 4) оцінити перспективи залучення кредитів;

5) оптимізувати структуру активів та капіталу.

Складання порівняльно-аналітичного балансу є найважливішою складовою аналізу фінансового стану підприємства та основою для проведення оцінки інших аспектів діяльності господарюючого суб'єкта.

Як показники майнового стану використовуються такі:

- сума господарських коштів, які знаходяться у розпорядженні підприємства;

- співвідношення вартості необоротних та оборотних активів;

- коефіцієнт зносу основних засобів (знос / первісна вартість основних засобів);

- коефіцієнт придатності основних засобів (залишкова вартість / первісна вартість основних засобів, а також цей коефіцієнт можна розрахувати як різницю між 1 та значенням коефіцієнта зносу);

- фондівдача (вартість товарної продукції / вартість основних засобів);

- фондоемність (коефіцієнт, зворотний фондівдачі);

- фондоозброєність (вартість основних засобів / середньооблікова чисельність персоналу);

- частка основних засобів в активах підприємства;

- коефіцієнт оновлення основних засобів (вартість основних засобів, введених в експлуатацію / вартість всіх основних засобів на кінець періоду);

- коефіцієнт вибуття основних засобів (вартість основних засобів, виведених з експлуатації / вартість основних засобів на початок періоду);

- коефіцієнт приросту основних засобів (вартість основних засобів на кінець періоду / вартість основних засобів на початок періоду);

- коефіцієнт інтенсивності оновлення основних засобів (вартість основних засобів, виведених з експлуатації / вартість основних засобів, введених в експлуатацію).

Завдання для самостійної роботи

На основі даних форми № 1 Баланс (Звіт про фінансові результати) побудуйте порівняльно-аналітичний баланс та зробіть висновки щодо фінансового стану підприємства.

**Баланс (Звіт про фінансовий стан) ПАТ
«Трест Південзахіденергобуд» на 01.01.2020 (тис. грн)**

Актив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
Нематеріальні активи:	1000		
первісна вартість	1001		
накопичена амортизація	1002		
Незавершені капітальні інвестиції	1005		
Основні засоби:	1010	937	902
первісна вартість	1011	4285	4205
знос	1012	3348	3303
Інвестиційна нерухомість:	1015	54	52
первісна вартість	1016	113	113
знос	1017	59	61
Довгострокові біологічні активи:	1020		
первісна вартість	1021		
накопичена амортизація	1022		
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	2293	2065
інші фінансові інвестиції	1035		
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040		
Відстрочені податкові активи	1045		
Гудвіл	1050		
Гудвіл при консолідації	1055		
Відстрочені аквізиційні витрати	1060		
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065		
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095	3284	3019
Запаси	1100	87	73
Виробничі запаси	1101	87	73
Незавершене виробництво	1102		
Готова продукція	1103		
Товари	1104		
Поточні біологічні активи	1110		

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Депозити перестраховання	1115		
Векселі одержані	1120		
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	543	393
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	2	26
з бюджетом	1135	53	21
у тому числі з податку на прибуток	1136		
з нарахованих доходів	1140		
із внутрішніх розрахунків	1145		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	15	113
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165	39	22
Готівка	1166		
Рахунки в банках	1167	39	22
Витрати майбутніх періодів	1170		
Частка перестраховика у страхових резервах	1180		
у тому числі в:			
резервах довгострокових зобов'язань	1181		
резервах збитків або резервах належних виплат	1182		
резервах незароблених премій	1183		
інших страхових резервах	1184		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195	739	648
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300	4023	3667

Продовження табл. 28

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	2046	2046
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401		
Капітал у дооцінках	1405		
Додатковий капітал	1410	850	540
Емісійний дохід	1411		
Накопичені курсові різниці	1412		
Резервний капітал	1415	33	37
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	709	572
Неоплачений капітал	1425	()	()
Вилучений капітал	1430	()	()
Інші резерви	1435		
Неконтрольована частка	1490		
Усього за розділом I	1495	3638	3195
Відстрочені податкові зобов'язання	1500		
Пенсійні зобов'язання	1505		
Довгострокові кредити банків	1510		
Інші довгострокові зобов'язання	1515		
Довгострокові забезпечення	1520		
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521		
Цільове фінансування	1525		
Благодійна допомога	1526		
Страхові резерви, у тому числі:	1530		
резерв довгострокових зобов'язань (на початок звітного періоду)	1531		
резерв збитків або резерв належних виплат (на початок звітного періоду)	1532		
резерв незароблених премій (на початок звітного періоду)	1533		
інші страхові резерви (на початок звітного періоду)	1534		
Інвестиційні контракти	1535		

Продовження табл. 28

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Призовий фонд	1540		
Резерв на виплату джек-пота	1545		
Усього за розділом II	1595		
Короткострокові кредити банків	1600		
Векселі видані	1605		
Поточна кредиторська заборгованість: за довгостроковими зобов'язаннями	1610		
за товари, роботи, послуги	1615	200	161
за розрахунками з бюджетом	1620	45	58
за у тому числі з податку на прибуток	1621	9	16
за розрахунками зі страхування	1625	7	24
за розрахунками з оплати праці	1630	28	89
за одержаними авансами	1635	82	82
за розрахунками з учасниками	1640		
із внутрішніх розрахунків	1645		
за страховою діяльністю	1650		
Поточні забезпечення	1660	2	2
Доходи майбутніх періодів	1665		
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670		
Інші поточні зобов'язання	1690	21	56
Усього за розділом III	1695	385	472
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800		
Баланс	1900	4023	3667

Практичні завдання

1. На основі даних форми № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан) побудуйте порівняльно-аналітичний баланс та зробіть відповідні висновки.

**Баланс (Звіт про фінансовий стан)
ПАТ «Трест Південзахіденергобуд» на 01.01.2020**

Форма № 1-м (тис. грн)

Актив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
I. Необоротні активи			
Незавершені капітальні інвестиції	1005	0	0
Основні засоби:	1010	179	169
- первісна вартість	1011	251	251
- знос	1012	(72)	(82)
Довгострокові біологічні активи	1020	0	0
Довгострокові фінансові інвестиції	1030	0	0
Інші необоротні активи	1090	0	0
Усього за розділом I	1095	179	169
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	0	0
- у тому числі готова продукція	1103	0	0
Поточні біологічні активи	1110	0	0
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1125	74	59
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	1135	3	5
- у тому числі податок на прибуток	1136	0	0
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	25	33
Поточні фінансові інвестиції	1160	0	0
Гроші та їх еквіваленти	1165	69	5
Витрати майбутніх періодів	1170	0	1
Інші оборотні активи	1190	0	0
Усього за розділом II	1195	171	103
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	0	0
Баланс	1300	350	272

Продовження табл. 29

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	1	1
Додатковий капітал	1410	0	0
Резервний капітал	1415	0	0
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	297	244
Неоплачений капітал	1425	(0)	(0)
Усього за розділом I	1495	298	245
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	1595	0	0
III. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	1600	0	0
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610	0	0
- товари, роботи, послуги	1615	32	8
розрахунками з бюджетом	1620	17	12
у тому числі з податку на прибуток	1621	0	0
- зі страхування	1625	0	0
- з оплати праці	1630	0	0
Доходи майбутніх періодів	1665	0	0
Інші поточні зобов'язання	1690	3	7
Усього за розділом III	1695	52	27
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	0	0
Баланс	1900	350	272

2. На основі даних форми № 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан), наведених у першому завданні, та даних, наведених у таблиці 30, розрахуйте та проаналізуйте показники майнового стану підприємства.

Таблиця 30

Додаткові вихідні дані

Показники	На початок періоду	На кінець періоду
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (тис. грн)	771	1112
Середньооблікова чисельність працівників (осіб)	5	5
Вартість основних засобів на початок періоду (тис. грн)	237	179
Вартість основних засобів, введених в експлуатацію в періоді (тис. грн)	25	27
Вартість основних засобів, виведених з експлуатації (тис. грн)	21	12

3. На основі наведених даних (табл. 31) проведіть аналіз основних засобів підприємства. Зробіть висновки.

Таблиця 31

Інформація про основні засоби емітента (за залишковою вартістю)

Найменування основних засобів	Власні основні засоби (тис. грн)		Орендовані основні засоби (тис. грн)		Основні засоби всього (тис. грн)	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду
1. Виробничого призначення	885	861	95	97	980	958
- будівлі та споруди	843	805	25	23	868	828
- машини та обладнання	24	43	0	0	24	43
- транспортні засоби	0	0	67	72	67	72
- земельні ділянки	0	0	0	0	0	0
- інші	18	13	3	2	21	15
2. Невиробничого призначення	125	157	0	0	125	157
- будівлі та споруди	0	0	0	0	0	0
- машини та обладнання	0	0	0	0	0	0
- транспортні засоби	0	0	0	0	0	0
- земельні ділянки	0	0	0	0	0	0
- інвестиційна нерухомість	125	157	0	0	125	157
- інші	0	0	0	0	0	0
Усього	1010	1018	95	97	1105	1115

Тестові завдання

1. Який показник із наведених нижче характеризує майновий стан підприємства?

- а) коефіцієнт автономії;
- б) коефіцієнт фінансового левериджу;
- в) частка основних засобів в активах підприємства;
- г) рентабельність виробництва.

2. Що визначається за допомогою порівняльно-аналітичного балансу підприємства?

- а) перспектива розвитку підприємства;
- б) фінансовий стан підприємства;
- в) майновий стан підприємства;
- г) динаміка вартості та структури фінансових ресурсів підприємства та джерел їх формування.

3. Який показник розраховується як співвідношення вартості товарної (реалізованої) продукції та вартості основних засобів підприємства?

- а) фондоозброєність;
- б) фондovіддача;
- в) фондоємність;
- г) фондорентабельність.

4. Який показник є зворотним показнику фондovіддачі?

- а) фондоємність;
- б) фондоозброєність;
- в) фондорентабельність;
- г) коефіцієнт зносу основних засобів.

5. Яким чином розраховується коефіцієнт придатності основних засобів?

- а) знос / первісна вартість основних засобів;
- б) 1 – значення коефіцієнта зносу основних засобів;
- в) вартість основних засобів, введених в експлуатацію / вартість основних засобів на кінець періоду;

г) вартість основних засобів, виведених з експлуатації / вартість основних засобів на початок періоду.

6. Яким чином розраховується коефіцієнт оновлення основних засобів?

- а) знос / первісна вартість основних засобів;
- б) 1 – значення коефіцієнта зносу основних засобів;
- в) вартість основних засобів, введених в експлуатацію / вартість основних засобів на кінець періоду;
- г) вартість основних засобів, виведених з експлуатації / вартість основних засобів на початок періоду.

7. Яким чином розраховується коефіцієнт вибуття основних засобів?

- а) знос / первісна вартість основних засобів;
- б) 1 – значення коефіцієнта зносу основних засобів;
- в) вартість основних засобів, введених в експлуатацію / вартість основних засобів на кінець періоду;
- г) вартість основних засобів, виведених з експлуатації / вартість основних засобів на початок періоду.

8. Який коефіцієнт розраховується як відношення вартості основних засобів до середньооблікової чисельності працюючих?

- а) фондоозброєність;
- б) фондвіддача;
- в) фондосємність;
- г) фондорентабельність.

9. Який коефіцієнт розраховується як відношення вартості основних засобів, виведених з експлуатації, до вартості основних засобів, введених в експлуатацію?

- а) фондоозброєність;
- б) коефіцієнт вибуття основних засобів;
- в) коефіцієнт оновлення основних засобів;
- г) коефіцієнт інтенсивності оновлення основних засобів.

10. Які активи відносяться до необоротних?

- а) інвестиційна нерухомість;
- б) дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги;
- в) запаси;
- г) грошові кошти.

Список рекомендованої літератури

Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 02.07.2001 р. № 2658-III (поточна редакція від 20.03.2020 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 12.06.2020).

Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (поточна редакція від 23.07.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 12.06.2020).

Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Отенко І. П., Азаренков Г. Ф., Івашенко Г. А. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 156 с.

Селіверстова Л. С., Скрипник О. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2012. 274 с.

Сокольська Р. Б. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. 92 с.

Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 815 с.

Фінансовий аналіз: навч. посіб. / за ред. Т. Д. Косова, І. В. Сіменко. Київ: ЦУЛ, 2013. 440 с.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте принципи побудови порівняльно-аналітичного балансу.

2. Яким чином використовують порівняльно-аналітичний баланс?
3. Яка структура активів вважається оптимальною?
4. Яка структура капіталу вважається оптимальною?
5. Яким чином можна визначити перспективи розвитку підприємства на основі складання порівняльно-аналітичного балансу?
6. Які показники відносять до показників майнового стану підприємства?
7. Які показники характеризують технічний стан та ефективність використання основних засобів підприємства?
8. Для чого необхідно визначити частку основних засобів у загальній структурі активів підприємства?
9. Поміркуйте, яким чином оцінка майнового стану підприємства дозволяє визначити напрями подальшого покращення фінансового стану господарюючого суб'єкта.
10. З якою періодичністю необхідно проводити оперативний економічний аналіз фінансового стану підприємства?

Тема 5.1. Сутність фінансової стійкості та фактори впливу на неї

П л а н

1. Сутність фінансової стійкості.
2. Фактори впливу на рівень фінансової стійкості.
3. Аналіз фінансової стійкості підприємства.

Лекторіум

Фінансова стійкість підприємства є обов'язковою умовою його сталого економічного зростання. Прибуткове підприємство, яке не має високого рівня фінансової стійкості, не може розраховувати на довгострокове функціонування. У майбутньому таке підприємство очікує брак коштів для фінансування поточних витрат, порушення фінансової дисципліни при розрахунках із дебіторами та кредиторами, труднощі у залученні

позикових коштів та своєчасній сплаті за використання їх. Отже, головною умовою ефективної діяльності, яка б забезпечила підприємству високий рівень прибутку та рентабельності, є його фінансова стійкість.

Фінансова стійкість підприємства – це здатність господарюючого суб'єкта забезпечити сталий розвиток, рівновагу капіталу та фінансових ресурсів у мінливих умовах внутрішнього та зовнішнього середовища, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі.

Фінансова стійкість розуміється як система, яка ефективно організовує економічні ресурси для виробництва товарів та послуг на ринку з метою досягнення цілей підприємства. У процесі досягнення фінансової стійкості актуальним стає питання правильного управління будь-яким фінансовим ризиком, який може з'явитися на цьому шляху.

Забезпечення фінансової стійкості є одним з найважливіших напрямів фінансового менеджменту підприємства. Приділення недостатньої уваги забезпеченню фінансової стійкості призводить до фінансових втрат. Фінансова стійкість характеризується забезпеченням стабільного функціонування підприємства за рахунок формування оптимальної структури капіталу та його розміщення в активах, а також рівнем чистих грошових надходжень.

Фінансова стабільність в компанії має два виміри: перший – економічний, в якому аналізуються фінансові системи, другий – бізнес, в якому аналізується платоспроможність організацій; обидва дуже важливі для досягнення поставлених цілей. Причому досягнення фінансової стійкості підприємством найчастіше можливо за умов досягнення фінансової стійкості на макrorівні.

Фінансова стійкість має такі **види**:

1) внутрішня (досягається при такому економічному стані підприємства, який забезпечує високі фінансові результати);

2) стабільна (досягається при забезпеченні сталого перевищення доходів над витратами, вільному маневруванні фінансовими потоками та сталому економічному зростанні);

3) загальна (характеризується позитивним сальдо чистого грошового потоку).

На фінансову стійкість впливає велика кількість факторів. Їх поділяють на внутрішні та зовнішні. До **внутрішніх факторів** належить:

- склад та структура активів підприємства;
- номенклатура та асортимент продукції, що випускається;
- рівень витрат виробництва;
- величина позикового капіталу та його структура;
- величина позикового капіталу у майні підприємства.

До **зовнішніх факторів** належать:

- розвиток економіки країни;
- розвиток інновацій;
- інвестиційний клімат;
- фінансова політика держави;
- рівень платоспроможності споживачів на внутрішньому ринку;
- можливість виходу на зовнішній ринок.

Оцінку фінансової стійкості можна проводити різними способами: розраховувати коефіцієнти фінансової стійкості, будувати модель типу фінансової стійкості тощо. Однак насамперед розглядається різниця власного та статутного капіталів. При цьому доцільним є аналіз динаміки різниці реального власного та статутного капіталу за наведеною формою.

Таблиця 32

Динаміка різниці реального власного та статутного капіталів

№ з/п	Стаття власного капіталу за балансом (форма № 1)	Код рядка	На початок періоду	На кінець періоду	Зміни
1	2	3	4	5	6
1	Зареєстрований (пайовий) капітал	1400			
2	Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401			
3	Капітал у дооцінках	1405			
4	Додатковий капітал	1410			
5	Емісійний дохід	1411			

1	2	3	4	5	6
6	Накопичені курсові різниці	1412			
7	Резервний капітал	1415			
8	Нерозподілений прибуток	1420			
9	Інші резерви	1435			
10	Разом приріст власного капіталу після створення підприємства (Σ п. 1: п. 9)				
11	Неоплачений капітал	1425			
12	Вилучений капітал	1430			
13	Непокритий збиток	1420			
14	Разом вилученого власного капіталу (Σ п. 11: п. 13)				
	Різниця реального власного і статутного капіталів (п.10 – п.14)				

Приріст власного капіталу є позитивною оцінкою рівня фінансової стійкості, а його вилучення – негативною. Якщо зростання власного капіталу перевищує його вилучення або дорівнює йому, то різниця реального власного та статутного капіталів є позитивною або не є негативною, тобто виконується мінімальна умова фінансової стійкості підприємства.

Якщо приріст власного капіталу є меншим від його вилучення, то різниця реального власного і статутного капіталу є негативною, що свідчить про нестійкий фінансовий стан підприємства.

Під час оцінки встановлюють достатність величин реального власного капіталу. У випадку визначення нестачі реального капіталу необхідно забезпечити зростання прибутку, рентабельності та погашення заборгованості учасників за внесками у статутний капітал. При цьому чистий прибуток доцільно розподіляти на поповнення резервного капіталу. У процесі оцінки рівня фінансової стійкості підприємства також доцільно використовувати коефіцієнтний метод аналізу.

Залежно від часу знаходження коштів у виробничому процесі підприємства усі його активи можна розділити на довгострокові та поточні.

Довгострокові активи формуються переважно за рахунок власного капіталу і довгострокових позикових коштів, поточні – за рахунок власного капіталу і короткострокових зобов'язань.

Залежно від джерел формування загальну суму поточних активів підприємства прийнято розділяти на дві частини:

- змінну, яка створюється за рахунок короткострокових зобов'язань;

- постійну частину поточних активів, яка утворюється за рахунок власного капіталу і довгострокових позикових коштів.

Згідно з цією логікою у складі поточних активів виділяють категорії власних оборотних коштів і робочого капіталу.

Власні оборотні кошти – частина поточних активів, що фінансується за рахунок власного капіталу.

Розмір власних оборотних коштів визначається за даними балансу за формулою:

ВОК = Власний капітал – Необоротні активи

Робочий капітал – частина перманентного капіталу, яка є джерелом покриття поточних активів підприємства. Розмір робочого капіталу визначається за даними балансу за формулами:

$$PK = BK + ЗМВП + ДЗ - НА = ОБА + ВМП - ПЗ - ДМП,$$

де BK – вартість власного капіталу;

ЗМВП – обсяг забезпечення майбутніх витрат та платежів;

ДЗ – довгострокові зобов'язання;

НА – вартість необоротних активів;

ОБА – вартість оборотних активів;

ВМП – обсяг витрат майбутніх періодів;

ПЗ – обсяг поточних зобов'язань;

ДМП – обсяг доходів майбутніх періодів.

Робочий капітал необхідний для підтримки стабільної роботи підприємства, оскільки перевищення поточних активів над поточними зобов'язаннями означає, що підприємство

може не лише погасити свої поточні зобов'язання, а й має фінансові ресурси для розширення діяльності та фінансового інвестування.

Від'ємне значення робочого капіталу означає, що одним з джерел покриття необоротних активів підприємства є короткострокова кредиторська заборгованість.

Оптимальні величини власних оборотних коштів і робочого капіталу визначаються підприємством самостійно і залежать від особливостей його діяльності, розміру підприємства, обсягу реалізації, швидкості оборотності запасів, умов наданих кредитів, кон'юнктури ринку тощо. Істотне перевищення розмірів власних оборотних коштів і робочого капіталу над їх нормативами свідчить про нераціональну політику розміщення ресурсів.

Для аналізу якості власних оборотних коштів і робочого капіталу розраховують коефіцієнти:

1. Коефіцієнт покриття робочим капіталом поточних активів показує частку поточних активів, сформованих за рахунок даного джерела:

$$КП_{рк} = \frac{\text{Робочий капітал}}{\text{Поточні активи}}$$

Нормативне значення показника – більше 0,1.

2. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами характеризує наявність у підприємства власних оборотних коштів, необхідних для його фінансової стабільності:

$$КЗ_{вок} = \frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Оборотні активи}}$$

3. Коефіцієнт іммобілізації власних оборотних коштів:

$$КІ_{вок} = \frac{\text{Запаси + Витрати майбутніх періодів}}{\text{Власні оборотні кошти}}$$

Дозволяє оцінити частку найменш ліквідних коштів у складі власних оборотних коштів. Нормативне значення > 0.5.

Надмірний ріст цього показника свідчить про накопичення зайвих запасів і про можливу неплатоспроможність підприємства в силу браку високоліквідних активів.

4. Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів:

$$KM_{\text{вок}} = \frac{\text{Грошові кошти}}{\text{Власні оборотні кошти}}$$

Характеризує ту частину власних оборотних коштів, що знаходиться у формі абсолютно ліквідних активів. Нормальне значення коефіцієнта варіюється в межах від 0 до 0,5. Але прийнятне для конкретного підприємства значення визначається щоденною потребою в коштах.

При аналізі робочого капіталу прийнято оцінювати ступінь фінансової стійкості підприємства, що визначається достатністю нормальних джерел для формування запасів і витрат майбутніх періодів.

У теорії виділяють такі типи фінансової стійкості підприємства:

- абсолютна – робочий капітал покриває запаси і витрати майбутніх періодів;

- нормальна – запаси і витрати майбутніх періодів покриваються сумою робочого капіталу, короткострокових кредитів банків, призначених для поповнення оборотних коштів і величиною доходів майбутніх періодів;

- недостатня – запаси і витрати майбутніх періодів покриваються за рахунок робочого капіталу, короткострокових кредитів банків, величиною доходів майбутніх періодів, товарних векселів, кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги або розрахунки;

- кризова – запаси і витрати майбутніх періодів не покриваються всіма джерелами їх нормального формування.

Нормальна забезпеченість може бути відновлена шляхом зменшення величини запасів і витрат майбутніх періодів, поповнення робочого капіталу або прискорення оборотності запасів.

Оцінка фінансової стійкості підприємства часто проводиться за допомогою трьох показників, завдяки яким визначається трикомпонентний показник типу фінансової стійкості підприємства.

До таких показників належать:

1) надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів:
$$\pm \Phi C = \text{Кв.об.} - З,$$

де Кв. об. – власні оборотні кошти,

З – вартість матеріальних оборотних коштів підприємства;

2) надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових позикових джерел формування запасів:

$$\pm \Phi T = \text{Кв.дз.} - З,$$

де Кв. дз. – власні оборотні кошти і довгострокові позикові джерела формування запасів;

3) надлишок (+) або нестача (-) загальної величини основних джерел формування запасів:

$$\pm \Phi O = K_o - З,$$

де K_o – загальна величина основних джерел формування запасів.

Трикомпонентний показник типу фінансової стійкості підприємства визначається таким чином:

$$S(\Phi) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } \Phi > 0 \\ 0, & \text{якщо } \Phi < 0 \end{cases}$$

Завдання для самостійної роботи

На основі даних балансу підприємства проведіть аналіз динаміки різниці реального власного та статутного капіталів.

**Баланс (Звіт про фінансовий стан) ПрАТ «Харківреахім»
на 01.01.2020**

Форма № 1-м (тис. грн)

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Необоротні активи			
Незавершені капітальні інвестиції	1005	198.3	11.3
Основні засоби:	1010	390	556.1
- первісна вартість	1011	1168	1399.6
- знос	1012	(778)	(843.5)
Довгострокові біологічні активи	1020		
Довгострокові фінансові інвестиції	1030		
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095	588.3	567.4
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	347.8	674.2
- у тому числі готова продукція	1103	285.8	477.9
Поточні біологічні активи	1110		
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1125	70.4	115.6
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	1135		
- у тому числі податок на прибуток	1136		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	23.4	
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165	608.2	342.7
Витрати майбутніх періодів	1170		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195	1049.8	1132.5
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300	1638.1	1699.9

Продовження табл. 33

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	5.3	5.3
Додатковий капітал	1410	99.1	99.1
Резервний капітал	1415	1.4	1.4
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	1414	1531.2
Неоплачений капітал	1425	()	()
Усього за розділом I	1495	1519.8	1637
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення			
III. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	1600		
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610		
- товари, роботи, послуги	1615	13.2	18.9
розрахунками з бюджетом	1620	105.1	25.9
у тому числі з податку на прибуток	1621	105.1	25.9
- зі страхування	1625		
- з оплати праці	1630		
Доходи майбутніх періодів	1665		
Інші поточні зобов'язання	1690		18.1
Усього за розділом III	1695	118.3	62.9
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття			
Баланс	1900	1638.1	1699.9

Практичне завдання

На основі даних фінансової звітності проведіть аналіз фінансової стійкості підприємства за такими напрямками:

- 1) аналіз динаміки різниці реального власного та статутного капіталів;
- 2) аналіз динаміки показників фінансової стійкості;
- 3) аналіз типу фінансової стійкості за трикомпонентною моделлю.

Таблиця 34

**Баланс (Звіт про фінансовий стан) ПАТ «Харківський
електротехнічний завод «Укрелектромаш»» на 01.01.2020**

Актив	Код рядка	На поча- ток звіт- ного періоду	На кі- нець звітнього періоду
Нематеріальні активи:	1000	1172	1176
первісна вартість	1001	1418	1408
накопичена амортизація	1002	246	232
Незавершені капітальні інвестиції	1005	1574	1650
Основні засоби:	1010	17033	16165
первісна вартість	1011	51768	51876
знос	1012	34735	35711
Інвестиційна нерухомість:	1015	794	934
первісна вартість	1016	1933	2170
знос	1017	1139	1236
Відстрочені податкові активи	1045	342	22
Усього за розділом I	1095	20915	19947
Запаси	1100	12633	13063
Виробничі запаси	1101	4802	4549
Незавершене виробництво	1102	4733	4647
Готова продукція	1103	2530	2413
Товари	1104	568	1454
Дебіторська заборгованість за продук- цію, товари, роботи, послуги	1125	18669	25576
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	1081	494
з бюджетом	1135	618	1281
Інша поточна дебіторська заборгова- ність	1155	88	1051
Гроші та їх еквіваленти	1165	521	8
Готівка	1166	5	4
Рахунки в банках	1167	516	4
Інші оборотні активи	1190	5546	5538
Усього за розділом II	1195	39156	47011
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300	60071	66958

Продовження табл. 34

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	8000	8000
Додатковий капітал	1410	1062	1061
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	-16763	-22680
Усього за розділом I	1495	-7701	-13619
Інші довгострокові зобов'язання	1515	5042	4361
Довгострокові забезпечення	1520	1050	1215
Усього за розділом II	1595	6092	5576
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610		
товари, роботи, послуги	1615	24522	35317
розрахунками з бюджетом	1620	434	707
розрахунками зі страхування	1625	976	1426
розрахунками з оплати праці	1630	1019	1806
одержаними авансами	1635	22021	20366
Поточні забезпечення	1660	298	558
Інші поточні зобов'язання	1690	12410	14821
Усього за розділом III	1695	61680	75001
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800		
Баланс	1900	60071	66958

Зробіть висновки.

Тестові завдання

1. Що є фінансовою стійкістю підприємства?

- а) здатність підприємства розраховуватися за своїми довгостроковими зобов'язаннями;
- б) наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями, які потребують негайного погашення;

в) його спроможність забезпечувати фінансову діяльність за рахунок власних коштів, не допускаючи невиправданої кредиторської заборгованості, та своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями;

г) фінансовий стан підприємства, за якого забезпечується висока частка власного капіталу в загальній сумі фінансових коштів, які використовує підприємство.

2. Яка ситуація характеризує кризовий фінансовий стан підприємства?

а) запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування;

б) запаси й витрати забезпечуються за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат;

в) запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів та довгостроковими позиковими джерелами;

г) запаси й витрати забезпечуються сумою власних та позикових коштів.

3. Яка ситуація є характерною для нормально стійкого фінансового стану підприємства?

а) власні оборотні кошти забезпечують запаси і витрати;

б) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів і довгостроковими позиковими коштами;

в) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів, довгостроковими позиковими джерелами та короткостроковими кредитами та позиками;

г) запаси і витрати забезпечуються сумою власних та позикових коштів.

4. Яка ситуація є характерною для абсолютної фінансової стійкості підприємства?

а) власні оборотні кошти забезпечують запаси і витрати;

б) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів і довгостроковими позиковими коштами;

в) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів, довгостроковими позиковими джерелами та короткостроковими кредитами та позиками;

г) запаси і витрати забезпечуються сумою власних та позикових коштів.

5. Яка ситуація є характерною для нестійкого фінансового стану підприємства?

а) власні оборотні кошти забезпечують запаси і витрати;

б) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів і довгостроковими позиковими коштами;

в) запаси і витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів, довгостроковими позиковими джерелами та короткостроковими кредитами та позиками;

г) запаси і витрати забезпечуються сумою власних та позикових коштів.

6. Який вид має трикомпонентний показник типу фінансової стійкості для кризового фінансового стану підприємства?

а) $S = \{0, 1, 1\}$;

б) $S = \{0, 0, 1\}$;

в) $S = \{1, 1, 1\}$;

г) $S = \{0, 0, 0\}$.

7. Що є мінімальною умовою фінансової стійкості підприємства?

а) приріст власного капіталу менший за його вилучення;

б) приріст власного капіталу перевищує його вилучення;

в) приріст власного капіталу перевищує його вилучення або дорівнює йому;

г) приріст власного капіталу менший за його вилучення або дорівнює йому.

8. Які показники належать до абсолютних показників фінансової стійкості?

а) власний капітал;

- б) короткострокові джерела формування запасів;
- в) власні оборотні кошти;
- г) прибуток.

9. Який відносний показник характеризує фінансову стійкість підприємства?

- а) рентабельність;
- б) оборотність капіталу;
- в) коефіцієнт зносу основних засобів;
- г) коефіцієнт автономії.

10. Який алгоритм розрахунку коефіцієнта маневреності власних оборотних коштів для аналізу фінансової стійкості підприємства?

- а) Власний капітал / Залучені кошти;
- б) Загальна вартість капіталу / Власний капітал;
- в) Власний капітал / Загальна вартість капіталу;
- г) Грошові кошти / Власні оборотні кошти.

Список рекомендованої літератури

Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Отенко І. П., Азаренков Г. Ф., Іващенко Г. А. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 156 с.

Селіверстова Л. С., Скрипник О. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2012. 274 с.

Сокольська Р. Б. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. 92с.

Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 815 с.

Фінансовий аналіз: навч. посіб. / за ред. Т. Д. Косова, І. В. Сіменко. Київ: ЦУЛ, 2013. 440 с.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття фінансової стійкості підприємства.
2. Які завдання виконує аналіз фінансової стійкості?
3. Яку головну мету переслідує аналіз фінансової стійкості підприємства?
4. Поміркуйте, які основні функції аналізу фінансової стійкості підприємства.
5. Охарактеризуйте внутрішні фактори впливу на фінансову стійкість підприємства.
6. Охарактеризуйте зовнішні фактори впливу на фінансову стійкість підприємства.
7. Охарактеризуйте види фінансової стійкості підприємства.
8. Яким чином розраховується реальний власний капітал та для чого необхідна його оцінка?
9. Які показники розраховуються для оцінки фінансової стійкості підприємства?
10. Які типи фінансової стійкості визначають за допомогою трикомпонентної моделі?

Тема 5.2. АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

П л а н

1. Аналіз ліквідності балансу та ліквідності підприємства.
2. Аналіз платоспроможності підприємства.

Лекторіум

Під ліквідністю активу розуміють його здатність трансформуватися без втрати своєї вартості в грошові кошти, а ступінь ліквідності визначається тривалістю тимчасового періоду, протягом якого ця трансформація може бути здійснена.

Аналіз ліквідності підприємства проводиться за двома напрямками:

- аналіз ліквідності балансу;
- аналіз ліквідності підприємства.

Для аналізу ліквідності балансу, яка проводиться за формою 1 фінансової звітності «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», активи та пасиви розподіляються на чотири групи. Активи розподіляються за ступенем ліквідності, а пасиви – за ступенем терміновості погашення.

Таблиця 35

Групування активів та пасивів для діагностики ліквідності балансу

Групи активів	Склад активів	Групи пасивів	Склад пасивів
А1	Абсолютно ліквідні активи (грошові кошти та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції)	П1	Найбільш термінові пасиви (кредиторська заборгованість за продукцію та заборгованість за поточними короткостроковими кредитами)
А2	Активи, які можуть бути швидко реалізовані (дебіторська заборгованість)	П2	Поточні пасиви без урахування вартості пасивів, які віднесені до групи П1
А3	Активи, які можна реалізувати повільно (оборотні активи, які не увійшли в групи А1 та А2, а також основні засоби)	П3	Довгострокові зобов'язання (довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання)
А4	Активи, які важко реалізувати (вартість всіх інших активів)	П4	Постійні пасиви (власний капітал підприємства)

Для діагностики визначається вартість цих груп активів та пасивів, а потім складається система нерівностей, яка буде характеризувати ліквідність балансу. Баланс із абсолютною ліквідністю повинен мати таку систему нерівностей:

$$A1 > П1;$$

$$A2 > П2;$$

$$A3 > П3;$$

$$A4 < П4$$

Ліквідність підприємства оцінюється за такими показниками:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності [(грошові кошти та їх еквіваленти + поточні інвестиції) / поточні зобов'язання];

нормативне значення $0,25 < Кабс.л. < 0,5$;

- коефіцієнт швидкої ліквідності [(оборотні активи – запаси) / поточні зобов'язання];

нормативне значення $0,5 < Кшв.л. < 1,5$;

- коефіцієнт покриття (оборотні активи / поточні зобов'язання);

нормативне значення $1,5 < Кп < 2,5$.

Необхідно отримані значення показників ліквідності підприємства порівняти з нормативними значеннями, а потім проаналізувати їх динаміку.

Платоспроможність підприємства є складовою частиною його ліквідності. Взагалі платоспроможність визначається як здатність компанії виконувати свої зобов'язання, це може бути в коротко-, середньо- чи довгостроковій перспективі.

Вважається, що компанія платоспроможна, коли може ліквідувати зобов'язання, час погашення яких настав, і показує, що збереже цю ситуацію у майбутньому.

Кожна компанія стикається з ризиком при роботі зі своїми клієнтами, тому дуже важливо забезпечити виплати при здійсненні продажів. Фінансова сфера повинна намагатися звести ризик невиконання до мінімуму, особливо якщо це компанія функціонує у фінансовому секторі. Важливо підкреслити, що зростання боргів може завдати шкоди платоспроможності компанії і забезпечити поразку підприємству у складному комерційному світі та конкурентній боротьбі.

Платоспроможність оцінюється за такими показниками, які враховують фактичні та потенційні джерела надходжень, а також співвідношення платежів і надходжень підприємства:

- коефіцієнт поточної платоспроможності (грошові кошти + поточні фінансові інвестиції – поточні зобов'язання);
нормативне значення > 0 ;

- коефіцієнт захисного інтервалу [(оборотні активи – запаси) / середньоденні операційні витрати];

- коефіцієнт грошової платоспроможності (характеризує миттєву здатність розрахуватися за рахунками до сплати);
нормативне значення > 1 ;

- коефіцієнт розрахункової платоспроможності (характеризує можливість підприємства розрахуватися за своїми зобов'язаннями з урахуванням перспективних потоків грошових коштів);
нормативне значення > 2 ;

- коефіцієнт ліквідної платоспроможності (оборотні кошти / допустимі джерела їх формування);
нормативне значення > 1 , причому якщо значення цього показника < 1 , то підприємство знаходиться у глибокій кризі платоспроможності;

- співвідношення грошових коштів, які надійшли, до операційних витрат;

- співвідношення суми надходжень від операцій до сплати відсотків за кредитами;

- співвідношення фінансового результату до оподаткування до постійних витрат.

Оцінку платоспроможності проводити доволі важко, тому що більшість даних є даними внутрішнього бухгалтерського обліку. Ці показники оцінюються в динаміці та повинні постійно зростати.

Завдання для самостійної роботи

Оцініть ліквідність та платоспроможність підприємства за даними балансу.

Баланс (Звіт про фінансовий стан) ПрАТ «Виробничо-технічне підприємство “Укренергочормет”» на 01.01.2020

Стаття	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Нематеріальні активи:	1000	15	128
первісна вартість	1001	224	338
накопичена амортизація	1002	209	210
Основні засоби:	1010	3697	3262
первісна вартість	1011	8407	8887
знос	1012	4710	5625
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	400	400
Гудвіл	1050	70	70
Усього за розділом I	1095	4182	3860
Запаси	1100	2144	6036
Виробничі запаси	1101	687	4184
Незавершене виробництво	1102		403
Готова продукція	1103	45	27
Товари	1104	1412	1422
Векселі одержані	1120	1750	1750
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	8581	9426
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	12472	20447
з бюджетом	1135		912
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	7011	11050
Гроші та їх еквіваленти	1165	7733	53
Витрати майбутніх періодів	1170	778	1103
Інші оборотні активи	1190	823	1983
Усього за розділом II	1195	41292	52760
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300	45474	56620

Стаття	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	649	649
Додатковий капітал	1410	1097	1097
Резервний капітал	1415	33	33
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	13078	16656
Усього за розділом I	1495	14857	18435
Короткострокові кредити банків	1600	9911	11438
за товари, роботи, послуги	1615	9854	4372
за розрахунками з бюджетом	1620	944	332
за у тому числі з податку на прибуток	1621	106	188
за розрахунками зі страхування	1625	72	98
за розрахунками з оплати праці	1630	284	384
за одержаними авансами	1635	4928	11836
за розрахунками з учасниками	1640	316	316
Поточні забезпечення	1660	214	302
Інші поточні зобов'язання	1690	4094	9107
Усього за розділом III	1695	30617	38185
Баланс	1900	45474	56620

Оцініть динаміку показників ліквідності та платоспроможності (які можливо), зробіть висновки.

Запитання для самоконтролю

1. Сутність ліквідності.
2. У чому різниця між ліквідністю та платоспроможністю?
3. Якими методами оцінюється ліквідність підприємства?
4. Чи впливає ліквідність підприємства на його фінансовий стан?
5. Поміркуйте, як можна підвищити ліквідність та платоспроможність підприємства.
6. Чи впливає значний обсяг залучених коштів на рівень ліквідності і платоспроможності підприємства?
7. Яким чином оцінюється ліквідність балансу?

8. Які дані, крім даних балансу, необхідні для проведення аналізу платоспроможності?

9. Охарактеризуйте основні ознаки платоспроможності.

10. За рахунок яких коштів доцільно покривати операційні витрати підприємства?

Практичне завдання

На основі даних балансу та звіту про фінансові результати оцініть:

- 1) ліквідність балансу;
- 2) ліквідність підприємства;
- 3) платоспроможність.

Таблиця 37

Баланс (Звіт про фінансовий стан) ПрАТ «Нова система» на 01.01.2020

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Незавершені капітальні інвестиції	1005	6	
Основні засоби:	1010	23	20
первісна вартість	1011	57	66
знос	1012	34	46
Інвестиційна нерухомість:	1015	11400	11118
первісна вартість	1016	14116	14320
знос	1017	2716	3202
Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	206	206
Відстрочені податкові активи	1045	13	13
Інші необоротні активи	1090		387
Усього за розділом I	1095	11648	11744
Запаси	1100	81	77
Виробничі запаси	1101	81	77
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	722	252

Продовження табл. 37

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	604	732
з бюджетом	1135	77	58
із внутрішніх розрахунків	1145	3	26
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	9	
Гроші та їх еквіваленти	1165	9	66
Готівка	1166		
Рахунки в банках	1167	9	66
Усього за розділом II	1195	1505	1211
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300	13153	12955
Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	2892	2892
Додатковий капітал	1410	6420	6227
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	686	-270
Усього за розділом I	1495	9998	8849
Довгострокові забезпечення	1520		3275
Усього за розділом II	1595		3275
за товари, роботи, послуги	1615	429	540
за розрахунками з бюджетом	1620	129	111
за розрахунками зі страхування	1625	3	6
за розрахунками з оплати праці	1630	19	25
за одержаними авансами	1635	16	30
із внутрішніх розрахунків	1645	27	27
Поточні забезпечення	1660	74	90
Інші поточні зобов'язання	1690	2458	2
Усього за розділом III	1695	3155	831
Баланс	1900	13153	12955

**Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
за 2019 рік**

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	13014	12039
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(11533)	(10762)
Валовий прибуток	2090	1481	1277
Валовий збиток	2095	()	()
Інші операційні доходи	2120	68	
Адміністративні витрати	2130	(2505)	(2357)
Витрати на збут	2150	()	()
Інші операційні витрати	2180	()	(13)
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190		
Фінансовий результат від операційної діяльності: збиток	2195	(956)	(1093)
Інші фінансові доходи	2220		101
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290		
Фінансовий результат до оподаткування: збиток	2295	(956)	(992)
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350		
Чистий фінансовий результат: збиток	2355	(956)	(992)

III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ

Матеріальні затрати	2500	10712	10085
Витрати на оплату праці	2505	864	591
Відрахування на соціальні заходи	2510	181	128
Амортизація	2515	305	341
Інші операційні витрати	2520	1976	1987
Разом	2550	14038	13132

Тестові запитання

1. Що є ліквідністю підприємства?

а) здатність будь-якого елемента активів перетворюватися на грошові кошти для покриття своїх боргових зобов'язань;

б) наявність у підприємства оборотних коштів, теоретично достатніх для погашення короткострокових зобов'язань навіть з порушенням строків погашення, які передбачені контрактами;

в) можливість підприємства своєчасно задовольняти розрахункові зобов'язання;

г) наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями, які потребують негайного погашення.

2. Що є платоспроможністю підприємства?

а) здатність будь-якого елемента активів перетворюватися на грошові кошти для покриття своїх боргових зобов'язань;

б) наявність у підприємства оборотних коштів, теоретично достатніх для погашення короткострокових зобов'язань навіть з порушенням строків погашення, які передбачені контрактами;

в) можливість підприємства своєчасно задовольняти розрахункові зобов'язання;

г) наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями, які потребують негайного погашення.

3. Що є основною ознакою ліквідності?

а) перевищення оборотних активів над короткостроковими пасивами;

б) перевищення оборотних активів над необоротними;

- в) відповідність дебіторської заборгованості кредиторській;
- г) перевищення власного капіталу над залученим.

4. Яке співвідношення характеризує термінову (швидку) ліквідність?

- а) загальна сума зобов'язань до власного капіталу за балансом;
- б) поточні зобов'язання до власного капіталу за балансом;
- в) оборотні активи за балансом до поточних зобов'язань за балансом;
- г) високоліквідні оборотні активи до поточних зобов'язань за балансом.

5. Які оборотні активи враховуються у складі грошових коштів?

- а) готівка, кошти на банківських рахунках і високоліквідні цінні папери;
- б) готівка, кошти на банківських рахунках і депозити до запитання;
- в) готівка, кошти на банківських рахунках і дебіторська заборгованість;
- г) готівка, кошти на банківських рахунках.

6. Які з наведених видів активів відносять до активів, що важко реалізуються?

- а) незавершене виробництво;
- б) запаси товарно-матеріальних цінностей;
- в) необоротні активи;
- г) грошові кошти та їх еквіваленти.

7. Які з наведених видів активів відносять до неліквідних коштів?

- а) незавершене виробництво;
- б) запаси товарно-матеріальних цінностей;

- в) грошові кошти;
- г) сумнівну дебіторську заборгованість.

8. Які з наведених видів пасивів відносять до групи найбільш термінових зобов'язань?

- а) короткострокові кредити та позики;
- б) довгострокові кредити та позики;
- в) кредиторську заборгованість за придбані товари, роботи та послуги;
- г) поточні зобов'язання по розрахунках.

9. Який показник платоспроможності свідчить про можливість підприємства негайно розрахуватися за своїми терміновими зобов'язаннями?

- а) коефіцієнт грошової платоспроможності;
- б) коефіцієнт захисного інтервалу;
- в) коефіцієнт поточної платоспроможності;
- г) коефіцієнт ліквідної платоспроможності.

10. При виконанні яких співвідношень баланс підприємства вважають абсолютно ліквідним?

- а) $A1 \geq П1, A2 \geq П2, A3 \geq П3, A4 \geq П4$;
- б) $A1 \geq П1, A2 \geq П2, A3 \geq П3, A4 \leq П4$;
- в) $A1 \leq П1, A2 \geq П2, A3 \geq П3, A4 \geq П4$;
- г) $A1 \leq П1, A2 \leq П2, A3 \leq П3, A4 \leq П4$.

Список рекомендованої літератури

Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Отенко І. П., Азаренков Г. Ф., Іващенко Г. А. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 156 с.

Селіверстова Л. С., Скрипник О. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2012. 274 с.

Сокольська Р. Б. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. 92 с.

Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 815 с.

Фінансовий аналіз: навч. посіб. За ред. Т. Д. Косова, І. В. Сіменко. Київ: ЦУЛ, 2013. 440 с.

Тема 6. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства

П л а н

1. Звіт про фінансові результати.
2. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства.

Лекторіум

Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства проводять із використанням даних форми № 2 фінансової звітності «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)». Для аналізу будують аналітичну таблицю, в якій оцінюється динаміка фінансових результатів, а також статей доходів та витрат, які формують фінансові результати з різних видів діяльності (операційної та фінансової). Також розраховують темпи зростання за статтями звіту про фінансові результати, після чого дають загальну оцінку змін обсягу фінансових результатів та виявляють, зміни яких статей витрат за видами діяльності привели до збільшення чи зменшення прибутку (формування або збільшення збитку). Останнім етапом аналізу фінансових результатів є оцінка обсягу нерозподіленого прибутку (непокритего збитку), тобто оцінюється ефективність розподілу чистого прибутку задля збільшення обсягу власного капіталу.

**Оцінка динаміки фінансових результатів
діяльності підприємства**

Показник	На початок періоду (тис. грн)	На кінець періоду (тис. грн)	Відхилення (тис. грн)	Темп зростання (%)
Чистий дохід від реалізації				
Собівартість				
Валовий прибуток (збиток)				
Доходи за операційною діяльністю				
Витрати за операційною діяльністю				
Прибуток (збиток) від операційної діяльності				
Доходи за фінансовою діяльністю				
Витрати за фінансовою діяльністю				
Прибуток (збиток) до оподаткування				
Податок на прибуток				
Чистий прибуток (збиток)				

Після аналізу динаміки фінансових результатів переходять до розрахунку та аналізу показників рентабельності. Найчастіше діагностика ефективності діяльності підприємства проводиться за такимим показниками:

- рентабельність продукції (валовий прибуток / собівартість);
- рентабельність продажу (чистий прибуток / чистий дохід від реалізації);
- рентабельність операційної діяльності (прибуток від операційної діяльності / витрати за операційною діяльністю);
- рентабельність капіталу (чистий прибуток / вартість капіталу);

- рентабельність власного капіталу (чистий прибуток / вартість власного капіталу);
- рентабельність позикового капіталу (чистий прибуток / вартість позикового капіталу);
- рентабельність підприємства (чистий прибуток / всі витрати підприємства);
- рентабельність основних засобів або фондорентабельність (валовий прибуток / вартість основних засобів).

Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства та ефективності його функціонування є заключним етапом його фінансової діагностики. Комплексна оцінка вартісних результатів діяльності та оцінка коефіцієнтів, які характеризують інтенсивність та результативність фінансово-господарської діяльності, є підставою та обґрунтуванням для прийняття ефективних управлінських рішень.

Завдання для самостійної роботи

Заповніть форму 2 «Звіт про фінансові результати» на основі наданих даних та розрахуйте фінансові результати діяльності підприємства.

Таблиця 40

Вихідні дані для заповнення форми 2

Стаття	на кінець періоду	на початок періоду
чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	163354	144926
собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	122544	106865
інші операційні доходи	1171	654
адміністративні витрати	36907	27874
витрати на збут	1223	195
інші операційні витрати	2010	11503
дохід від участі в капіталі	2	1
інші фінансові доходи	107	95
фінансові витрати	841	264

Проаналізуйте динаміку фінансових результатів та зробіть висновки.

Запитання для самоконтролю

1. Які фінансові результати розглядаються у процесі їх аналізу?

2. Які фактори впливають на формування валового прибутку?

3. Поміркуйте, яким чином можна вдосконалити податкову політику підприємства задля зменшення податкового навантаження.

4. Яким чином доцільно зменшити постійні витрати підприємства?

5. Поміркуйте, які методи зниження собівартості позитивно вплинуть на динаміку фінансових результатів діяльності підприємства.

6. Яким чином ставка оподаткування прибутку підприємств впливає на фінансові результати діяльності підприємства?

7. Яким чином розподіляється чистий прибуток підприємства та чи необхідним є аналіз такого розподілу при проведенні аналізу фінансових результатів діяльності?

8. Які фактори впливають на формування чистого прибутку підприємства?

9. Охарактеризуйте сутність рентабельності та її показники, які використовуються під час проведення аналізу фінансових результатів.

10. Поміркуйте, навіщо окремо розглядати фінансові результати від операційної та фінансової діяльності.

Практичні завдання

1. Розрахуйте фінансові результати діяльності підприємства за наданими даними Звіту про фінансові результати:

Вихідні дані

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	6164	5211
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(1788)	(5187)
Валовий прибуток	2090		
Валовий збиток	2095		
Інші операційні доходи	2120	45	323
Адміністративні витрати	2130	(4677)	(1071)
Витрати на збут	2150	(0)	(0)
Інші операційні витрати	2180	(44)	(996)
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190		
Фінансовий результат від операційної діяльності: збиток	2195		
Інші витрати	2270	(14)	(0)
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290		
Фінансовий результат до оподаткування: збиток	2295		
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350		
Чистий фінансовий результат: збиток	2355		

2. На основі вихідних даних заповніть Звіт про фінансові результати.

Таблиця 42

**Вихідні дані для заповнення форми 2
«Звіт про фінансові результати»**

Стаття	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	163354	144926
собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	122544	106865
інші операційні доходи	1171	654
адміністративні витрати	36907	27874
витрати на збут	1223	195
інші операційні витрати	2010	11503
дохід від участі в капіталі	2	1
інші фінансові доходи	107	95
фінансові витрати	841	264

3. За даними форми № 2 фінансової звітності проведіть аналіз фінансових результатів діяльності підприємства та розрахуйте показники ефективності діяльності (рентабельність підприємства, операційної діяльності, продукції, продажу, капіталу, власного капіталу, позикового капіталу, основних засобів). Зробіть висновки.

**Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
за 2019 рік**

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	17069	20908
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(23633)	(23192)
Валовий прибуток	2090	0	0
Валовий збиток	2095	(6564)	(2284)
Інші операційні доходи	2120	13843	24974
Адміністративні витрати	2130	(9896)	(8627)
Витрати на збут	2150	(101)	(176)
Інші операційні витрати	2180	(1601)	(4359)
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	0	9528
Фінансовий результат від операційної діяльності: збиток	2195	(4319)	(0)
Інші фінансові доходи	2220	0	129
Інші доходи	2240	5623	3640
Інші витрати	2270	(3989)	(1692)
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	0	11605
Фінансовий результат до оподаткування: збиток	2295	(2685)	(0)
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	0	-291
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350	0	11314
Чистий фінансовий результат: збиток	2355	(2685)	(0)

Вихідні дані балансу

Стаття	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
Основні засоби	1010	36443	38810
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	5084	5084
Капітал у дооцінках	1405	117788	48432
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	193145	194364
Усього за розділом I	1495	316017	247880
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	26035	10810
Усього за розділом II	1595	26035	10810
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610	0	0
товари, роботи, послуги	1615	3154	1567
розрахунками з бюджетом	1620	417	197
у тому числі з податку на прибуток	1621	291	0
розрахунками зі страхування	1625	17	0
розрахунками з оплати праці	1630	62	0
одержаними авансами	1635	512	8982
Поточні забезпечення	1660	348	286
Інші поточні зобов'язання	1690	5010	5066
Усього за розділом III	1695	9520	16098
Баланс	1900	351572	274788

Тестові завдання

1. Який фінансовий результат розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції та її собівартістю?

а) від операційної діяльності;

- б) до оподаткування;
- в) чистий;
- г) валовий.

2. Який фінансовий результат розраховується як різниця між валовим прибутком (збитком) та витратами за операційною діяльністю?

- а) від операційної діяльності;
- б) до оподаткування;
- в) чистий;
- г) валовий.

3. Який фінансовий результат розраховується як різниця між операційним прибутком (збитком) та витратами за фінансовою діяльністю?

- а) від операційної діяльності;
- б) до оподаткування;
- в) чистий;
- г) валовий.

4. Який фінансовий результат розраховується як різниця між прибутком (збитком) до оподаткування та сумою податку на прибуток підприємства?

- а) від операційної діяльності;
- б) до оподаткування;
- в) чистий;
- г) валовий.

5. Яким чином розраховується рентабельність продукції?

- а) валовий прибуток / собівартість;
- б) чистий прибуток / чистий дохід від реалізації;
- в) прибуток від операційної діяльності / витрати за операційною діяльністю;
- г) чистий прибуток / всі витрати підприємства.

6. Яким чином розраховується рентабельність підприємства?

- а) валовий прибуток / собівартість;
- б) чистий прибуток / чистий дохід від реалізації;
- в) прибуток від операційної діяльності / витрати за операційною діяльністю;
- г) чистий прибуток / всі витрати підприємства.

7. Яким чином розраховується рентабельність продажу?

- а) валовий прибуток / собівартість;
- б) чистий прибуток / чистий дохід від реалізації;
- в) прибуток від операційної діяльності / витрати за операційною діяльністю;
- г) чистий прибуток / всі витрати підприємства.

8. Яким чином розраховується рентабельність операційної діяльності?

- а) валовий прибуток / собівартість;
- б) чистий прибуток / чистий дохід від реалізації;
- в) прибуток від операційної діяльності / витрати за операційною діяльністю;
- г) чистий прибуток / всі витрати підприємства.

9. Як називається збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу?

- а) доходи;
- б) витрати;
- в) прибуток;
- г) збиток.

10. Як називається основна діяльність підприємства, а також операції, які її забезпечують або виникають унаслідок її проведення?

- а) інвестиційна;
- б) фінансова;
- в) операційна;
- г) звичайна.

Список рекомендованої літератури

Мних Є.В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

Отенко І. П., Азаренков Г. Ф., Іващенко Г. А. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 156 с.

Селіверстова Л. С., Скрипник О. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2012. 274 с.

Сокольська Р. Б. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. 92 с.

Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 815 с.

Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Полтава: ПДАА, 2016. 430 с.

Фінансовий аналіз: навч. посіб. / за ред. Т. Д. Косова, І. В. Сіменко. Київ: ЦУЛ, 2013. 440 с.

Модуль III. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Тема 7.1. Аналіз виробничої діяльності підприємства

П л а н

1. Аналіз виробничої діяльності підприємства: значення та завдання.
2. Аналіз виконання плану виробництва продукції та динаміки обсягу виробництва.
3. Факторний аналіз зміни обсягу виробництва продукції.

Лекторіум

Продуктивна виробнича діяльність підприємств в умовах ринкового середовища визначається параметрами виробництва і продажу суспільно визнаних благ (продукції, робіт, послуг) з метою отримання прибутку. Завдання виробничої діяльності передбачають максимально можливий обсяг виробництва і продажу продукції заданого асортименту потрібної якості у визначені терміни при найкращому використанні виробничого потенціалу, за сприятливих умов зовнішньоекономічного середовища, досягнень науки і техніки для стійкого насичення ринку конкурентоспроможною продукцією та отримання високих фінансових результатів. Цей комплекс завдань ще називають виробничою програмою підприємства.

У процесі аналізу виробничої діяльності підприємства потрібно розглянути такі питання:

а) якість планування виробництва, напруженість і обґрунтованість планів діяльності як у цілому, так і окремих виробничих підрозділів;

б) оцінка виконання планів виробництв, постачання та реалізації продукції, динаміки обсягів виробництва;

в) визначення основних факторів, що впливали на загальні обсяги виробництва протягом останніх років і, зокрема, у звітному періоді;

г) взаємозв'язок і взаємозумовленість показників обсягу виробництва, реалізації, асортименту, якості виробів тощо;

д) визначення внутрішньогосподарських резервів зростання обсягів випуску і реалізації продукції, а також розробка заходів щодо їх використання.

Для виконання аналітичного дослідження використовують статистичну звітність про виробництво продукції, а також планові матеріали відповідного відділу і бухгалтерські дані (про випуск, відвантаження і реалізацію продукції), інші оперативні дані виробничої діяльності. Бажано також ознайомитись із залишками незавершеного виробництва, готової продукції на складі і товарів відвантажених (форма № 1).

Аналіз виробничої діяльності підприємства має особливе значення для аналізу сильних і слабких сторін підприємства. Можна виділити вісім сфер аналізу виробничої діяльності:

1. Доступ підприємства до нових матеріалів. Залежність від обмеженої кількості постачальників.

2. Стан (сучасність) технологій.

3. Можливість виробництва товарів (послуг) за більш низькою ціною, ніж у конкурентів.

4. Структура витрат:

- елементи собівартості (змінних витрат);

- необхідні витрати (фіксовані витрати);

- відношення фіксованих і змінних витрат у загальній сумі собівартості;

- вплив рівня цін на витрати.

5. Сезонні коливання попиту. Залежить чи ні продукція підприємства від коливань попиту, що може викликати тимчасове звільнення робітників.

6. Можливість обслуговування тих ринків, на яких не спроможні працювати підприємства-конкуренти.

7. Здатність підприємства знижувати матеріальні запаси і час реалізації замовлення.

8. Ефективність і результативність системи контролю якості продукції.

За перерахованими факторами можна визначити критичні параметри, що суттєво впливають на майбутню діяльність підприємства.

Основна *мета аналізу виробництва продукції* – пошук внутрішніх, невикористаних резервів зростання обсягів виробництва продукції та послуг, що надаються підприємством.

Задачі аналізу виробництва продукції:

- встановлення обґрунтованості, напруженості і оптимальності виконання планового завдання з випуску продукції та послуг;

- об'єктивна оцінка ступеня виконання плану виробництва продукції та послуг, задоволення попиту споживачів;

- вивчення динаміки випуску продукції та послуг;

- оцінка ритмічності і рівномірності випуску продукції та послуг у розрізі періодів часу та структурних підрозділів підприємства;

- виявлення, кількісне вимірювання і узагальнення чинників, які впливають на відхилення фактичних показників обсягу виробництва продукції та послуг від планових і на їх динаміку;

- пошук можливостей збільшення обсягу випуску продукції та послуг;

- розробка заходів щодо ліквідації виявлених у процесі аналізу недоліків у роботі підприємства і максимального використання встановлених внутрішньогосподарських резервів зростання обсягу виробництва продукції та послуг.

Основу *інформаційного забезпечення* аналізу обсягу виробництва продукції та послуг складають: бізнес-план підприємства, державні замовлення, господарські договори, звіти про виконання планів з виробництва продукції цехами, ділянками, бригадами, матеріали спостережень, обстежень, соціологічних досліджень, дані оперативного, бухгалтерського та статистичного обліку.

Аналіз обсягів виробництва звичайно починають з оцінки того, як виконано план виробництва підприємства в цілому і в розрізі його основних виробничих одиниць, які були рівні виконання за місяцями і кварталами звітного періоду, визначають причини можливих невдач і винних у цьому осіб.

Враховуючи складне економічне становище у країні, постійний спад виробництва, доцільно уважно вивчити динаміку обсягів випуску продукції на підприємстві. При цьому використання натуральних вимірників обсягів випуску продукції

найбільш доречно, оскільки дозволяє запобігти перекрученням, які заподіює інфляція.

Система вимірників обсягу продукції в натуральному вираженні зображена на рисунку 3.

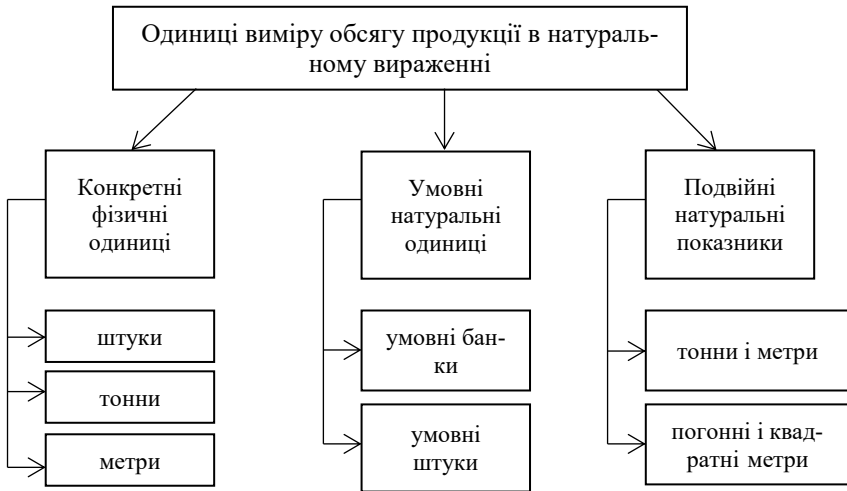

Рис. 3. Вимірники обсягу продукції в натуральному вираженні

Якщо ці вимірники не можна використати, то обсяг вимірюють у незмінних цінах.

Обсяг продукції у вартісному вираженні, як правило, визначається показником обсягу промислової продукції в:

- оптових цінах підприємств без податку на додану вартість і акцизного збору;
- діючих цінах звітнього року;
- порівнянних цінах.

Під час аналізу вивчають такі аспекти виробництва та дають їм оцінку:

- обсяг продукції порівняно до виробничих завдань;
- динаміка продукції;
- зміни у структурі випущеної продукції, номенклатурі, асортименті.

Оцінка обсягу продукції проводиться методом порівняння фактичних показників випуску продукції за звітний період (рік, квартал, місяць) з виробничим завданням, яке враховує договори, а також з фактичними показниками попередніх періодів.

Аналіз передбачає вивчення та оцінку *факторів*, що впливають на відхилення за обсягом випуску продукції. Ці фактори об'єднують у такі групи:

- фактори, пов'язані з використанням трудових ресурсів;
- фактори, пов'язані з використанням засобів праці;
- фактори, пов'язані з використанням предметів праці.

Аналізуючи динаміку обсягів виробництва, треба обов'язково визначити, які фактори спричинили таку тенденцію розвитку, та відокремити зовнішні фактори.

Також слід відзначити необхідність упровадження нових підходів до аналізу обсягів виробництва продукції на основі бюджетування.

Бюджетування – це процес планування виробничо-господарської діяльності підприємства, процес розробки, виконання, контролю та аналізу фінансового плану, який охоплює всі сторони діяльності господарської структури, що дозволяє зіставити всі витрати і отримані результати на наступний період.

Бюджет виробництва – виробнича програма, яка визначає заплановані номенклатуру та обсяг виробництва продукції в бюджетному періоді (зразок у табл. 45).

Таблиця 45

Бюджет виробництва, одиниць (зразок)

Показник	Квартал				Разом за рік
	1	2	3	4	
Обсяг продажу					
Необхідний запас готової продукції на кінець періоду					
Разом					
Запас готової продукції на початок періоду					
Обсяг виробництва					

Завдання для самостійної роботи

1. За даними таблиці 46 проаналізуйте склад та структуру витрат за виробничою діяльністю.

Таблиця 46

Вихідні дані

Елементи витрат	Попередній період	Звітний період
Матеріальні витрати	18618	13057
Витрати на оплату праці	4887	7594
Відрахування на соціальні заходи	1144	1722
Амортизація	3440	2974
Інші операційні витрати	8218	4947
Разом витрат	36307	30294

2. За даними таблиці 47 проаналізуйте виконання плану реалізації продукції та продуктивності праці. Розрахуйте вплив факторів на зміну обсягу реалізації (методом абсолютних різниць). Зробіть висновки й пропозиції.

Таблиця 47

Вихідні дані

Показники	План	Факт
Дохід від реалізації продукції (тис. грн)	3489	3572
Середньоденний виробіток одного робітника (грн)	121	125

Практичні завдання

1. Визначте очікуване виконання плану товарообігу, якщо за дев'ять місяців фактичний товарообіг склав 10597 тис. грн. План четвертого кварталу становить 17 % від річного товарообігу. Запланований на рік товарообіг – 12767 тис. грн.

2. Визначте безбитковий обсяг продажу товару N , якщо сума постійних витрат складає 5000 тис. грн, змінних витрат – 285 грн на одиницю, ціна реалізації – 397 грн за одиницю. У плановому періоді очікуваний обсяг реалізації складає 2300 виробів.

3. Обґрунтуйте варіант визначення ціни реалізації товару з метою розширення сегмента ринку. Перший варіант – збільшення ціни до 350 грн за рахунок покращення якості продукції, другий варіант – зниження рівня ціни до 300 грн. Середня ціна реалізації аналогічного товару на ринку складає 325 грн. Постійні витрати на виробництво даного товару складають 4000 тис. грн, змінні – 150 грн на одиницю. За умовами покращення якості товару постійні витрати збільшаться та складуть 5000 тис. грн, а змінні – 210 грн на одиницю.

4. Визначте зону безпеки для виробництва товару N , якщо обсяг його продажу складає 680 тис. одиниць, а поріг рентабельності на рівні 598 тис. одиниць.

5. Визначте абсолютну величину поточного (комплексного) і перспективного резервів збільшення обсягу виробництва на основі наданих даних, що відносяться до різних груп споживаних ресурсів.

Таблиця 48

Вихідні дані

Найменування резерву	Сума (тис. грн)
Збільшення коефіцієнта змінності обладнання	2000
Усунення причин простоїв обладнання	415
Усунення цілоденних простоїв обладнання	736
Усунення причин внутрішньозмінних простоїв робочих	378
Корисне використання відходів основного виробництва	512
Зниження чистої ваги виробів за умови здійснення невиконаних організаційно-технічних заходів	1205
Зниження трудомісткості за умови здійснення невиконаних заходів щодо скорочення допоміжного часу	250

Зробіть необхідні розрахунки та висновки.

Тестові завдання

1. Чим визначається продуктивна виробнича діяльність підприємства в умовах ринкового середовища?

- а) рівнем витрат на виробництво;*
- б) параметрами виробництва та продажу;*
- в) обсягом валового прибутку;*
- г) обсягом прибутку від операційної діяльності.*

2. Що є головною метою аналізу виробничої програми?

- а) маркетинговий аналіз виробництва й продажу продукції;*
- б) аналіз виробничого потенціалу та резервів виробництва й продажу;*
- в) функціонально-вартісний аналіз виготовленої продукції;*
- г) визначення оптимального обсягу, номенклатури й асортименту продукції потрібної якості для реалізації на ринку.*

3. Яка сфера національної економіки найчастіше потребує проведення аналізу виробничої діяльності на підприємстві?

- а) матеріальна;*
- б) нематеріальна;*
- в) інноваційна;*
- г) інвестиційна.*

4. Який план підприємства має у своєму складі виробничу програму?

- а) поточний;*
- б) план матеріально-технічного забезпечення;*
- в) стратегічний;*
- г) інвестиційний.*

5. Який документ містить план виробництва продукції в натуральному та вартісному виразі?

- а) бізнес-план;*
- б) виробнича програма;*
- в) інвестиційний план;*
- г) план матеріально-технічного забезпечення.*

6. Який документ вимагає планування із використанням прогнозу потреби у продукції підприємства, який складається на підставі досліджень змін ринкових елементів у часі, тобто попиту, пропозиції, цін, кількості конкурентів тощо?

- а) бізнес-план;
- б) виробнича програма;
- в) інвестиційний план;
- г) план матеріально-технічного забезпечення.

7. Яка характеристика обґрунтовує випуск за окремими видами виробів?

- а) виробничі витрати;
- б) виробнича вартість;
- в) виробнича потужність;
- г) конкурентоспроможність.

8. Який вид аналізу містить в собі аналіз виробничого потенціалу і можливостей його нарощування та конверсії?

- а) результатів виробничої діяльності;
- б) обґрунтованості завдань з виробництва і продажу продукції;
- в) попиту на продукцію підприємства;
- г) фінансовий.

9. На які види поділяються резерви за стадіями життєвого циклу виробу?

- а) екстенсивні, інтенсивні;
- б) внутрішньогосподарські, галузеві, регіональні, загальнодержавні;
- в) на передвиробничій стадії, на виробничій стадії, на стадії експлуатації, на стадії утилізації;
- г) невикористані, поточні, перспективні.

10. На які види поділяються резерви за стадіями процесу відтворення?

- а) невикористані, поточні, перспективні;
- б) у сфері виробництва, у сфері обігу;
- в) земельні ресурси, засоби праці, предмети праці, трудові ресурси;

г) внутрішньогосподарські, галузеві, регіональні, загальнодержавні.

Список рекомендованої літератури

Бондаренко Т. Ю. Аналіз виробничої діяльності в управлінні машинобудівним підприємством. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 4/1. С. 49 – 52.

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Гречко А. В., Гречухін А. С. Дослідження методів підвищення ефективності виробничої діяльності підприємства. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2015. Вип. 16. С. 230–235.

Гречко А. В., Гречухін А. С. Оцінка ефективності виробничої діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4744> (дата звернення: 12.06.2020).

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, ротапринт. 2015. 310 с.

Казачков І. О., Лісенко Т. О. Сучасні підходи до аналізу господарської діяльності підприємства. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_030.pdf (дата звернення: 12.06.2020).

Тринька Л. Я., Липчанська О. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 567 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Значення і завдання аналізу виробничої діяльності підприємства.

2. Які джерела інформації є базою для проведення аналізу виробництва продукції?

3. Які показники використовують для аналізу виробництва продукції?

4. Охарактеризуйте методику аналізу виробництва продукції.

5. Яким чином доцільно аналізувати ступінь виконання плану виробництва та динаміку фактично отриманих результатів?

6. Яким чином коливання попиту впливають на результативність виробничої діяльності підприємства?

7. Поміркуйте, яким чином діяльність на ринку конкурентів впливатиме на ефективність виробничої діяльності підприємства.

8. Яка структура витрат за виробничою діяльністю є оптимальною?

9. Чи впливатиме можливість використання у виробництві інноваційних технологій на рівень ефективності виробничої діяльності підприємства та якщо так, то в якому випадку?

10. Які фактори впливатимуть на виробничу діяльність підприємства?

Тема 7.2. Аналіз асортименту продукції, ритмічності та якості виробництва

П л а н

1. Аналіз асортименту і структури випуску продукції.
2. Аналіз ритмічності виробництва.
3. Аналіз якості продукції.

Лекторіум

Асортимент продукції – це перелік найменувань виробів із вказівкою одиниць вимірювання кожного з них.

Значний вплив на результати господарської діяльності мають асортимент (номенклатура) та структура виробництва продукції.

Вчасне оновлення асортименту продукції (послуг) із урахуванням зміни кон'юнктури ринку є одним із важливих індикаторів ділової активності підприємства та його конкурентоспроможності.

Мета аналізу – вироблення рекомендацій для зміни асортименту та структури продукції на майбутній період з урахуванням потреб ринку і можливостей підприємства.

Формуючи асортимент і структуру випуску продукції, підприємство має враховувати, з одного боку, попит на види продукції, а з другого, – найефективніше використання трудових, сировинних, технічних, технологічних, фінансових та інших ресурсів, що є в його розпорядженні.

Система формування асортименту продукції включає такі основні позиції:

- 1) визначення поточних і перспективних потреб покупців;
- 2) оцінювання рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається чи планується до випуску;
- 3) вивчення життєвого циклу виробів і життя вчасних заходів для впровадження нових, більш досконалих видів продукції, і вилучення із виробничої програми морально застарілих та економічно неефективних виробів;
- 4) оцінювання економічної ефективності і ступеня ризику змін в асортименті продукції.

Асортиментна програма спрямована на оптимізацію використання технологічних знань та досвіду своєї фірми, оптимізацію фінансових ресурсів з точки зору рентабельності товарів, які випускають.

Узагальнену характеристику змін в асортименті продукції дає однойменний коефіцієнт, рівень якого визначають так:

$$K_{ac} = \frac{V_{prod}}{V_{vir}},$$

де V_{prod} – обсяг продукції, що зараховується на виконання асортименту;

V_{vir} – базовий обсяг виробництва продукції.

При цьому враховують на виконання асортименту фактичний випуск продукції кожного виду у звітному періоді, але не більше від базового (планового, минулого періоду).

Чим активніші структурні перетворення на підприємстві, тим вищий рівень цього коефіцієнта. Це свідчить про те, що адміністрація підприємства активно реагує на зміни кон'юнктури ринку, вчасно оновлюючи асортимент продукції.

Причини зміни асортименту продукції можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. До *зовнішніх* належать кон'юнктура ринку, зміна попиту на окремі види продукції, стан матеріально-технічного забезпечення, невчасне введення в дію виробничих потужностей підприємства з незалежних від нього причин. *Внутрішні причини* – це недоліки в організації виробництва, поганий технічний стан обладнання, його простої, аварії, нестача електроенергії, низька культура виробництва, недоліки в системі управління та матеріального стимулювання.

Збільшення обсягу виробництва (реалізації) за одними видами і скорочення за іншими видами продукції приводить до зміни її структури, тобто співвідношення окремих виробів у загальному їх випуску.

Зміна структури виробництва має великий вплив на всі економічні показники: на обсяг випуску продукції у вартісній оцінці, матеріаломісткість, собівартість продукції, прибуток, рентабельність. Якщо збільшується частка дорожчої продукції, то обсяг її випуску у вартісному вираженні зростає, і навпаки. Те саме відбувається з обсягом прибутку при збільшенні частки високорентабельної продукції і відповідно при зменшенні частки низькорентабельної продукції.

Розрахунок впливу структури виробництва на рівень перелічених показників можна виконати за методом ланцюгової підстановки, який дає змогу абстрагуватися від усіх факторів, крім структури продукції, або такий самий результат можна одержати простішим методом – методом процентних різниць. Ці методи описані у темі 3.

Розрахунок впливу структурного фактора на зміну випуску продукції у вартісному вираженні можна здійснити і за допомогою *середньозважених цін* (якщо продукція однорідна). Для цього спершу визначають середньозважену ціну при фактичній структурі продукції, а потім при базовій і різницю між ними множать на фактичний загальний обсяг виробництва продукції звітного періоду в умовно-натуральному вираженні:

$$\Delta \bar{C}_{\text{стр}} = \frac{\sum(C_{i0} - C_{i1})}{100} - \frac{\sum(C_{i0} - C_{i0})}{100}$$

$$\Delta \text{ВП}_{\text{стр}} = \Delta \bar{C}_{\text{стр}} * \text{ВП}_{\text{заг}}$$

Аналогічно визначають вплив структури реалізованої продукції на суму виручки.

Використовуючи описані вище прийоми, можна визначити вплив структури продукції і на інші показники діяльності підприємства: трудомісткість, матеріаломісткість, загальну суму витрат, прибуток, рентабельність та інші економічні показники, що дає змогу комплексно, всебічно оцінити ефективність асортиментної і структурної політики підприємства.

Ритмічність виробництва – це насамперед чітка, стійка й збалансована діяльність підприємства, яка дозволяє рівномірно випускати продукцію і виконувати свої зобов'язання перед споживачами. Ритмічна робота – це випуск продукції рівними частками за будь-які однакові проміжки робочого часу.

Розрізняють два поняття ритмічності:

- ритмічність випуску продукції (товарної);
- ритмічність виробництва (як завершеного, так і незавершеного).

Під ритмічністю роботи підприємства розуміють випуск цехами деталей, напівфабрикатів і виробів згідно з добовими чи місячними графіками виробництва; її порушення негативно впливає на роботу суміжних підрозділів, виконання договірних зобов'язань, якість продукції та ін.

Ритмічність роботи підприємства визначають за днями чи декадами у межах місяця, за місяцями і кварталами з поділом на декади. Показником ритмічності є також відношення випуску продукції за першу декаду до її випуску в третій декаді попереднього місяця.

Для характеристики ритмічності випуску продукції протягом року доцільно будувати динамічні ряди за місяцями, кварталами з розподілом на декади і дні.

Найпростішими показниками ритмічності випуску продукції є:

- питома вага виробництва продукції за кожен декаду (зміну) до місячного випуску;
- питома вага випущеної продукції за кожний місяць до квартального випуску;
- питома вага випуску продукції за кожний квартал до

річного обсягу виробництва;

- питома вага продукції, випущеної в першу декаду звітного місяця до третьої декади попереднього місяця.

Неритмічність роботи притаманна багатьом підприємствам. Тому треба ретельно вивчати не лише причини цієї хронічної виробничої «хвороби», а й наслідки, а саме:

- збільшення кількості браку і відходів сировини та матеріалів;

- погіршення якості продукції;

- подорожчання собівартості продукції;

- порушення у ритмі відвантаження, а отже, затримки реалізації продукції;

- посилення плинності кадрів;

- виникнення інших небажаних проблем.

Неритмічний випуск продукції свідчить про зниження можливого випуску продукції. При аналізі показників поряд з виявленням причин неритмічної роботи доцільно визначити додатковий випуск продукції за умови ліквідації відставання виробництва в першу і другу декади. Не враховують кількість чи вартість продукції, виготовленої в третій декаді за рахунок понаднормованих робіт. Один з варіантів розрахунку обсягу продукції полягає в тому, що для перших двох декад цей обсяг визначають за обсягом третьої декади.

Коефіцієнт ритмічності ($K_{\text{ритм}}$) визначається відношенням фактичного (але не вище за цінове завдання) випуску продукції (або його питомої ваги) до планового випуску (питомої ваги):

$$K_{\text{ритм}} = \frac{\text{ВПф (пв)}}{\text{ВПп (пв)}},$$

де ВПф (пв) – фактичний випуск продукції (питома вага фактичного випуску певного виду продукції в загальній структурі);

ВПп (пв) – плановий випуск продукції (питома вага планового випуску певного виду продукції в загальній структурі).

Після аналізу ритмічності роботи підприємства необхідно розглянути та дослідити вплив факторів, які зумовлювали виявлені порушення ритмічності (рис. 4).

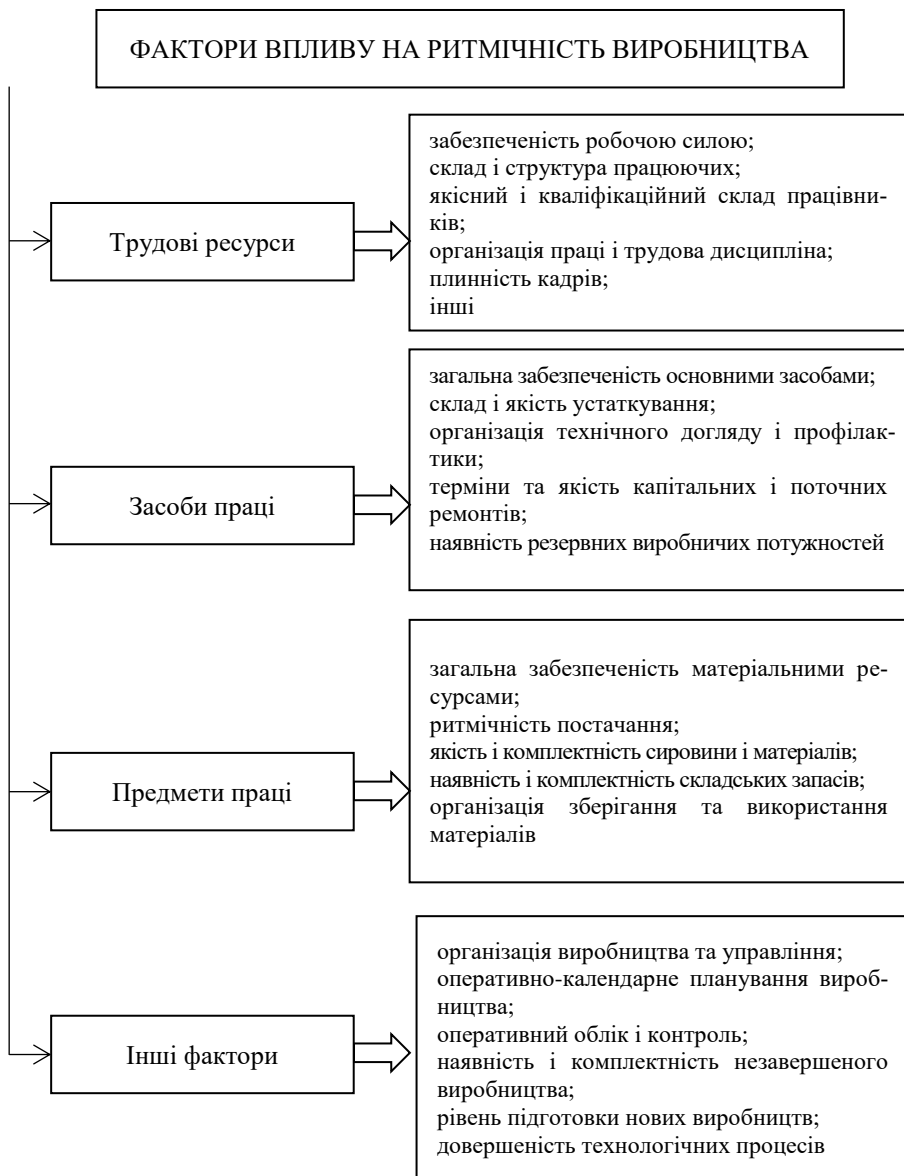

Рис. 4. Фактори впливу на ритмічність виробництва на підприємстві

Міжнародна організація з питань стандартизації визначає **якість** як сукупність властивостей і характеристик продукції (або послуг), яка забезпечує задоволення встановлених або передбачуваних потреб.

Узагальнюючи набутий досвід, професор Гарвардської школи бізнесу Л. Гарвін визначає п'ять найбільш суттєвих критеріїв якості:

- 1) відповідність якості вимогам покупців;
- 2) відповідність якості платоспроможному попиту;
- 3) відповідність стандартам;
- 4) відповідність кращим показникам товарів-аналогів;
- 5) ступінь точності дотримання технологічних процесів.

Оцінка якості продукції передбачає визначення **рівнів якості**:

1) абсолютний (знаходять обчисленням показників, вибраних для вимірювання без порівняння їх з відповідними показниками аналогічних виробів);

2) відносний (визначають шляхом порівняння показників якості з абсолютними показниками найкращих аналогів);

3) оптимальний (рівень, при якому загальні суспільні витрати на виробництво й використання продукції за певних умов споживання були б мінімальними).

Для визначення рівня якості виробів застосовують різні методи:

- об'єктивний (оцінка рівня якості за допомогою стендових випробувань, вимірювання приладами, лабораторних аналізів);

- комплексний (полягає у визначенні узагальнюючого показника, рівня якості оцінюваного виробу);

- диференційований (передбачає порівняння одиничних виробів із відповідними показниками виробів-еталонів);

- органолептичний (ґрунтується на наслідках аналізу сприймання органами відчуття людини без застосування технічних засобів).

Аналіз якості продукції ґрунтується на системі численних показників, серед яких слід виділити загальні та часткові,

прямої і побічної дії. Крім того, використовують такі загальні **об'єктивні показники якості**:

- сортність (легка, харчова, хімічна та інші галузі промисловості);
- марочність (харчова, промисловість будівельних матеріалів);
- вміст корисних речовин або шкідливих домішок (% до загального обсягу або ваги);
- строк служби (ресурс) і надійність;
- призначення одного з часткових показників якості як єдиного провідного (міцність металів, калорійність харчів, теплотворність палива тощо).

У процесі аналізу вивчають і такі **побічні показники якості продукції, як**:

- гарантійний термін роботи, кількість і вартість гарантійних (безкоштовних для споживачів) ремонтів у розрахунку на один виріб;
- наявність реклаमाцій, їх кількість і вартість;
- відсоток браку;
- пониження сортності продукції за межами підприємства;
- відсоток повернення продукції на виправлення дефектів;
- відповідність моді;
- наявність і рівень попиту на даний виріб тощо.

Оцінюючи зміну якості продукції на підприємстві, слід надавати перевагу об'єктивним і кількісним показникам якості, які забезпечують належну точність визначення стану якості продукції.

Узагальнюючу оцінку виконання завдання з якості продукції виводять різними методами:

- методом порівняння фактичної питомої ваги з плановою та фактичною питомою вагою попередніх періодів сертифікованої продукції, продукції, віднесеної до різних категорій якості; продукції, поставленої на експорт, у тому числі у високорозвинуті країни, забракованої та рекламованої продукції в загальному обсязі промислової продукції;

- за середнім коефіцієнтом сортності;
- бальним методом;
- методом порівняння фактичних показників втрат від браку (у сумі та відсотках до виробничої собівартості промислової продукції) з плановими (на тих підприємствах, де втрати від браку планують) або з показниками попередніх періодів.

Коефіцієнт сортності – це відношення вартості всієї випущеної продукції до її вартості за умови, що вся продукція випускається за ціною найвищого сорту.

Одним із показників, що свідчить про відхилення від норм за якістю виготовлення виробів, є **брак продукції**.

За способом виправлення брак поділяється на *виправний* (це усунення дефектів виробів, після якого ці вироби є придатними до експлуатації або споживання) і *невиправний* (остаточний брак, який виправити неможливо або економічно недоцільно).

За місцем виявлення розрізняють *внутрішній брак* (допущений на підприємстві під час виготовлення виробів) і *зовнішній* (виявлений покупцями або споживачами під час користування виробами або споживання продукції).

Під час аналізу вивчають динаміку браку за абсолютною сумою, тобто порівнюють фактичні втрати від браку у звітному періоді з аналогічними показниками попередніх періодів. Крім того, визначають питому вагу браку в загальному випуску промислової продукції, втрати від браку і втрати продукції. Для того, щоб обчислити розмір втрат промислової продукції, потрібно визначити фактичний рівень рентабельності.

У процесі аналізу виявляють причини допущеного браку за місцем його виникнення та за центрами відповідальності, при цьому обов'язково з'ясовують причини його виникнення, місця знаходження, час і винуватців.

Рівень браку – це передусім показник якості роботи, налагодженості технологічних процесів і чіткої організації виробництва, це також показник порушення ритму виробництва, погіршення організації та контролю за виробництвом.

Аналіз передбачає оцінку економічної ефективності поліпшення якості продукції. Економічна ефективність поліпшення

якості продукції характеризується розміром додатково отриманого прибутку від виробництва і реалізації продукції підвищеної якості.

Заключним етапом аналізу є розробка заходів щодо поліпшення якості продукції.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте ритмічність роботи підприємства за місяць на підставі таких даних про кількість виготовленої продукції:

Таблиця 49

Вихідні дані

Робочі дні на тиждень	План (од.)	Факт (од.)
1		10000
2		11000
3		14000
4		20000
5		10000
Всього виготовлено продукції	60000	65000

2. Визначте величину браку, втрати від браку, відсоток браку, відсоток втрат від браку в звітному і попередньому роках. Розрахуйте питому вагу втрат від браку в собівартості продукції. Зробіть порівняльний аналіз. Складіть висновки і пропозиції.

Таблиця 50

Вихідні дані (тис. грн)

Показники	Попередній рік	Звітний рік
Собівартість остаточно забракованих виробів	1,2	1,5
Витрати на виправлення браку	0,6	0,5
Вартість браку за ціною його можливого використання	0,3	0,2
Сума відрахувань із винуватців браку	0,9	0,7
Виробнича собівартість виробів	175,6	180,8

3. У мережі гіпермаркетів присутні товарні групи: хлібо-булочні вироби, кондитерські вироби, бакалія, молочна гастрономія, засоби особистої гігієни, м'ясна гастрономія, м'ясна кулінарія, діабетичні продукти, господарсько-побутові товари, риба і морепродукти, заморожені продукти, товари для тварин, електротовари, овочі і фрукти, соки і води, алкогольна продукція, парфумерія та косметика, побутова хімія, тютюнові вироби, дитяче харчування, товари власного виробництва (салати, випічка).

Виділіть товари основного асортименту і товари, що доповнюють його.

Які ще товари, що доповнюють основний асортимент, можна включити в асортимент гіпермаркетів?

Практичні завдання

Кейс: Управління якістю продукції

Ви є керівником торговельної компанії, яка зіткнулася з проблемами, пов'язаними з якістю продукції та послуг, які реалізуються споживачу. Для вирішення зазначеного необхідно оцінити загальну позицію системи якості, подати проєкт удосконалення системи управління якістю.

Структура та зміст:

1. Коротко опишіть діяльність компанії (сфера діяльності, місія, цілі, основні конкуренти, організаційна структура, типи продукції) та проблеми у зв'язку із погіршенням якості.

2. Охарактеризуйте методи виявлення основних проблем, що знижують якість продукції чи послуг (статистичні методи, методи маркетингу, економічні методи).

3. Опишіть існуючу систему якості (хто займається якістю, які процеси оцінюються, які методи використовуються для оцінки якості продукції, процесів та систем, чи проводиться робота з удосконалення, збереження).

4. Виберіть основну концепцію побудови системи якості продукції (TQM, ISO або інші варіанти). Опишіть політику якості та сформулюйте місію щодо підвищення якості.

5. Визначте показники якості продукції та параметри оцінки.

6. Визначте основні та допоміжні типи процесів, опишіть їх та дайте параметри для оцінки якості процесів.

7. Встановіть показники ефективності системи якості, методи її оцінки.

8. Розробіть варіант організаційної структури на основі системи якості.

9. Оцініть витрати на поліпшення якості товару або послуги та загальні витрати на впровадження системи управління якістю.

10. Запропонуйте шляхи зменшення стійкості негативного сприйняття працівників до інновацій.

11. Складіть програму постійного вдосконалення якості для різних підрозділів, процесів та системи якості.

1. За даними таблиці 51 проаналізуйте ритмічність виробництва товарної продукції.

Таблиця 51

Вихідні дані

Декада	Випуск продукції (тис. грн)		Питома вага (%)		Виконання плану (коефіцієнт)	Частка продукції, що зареєстрована на виконання плану з ритмічності
	план	факт	план	факт		
перша	32000	30000				
друга	32000	34800				
третя	32000	37950				
Разом за місяць						

2. За даними таблиці 52 проаналізуйте ритмічність виробництва продукції.

Таблиця 52

Вихідні дані

Період	Випуск продукції (од.)	
	план	факт
1	4500	4250
2	4900	5020
3	5100	5150

3. За даними таблиці 53 оцініть виконання плану з асортименту продукції.

Таблиця 53

Виконання плану з асортименту продукції

Продукція	Товарна продукція у планових цінах (грн)		Виконання плану (%)	Товарна продукція, врахована на виконання плану з асортименту (грн)
	план	факт		
1	28800	25200		
2	33600	33246		
3	19200	22176		
4	14400	20160		
5	15680	16024		
6	17210	17286		
7	32150	34618		
8	38850	39642		
9	29500	24587		
10	26480	25943		

Тестові завдання

1. Які методи економічного аналізу застосовують у процесі аналізу випуску продукції у натуральному та вартісному виразі?

- а) визначення абсолютних, відносних та середніх величин;
- б) порівняння, ланцюгової підстановки та балансовий;
- в) стохастичне моделювання;
- г) експертної оцінки.

2. Які показники необхідно розрахувати передусім у процесі проведення аналізу випуску продукції в натуральному виразі?

- а) відносні показники (темпи зростання або приросту обсягів продукції);
- б) абсолютне відхилення фактичного випуску за кожним видом продукції порівняно із планом і показниками попереднього року;

- в) частка браку у загальному випуску продукції;
- г) частка браку, який не можна виправити в загальному обсязі браку.

3. Що являє собою номенклатура?

- а) перелік виробленої продукції підприємством, яка представлена декількома позиціями та має спільне призначення;
- б) набір усіх можливих комбінацій різних за призначенням видів продукції на підприємстві, який визначається експертами;
- в) певна кількість видів продукції, різних за призначенням;
- г) систематизований перелік усіх асортиментних груп товарів і товарних одиниць, що пропонуються виробником для реалізації.

4. В якому випадку товарна продукція зараховується на виконання плану з асортименту?

- а) фактичний показник більше планового;
- б) фактичний показник не більше планового;
- в) фактичний показник має бути обов'язково менше планового;
- г) фактичний показник зростає у межах 5–10 %.

5. Якими є причини невиконання плану випуску продукції з номенклатури і асортименту?

- а) вплив на кон'юнктуру ринку факторів сезонності, зміни рівня монополізації, науково-технічного прогресу, соціально-політичних, енергетичних та екологічних факторів;
- б) зміна попиту на окремі види продукції;
- в) несвоєчасне введення в дію виробничих потужностей підприємства та недосконала організація виробництва та системи управління на підприємстві;
- г) негативний вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ.

6. Як можна охарактеризувати ритмічність виробництва?

- а) узгодженість інтересів керівництва і персоналу підприємства;

б) характеристика рівномірного випуску продукції відповідно до графіка за обсягом та асортиментом;

в) основна умова своєчасного випуску і реалізації продукції;

г) прийняття рішень експертами одночасно.

7. Який брак є внутрішнім браком продукції?

а) виявлений на підприємстві;

б) виявлений у споживача;

в) виявлений під час реалізації;

г) брак, який виявлено у гарантійний період на продукцію.

8. Які показники використовують для оцінки ритмічності роботи підприємства?

а) коефіцієнт плинності кадрів;

б) коефіцієнт ритмічності;

в) коефіцієнт варіації;

г) коефіцієнт сортності.

9. Які джерела інформації є основними для проведення аналізу виробництва і реалізації продукції?

а) планові дані підприємства;

б) дані статистичної звітності;

в) дані первинного і аналітичного обліку;

г) акти (відомості) прийняття продукції.

10. Яка послідовність етапів проведення аналізу реалізації продукції підприємством?

а) 1, 2, 3, 4;

б) 1, 3, 2, 4;

в) 3, 1, 2, 4;

г) 2, 1, 4, 3

[1] аналіз динаміки обсягів реалізації продукції у розрізі років, кварталів, місяців;

2) порівняння обсягів виробництва відвантаженої і реалізованої продукції;

- 3) загальна оцінка виконання плану реалізації продукції та її оцінка за окремими видами продукції;
- 4) виявлення відхилень показників реалізації продукції та аналіз причин цих відхилень].

Список рекомендованої літератури

Бондаренко Т. Ю. Аналіз виробничої діяльності в управлінні машинобудівним підприємством. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 4/1. С. 49–52.

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Горлачук В. В., Коваленко О. Ю., Белінська С. М. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 308 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Тринька Л. Я., Липчанська О. Економічний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: Алерта, 2013. 567 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Значення і завдання аналізу виробничої діяльності підприємства.
2. Які джерела інформації використовують для аналізу виробництва продукції?
3. Які показники використовують для аналізу виробництва продукції?
4. Охарактеризуйте етапи проведення аналізу виробництва продукції.
5. Яка методика застосовується при проведенні аналізу динаміки і виконання плану виробництва?
6. Охарактеризуйте основні етапи оцінки асортиментної політики підприємства.
7. Охарактеризуйте вплив структури продукції на еконо-

мічні показники діяльності підприємства, особливо на його рентабельність.

8. Охарактеризуйте методику розрахунку та аналізу рівня впливу якості продукції на обсяг її виробництва.

9. У чому полягає методика аналізу ритмічності роботи підприємства?

10. Які методи запобігання виготовленню бракованої продукції застосовувати найдоцільніше?

Т е м а 8. Аналіз використання персоналу підприємства

П л а н

1. Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами.

2. Аналіз руху робочої сили.

3. Аналіз використання робочого часу.

4. Аналіз продуктивності праці.

5. Аналіз використання фонду заробітної плати.

Лекторіум

Мета аналізу – виявлення резервів найраціональнішого використання чисельності працівників і їх робочого часу, підвищення продуктивності праці та ефективності використання фонду заробітної плати.

Завдання аналізу стану та використання трудових ресурсів:

- оцінка забезпеченості підприємства і його структурних підрозділів трудовими ресурсами, в тому числі за категоріями працівників і якісним складом;

- розрахунок і аналіз показників руху робочої сили;

- визначення рівня використання робочого часу і резервів скорочення його втрат;

- проведення факторного аналізу продуктивності праці;

- аналіз формування та використання фонду оплати праці на підприємстві;

- оцінка впливу зростання продуктивності і оплати праці на фінансові результати.

Забезпеченість підприємства трудовими ресурсами визначають порівнянням фактичної кількості працівників за категоріями і професіями з плановою (штатною) чисельністю. Недоцільно збільшувати штати залучених працівників, якщо одночасно скорочувати чисельність за основним виробництвом. Водночас необхідно вказати спеціальності, за якими підприємство відчуває найбільшу нестачу, і розробити програму перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Структуру трудових ресурсів вивчають за категоріями або професіями, приділяють увагу співвідношенню основних та допоміжних працівників, робочого та управлінського персоналу. Структура працівників може змінитися через розширення масштабів виробництва, поглиблення кооперації, розвиток технологічних систем, придбання більш продуктивної техніки і обладнання.

Аналіз доповнюють оцінкою якості персоналу фірми: вікового складу, рівня освіти, професіоналізму, стажу роботи тощо.

Визначальне значення має аналіз руху робочої сили. Розраховують і аналізують динаміку таких показників:

1. Коефіцієнт обороту по прийому робочих ($K_{пр}$):

$$K_{пр} = \frac{\text{Кількість прийнятого на роботу персоналу}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}$$

2. Коефіцієнт обороту з вибуття (K_v):

$$K_v = \frac{\text{Кількість робітників, яких було звільнено}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}$$

3. Коефіцієнт плинності кадрів ($K_{пл}$):

$$K_{\text{пл}} = \frac{\text{Кількість працівників, які звільнилися за власним бажанням, та звільнених за порушення трудової дисципліни}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}$$

4. Коефіцієнт постійності персоналу підприємства ($K_{\text{пс}}$):

$$K_{\text{пс}} = \frac{\text{Кількість робітників, що пропрацювали цілий рік}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}$$

5. Коефіцієнт загального обороту (міграції) ($K_{\text{м}}$):

$$K_{\text{м}} = \frac{\text{Кількість прийнятих та звільнених робітників}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}$$

Причини звільнення працівників: скорочення кадрів, призов до армії і вихід на пенсію, низький рівень заробітної плати та несвочасність її виплати, несприятливий мікроклімат, значна віддаленість від місця проживання і труднощі з транспортом, порушення трудової дисципліни тощо.

Зміни у складі персоналу необхідно пов'язати з виконанням плану соціального розвитку фірми, заходами щодо поліпшення умов праці та зміцнення здоров'я працівників, питаннями соціальної захищеності членів трудового колективу.

Аналіз рівня використання фонду робочого часу проводять за кожною категорією працівників, виробничого підрозділу і в цілому на підприємстві. Для порівнянності даних через щорічні зміни чисельності персоналу підприємств зіставлення проводять за кількістю днів (годин), відпрацьованих одним робочим. Розраховують коефіцієнт використання можливого річного фонду робочого часу ($K_{\text{фрч}}$):

$$K_{\text{фрч}} = \frac{\text{Фактично відпрацьований час}}{\text{Планове (нормативне) значення показника}}$$

Плановий (нормативний) фонд робочого часу щорічно коригують з урахуванням кількості вихідних, святкових і

днів відпустки. Середнє його значення за останні роки складає 248 – 250 робочих днів.

Фонд робочого часу (ФРВ) залежить від чисельності робітників (ЧР), кількості відпрацьованих днів одним робітником у середньому за рік (Д) і середньої тривалості робочого дня (Т):

$$\text{ФРЧ} = \text{ЧР} \times \text{Д} \times \text{П}$$

Розрахунок втрат робочого часу проводиться методом абсолютних різниць:

$$\begin{aligned} \text{денні втрати ДВ} &= \text{ЧР}_{\text{факт}} \times (\text{Д}_{\text{ф}} - \text{Д}_{\text{пл}}) \times \text{Т}_{\text{пл}} \\ \text{внутрішньозмінні втрати ВЗВ} &= \text{ЧР}_{\text{ф}} \times \text{Д}_{\text{ф}} \times (\text{Т}_{\text{ф}} - \text{Т}_{\text{пл}}) \end{aligned}$$

Скорочення втрат робочого часу – один із резервів збільшення обсягів виробництва. Однак втрати робочого часу не завжди призводять до зменшення обсягу виробництва, адже можуть бути компенсовані підвищенням інтенсивності праці працівників. Особливо слід вивчити види втрат і джерела їх утворення: додаткові відпустки, захворювання робітників, прогули, простої через несправність обладнання, відсутність матеріалів та інших ресурсів, збої у подачі електроенергії, передчасний відхід з роботи, погана організація праці, незадовільні природно-кліматичні умови тощо. Особливо звертають увагу на внутрішньогосподарські втрати часу і непродуктивні витрати праці, які пов'язані з відхиленнями від технологічного процесу, з усуненням браку.

Резерв зростання продуктивності праці за рахунок скорочення денних простоїв можна визначити таким чином: зміну кількості днів роботи, відпрацьованих усіма працівниками, помножити на середньоденний виробіток одного працівника за планом і результат поділити на фактичну кількість працівників. У цій формулі чисельник показує вплив кількості днів роботи на обсяг виробництва.

Для оцінки рівня продуктивності праці використовують метод порівняльного аналізу з розрахунком темпів зростання і приросту таких показників: середньорічна, середньогодинна,

денна, змінна продуктивність, трудомісткість виробництва продукції.

Факторний аналіз річної продуктивності праці (РПП) проводять способом ланцюгових підстановок або абсолютних різниць. Його величина залежить від питомої ваги окремої категорії працівників у загальній чисельності персоналу (ПВ), кількості відпрацьованих ними днів (Д), тривалості робочого дня (Т) і середньогодинної продуктивності праці (ГП):

$$\text{РПП} = \text{ПВ} \times \text{Д} \times \text{Т} \times \text{ГП}$$

Зміна середньогодинного виробітку залежить від технічного рівня виробництва, обсягу виробництва товарів (робіт, послуг) у вартісній оцінці, ступеня механізації, кваліфікації робітників. Для розрахунку впливу цих факторів на рівень годинної продуктивності праці можна використовувати способи множинного кореляційного аналізу. У кореляційну модель слід включити показники: енергооснащеність праці; питома вага робітників, які мають вищу кваліфікацію; середній термін служби устаткування тощо.

Аналіз ефективності праці в торгівлі має особливості. Її оцінюють переважно показниками якості обслуговування: скороченням часу обслуговування, кількістю наданих послуг тощо.

На доповнення аналізу продуктивності праці обов'язково необхідно провести аналіз трудомісткості продукції, який має такі переваги: спостерігається пряма залежність між обсягом виробництва і трудовими витратами; більш реально відображає економію живої праці; не залежить від структурних зрушень в асортименті продукції; забезпечує порівнянність за ціновим фактором.

Для факторного аналізу трудомісткості виробництва (Т_{вир}) доцільна така модель:

$$T_{\text{вир}} = \frac{T_{\text{ф}} - T_{\text{н}} + T_{\text{е}}}{\text{ВП}_{\text{ф}} + \Delta \text{ВП}_{\text{стр}}},$$

де Т_ф – фактичні витрати робочого часу, люд.-год;

Т_н – непродуктивні витрати праці, люд.-год;

Те – економія робочого часу в зв'язку з впровадженням результатів НТП, люд.-год;

ВПф – фактичний обсяг валової продукції, тис. грн;

ΔВПстр – зміна валового виробництва за рахунок структури виробництва, тис. грн.

Не завжди збільшення трудомісткості можна оцінити негативно. Наприклад, в умовах освоєння нового виробництва або поліпшення якості товару потрібні додаткові витрати праці і коштів. Тому взаємозв'язок трудомісткості продукції та її собівартості, якості, обсягу продажів і прибутку повинен знаходитися в центрі уваги аналітиків.

Узагальнюючим показником ефективності використання трудових ресурсів є рентабельність використання персоналу (R_{вп}):

$$R_{\text{вп}} = \frac{\text{Прибуток від продажу (валовий прибуток)}}{\text{Середньорічна чисельність працівників (або витрати праці, люд. – год)}}$$

Для проведення поглибленого аналізу доцільно даний показник розкласти до чинників другого і третього порядку, використовуючи метод скорочення. У результаті вийде така факторна модель:

$$R_{\text{вп}} = R_{\text{пр}} \times \text{ПВд} \times \text{РП},$$

де R_{пр} – рентабельність продажу (прибуток від продажу / дохід = П / ТП);

ПВд – питома вага доходу в загальному обсязі виробництва (дохід / вартість валової продукції = ТП / ВП);

РП – річна продуктивність праці (вартість валової продукції / чисельність працівників = ВП / ЧР).

Аналіз використань фонду заробітної плати заснований на розрахунку абсолютних і відносних відхилень фактичної його величини від планової або даних минулих років з урахуванням коригування на рівень інфляції. Відхилення розраховують

за категоріями працівників, виробничих підрозділів і підприємству в цілому. Це дозволяє з'ясувати причини необґрунтованих відмінностей в заробітках робітників, зайнятих на різних за важливістю і умовами праці ділянках виробництва.

Для об'єктивності причин перевитрати коштів за заробітною платою необхідно плановий фонд оплати праці скоригувати на фактичний обсяг виробництва. При цьому слід враховувати, що коректується тільки змінна частина фонду зарплати, яка має прямий зв'язок з обсягом виробництва.

Відносне відхилення фонду заробітної плати розраховується як різниця між його фактично нарахованою і скоригованою плановою величиною.

Факторний аналіз фонду заробітної плати за категоріями працівників проводиться за двофакторною мультиплікативною моделлю:

$$\text{ФЗП} = \text{ЧР} \times \text{РЗП},$$

де ЧР – середньорічна чисельність працівників;

РЗП – середній рівень заробітку одного працівника за рік.

Достовірні результати аналізу будуть отримані при використанні інтегрального методу.

Відхилення ФЗП за рахунок:

- кількості працівників

$$\Delta \text{ФЗП}_{\text{кр}} = \frac{1}{2} (\text{ЧР}_{\text{ф}} - \text{ЧР}_{\text{пл}}) \times (\text{РЗП}_{\text{пл}} + \text{РЗП}_{\text{ф}});$$

- середньорічної заробітної плати одного працівника

$$\Delta \text{ФЗП}_{\text{рзп}} = \frac{1}{2} (\text{РЗП}_{\text{ф}} - \text{РЗП}_{\text{пл}}) \times (\text{ЧР}_{\text{пл}} + \text{ЧР}_{\text{ф}})$$

За розрахунковим значенням показників встановлюють, який фактор найбільш істотно вплинув і в якому напрямі.

Надалі виявляють причини зміни чисельності працівників та заробітної плати. Середньорічна зарплата залежить від кількості відпрацьованих днів у середньому одним працівником за рік, середньої тривалості робочої зміни і середньогодинного

заробітку. Останній фактор залежить від рівня кваліфікації працівників, інтенсивності їх праці, перегляду норм виробітку і рівня оплати праці (розцінок за обсяг виробництва), зміни розрядів робіт і тарифних ставок, різних доплат і премій.

У процесі аналізу слід приділити увагу причинам зміни величини оплати праці за відпрацьований і невідпрацьований час, одноразових виплат, включаючи кошти, що виділяються на харчування, житло та інші послуги соціального характеру. Це дозволить встановити правомірність зростання собівартості товарів.

Розмір заробітної плати обов'язково необхідно зіставити з рівнем продуктивності праці. Темпи зростання продуктивності праці повинні випереджати темпи зростання оплати, оскільки за таких умов створюються можливості для розширеного відтворення і зростання прибутковості.

Узагальнюючі показники використання фонду заробітної плати:

- зарплатомісткість фонду заробітної плати до доходу від продажу;

- прибутковість (рентабельність) зарплати, розрахована ставленням прибутку до оподаткування на фонд заробітної плати.

На закінчення аналізу розробляють резерви підвищення ефективності використання трудових ресурсів, з яких можна виділити:

- зниження трудомісткості продукції за рахунок автоматизації та механізації виробництва, зростання кваліфікації праці, вдосконалення технології виробництва;

- поліпшення використання робочого часу за рахунок скорочення денних і змінних втрат, усунення непродуктивних витрат праці;

- зниження плинності кадрів;

- вдосконалення організації праці і поліпшення умов праці;

- скорочення зайвої чисельності персоналу;

- ліквідація непродуктивних виплат і необґрунтованого збільшення розміру заробітної плати;

- розробка та впровадження ефективної системи оплати праці та економічно обґрунтованої системи винагород.

За кожним резервом підвищення ефективності використання трудових ресурсів визначають вплив на показники виробництва і фінансові результати фірми.

Резерв збільшення виробництва продукції за рахунок створення додаткових робочих місць при розширенні і збільшенні виробничих потужностей визначають множенням кількості прийнятих працівників на фактичний середньорічний виробіток одного робітника.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте вплив зміни чисельності робітників (екстенсивного фактора) та продуктивності праці (інтенсивного фактора) на обсяг виробництва за даними таблиці 54.

Таблиця 54

Вихідні дані

Показник	Умове позначення	1 рік	2 рік	Відхилення (+ / -)
Вартість валової продукції (тис. грн)	N	25648	26547	
Чисельність робітників (осіб)	R	85	86	
Річна продуктивність праці (грн)	λ			

2. Застосовуючи метод вертикального та горизонтального порівняльного аналізу, необхідно дослідити розподіл робочої сили за категоріями робітників, виявити причини змін їх чисельності, оцінити зміни у структурі персоналу організації та розрахувати коефіцієнт управління кадрами (персоналом).

Склад та структура трудових ресурсів організації

Категорія робітника	Чисельність (осіб)			Структура робочої сили (%)	
	попередній рік	звітний рік	відхилення	попередній рік	звітний рік
Робітники основного виробництва	854	862			
в тому числі: постійні робітники	726	733			
сезонні та тимчасові робітники	128	129			
Керівники	58	58			
Спеціалісти	254	257			
Робітники, які зайняті в: підсобному та промисловому виробництвах	64	65			
ЖКГ та культурно-побутових установах	28	24			
торгівлі та громадському харчуванні	35	32			
інших видах діяльності	12	17			
Разом					

3. HR-служба промислово-інвестиційної компанії склала штатний розклад для нової філії у м. Київ. Вийшло, що рядових співробітників буде в філії 165, керівників нижньої ланки – 47, середньої ланки – 23, топ-менеджерів – двоє. Визначте, чи правильно складений штатний розклад. Відповідь обґрунтуйте.

Практичні завдання

Ділова гра **«Аналіз праці і заробітної плати»**

Ділова гра ґрунтується на знаннях, отриманих на лекційних і практичних заняттях з попередніх тем дисципліни «Економічний аналіз діяльності підприємства» з використанням методики комплексного економічного аналізу і методів його проведення.

Мета заняття

- закріпити знання студента про вплив факторів на склад і структуру персоналу підприємства; використання робочого часу і річну продуктивність праці; формування фонду заробітної плати і його вплив на фінансові результати діяльності організації;
- сприяти формуванню практичних навичок і умінь, спрямованих на обґрунтування управлінських рішень щодо поліпшення використання праці та її оплати;
- навчити економічно грамотно викладати думки, правильно робити висновки за результатами розрахунків, відстоювати свої позиції і погляди на певні економічні процеси і явища;
- показати роль бухгалтера, економіста, менеджера у проведенні аналізу та прийнятті управлінських рішень для підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

Етапи ігрового комплексу

1. *Організаційний* (5 хв). Викладач відзначає відсутніх, перевіряє підготовленість до заняття, повідомляє тему і мету заняття, викладає сценарій і критерії оцінки знань студентів.

Між студентами розподіляються ролі (вибір ролей фахівців фірми за бажанням студентів). Викладач роздає завдання, аналітичні матеріали та знайомить з методичними вказівками.

2. *Практична робота.* Усі учасники гри роблять розрахунки відповідно до завдань самостійно. Як завдання запропоновані таблиці (наведені нижче) з вихідними даними організації і форма № 1 «Баланс» (студенти знаходять або складають самостійно). У процесі гри визначають кількісний вплив факторів на результативні показники, встановлюють причини змін, фіксують висновки, розраховують резерви з підвищення ефективності використання трудових ресурсів та розробляють заходи щодо їх реалізації. Викладач контролює послідовність виконання завдань і час на вирішення практичних ситуацій, методично наставляє і вказує на логічне мислення.

Таблиця 56

Обґрунтування обсягів продажу з урахуванням обмежень на ресурси

Вид продукції	Попит	Виробництво	Маржинальний прибуток на одиницю	Маржинальний прибуток на одну (люд.-год)	Всього витрат праці (люд.-год)	Сумарний маржинальний прибуток
А	1000	1000	5	7	500	5000
Б	1000	1000	3	6	750	3000
В	500	500	10	5	1000	5000
Г	500	150	15	3	750	2250
Сума					3000	15250
Постійні витрати						10000
Максимальний прибуток						5520

Таблиця 57

Вихідні та розрахункові дані

Показник	Вихідні та розрахункові дані
Обсяг продажу за планом (од.)	300
Обсяг продажу за фактом (од.)	250
Абсолютне відхилення обсягу продажу (од.)	-50
Відносні зміни обсягу продажу (%)	-16,7
Ціна реалізації за планом (грн)	25
Ціна реалізації за фактом (грн)	20
Абсолютне відхилення ціни реалізації (грн)	-5
Відносні зміни ціни реалізації (%)	-20
Вартість товарної продукції за планом (грн)	7500
Вартість товарної продукції за фактом (грн)	5000
Абсолютні зміни доходу від продажу (грн)	-2500
Вартість товарної продукції умовна (за фактичним обсягом продажу та плановій ціні реалізації) (грн)	6250

Таблиця 58

Вихідні дані для нейтралізації структурного фактора

Товар	Ціна реалізації (грн)	Обсяг виробництва за планом			Обсяг виробництва за фактом			Фактичний обсяг виробництва при плановій структурі	
		од.	%	тис. грн	од.	%	тис. грн	од.	тис. грн
А	250	50			56				
Б	300	80			90				
В	120	30			15				
Всього	х		100			100			

Таблиця 59

Вихідні дані для нейтралізації якісного фактора

Показник	План	Факт
Фактична жирність молока (%)	3,6	3,5
Базова жирність (%)	3,4	3,4
Обсяг виробництва молока за фактичною жирністю (ц)	13000	15000
Витрати на виробництво та реалізацію молока (тис. грн)	6700	8100

Таблиця 60

Кошторис матеріальних витрат на виробництво товару N

№ з/п	Показник	Вид матеріалу	
		A	B
1	Витрати матеріалів на виробництво (од.)	4500	780
2	Нормативний запас матеріалів на кінець періоду (од.)	200	100
3	Потреба всього [од. (1 + 2)]		
4	Запас матеріалів на початок періоду [од.]	230	95
5	Потреба для закупівлі всього [од. (3 – 4)]		
6	Ціна матеріалу за одиницю (грн)	25	160
7	Прямі матеріальні витрати всього (грн) (5 * 6)		

Таблиця 61

Невиправдані перевитрати кошторису

Стаття витрат	Кошторис	Звіт
Матеріальні витрати	1567	1680
Витрати на оплату праці	1226	1298
у тому числі змінна частина	590	760
Загальногосподарські та управлінські витрати	782	785
у тому числі умовно-постійні	243	157
умовно-змінні	539	628
витрати	465	476
Позавиробничі комерційні витрати	390	376
у тому числі: умовно-постійні	270	254
умовно-змінні	120	122
Всього комплексні витрати		

3. *Заключний*. Розрахунки і висновки надаються викладачеві, обговорюються результати вирішення практичних ситуацій і проведення ділової гри. Викладач відзначає кращі відповіді та рекомендації щодо підвищення ефективності використання праці та її оплати.

Учасники ділової гри:

- 1) арбітр (викладач);
- 2) експерти (3 особи);
- 3) директор фірми (1 особа);
- 4) головний бухгалтер (1 особа);
- 5) економічний відділ (6 осіб):
 - економіст з праці – кадри (2 особи);
 - економіст з постачання (забезпеченості ресурсами) (2 особи);
 - економіст виробничого відділу (2 особи);
- 6) фінансово-обліковий відділ (8 осіб):
 - бухгалтер з оплати праці (2 особи);
 - бухгалтер з розрахунків з постачальниками і покупцями (2 особи);
 - бухгалтер з розрахунків з бюджетом та позабюджетними фондами (2 особи);
 - фінансист (2 особи);
- 7) менеджер з управління та організації виробництва (2 особи);
- 8) юрист (2 особи);
- 9) працівники підприємства (зайняті в основному виробництві, підсобних виробництвах і промислах, торгівлі, житлово-комунальному господарстві та ін.).

Сценарій

Форма проведення гри – виробнича нарада. Тема наради: «Розробка та затвердження заходів щодо поліпшення використання праці та її оплати».

Нараду починає директор організації, який формулює мету і завдання, які необхідно вирішити. Далі надається слово економісту з праці і бухгалтеру з оплати праці для ознайомлен-

ня присутніх з результатами аналізу за складом персоналу, використання робочого часу та фонду заробітної плати на підприємстві.

Після цього директор надає слово іншим учасникам гри: менеджеру (аналіз рівня управління і організації праці); економісту з виробництва (оцінка продуктивності праці); головному бухгалтеру (аналіз фінансового стану та динаміки зміни кредиторської заборгованості); фінансисту (оцінка забезпеченості підприємства власними джерелами фінансування); працівникам, зайнятим в основному виробництві (оцінка умов роботи і рівня заробітної плати). Кожен пропонує пріоритетні напрями з обговорюваної проблеми і аналітично обґрунтовує їх.

Під час виробничої наради учасники гри мають право виступати повторно, якщо не згодні з іншими пропозиціями при цьому кваліфіковано аргументуючи свої.

Експерти оцінюють пропозиції учасників гри в балах (10-бальна система), правильність рішення практичної ситуації, вміння вести ділову суперечку, відзначають переваги, недоліки і упущення в роботі.

Наостанок директор фірми знайомить учасників виробничої наради з розробленими заходами і підводить підсумки зборів на основі врахування висловлених рекомендацій. У процесі гри він повинен показати вміння вести виробничу нараду, узагальнювати результати і приймати грамотні управлінські рішення.

Викладач контролює ігровий режим, фіксує результати гри, перевіряє правильність розрахунків, підводить підсумки, організовує обговорення ділової гри, відзначає найбільш грамотні рішення, активність і якість роботи учасників гри.

Методичною основою є лекції, практичні заняття та рекомендована література за даною темою.

Тестові завдання

1. Яким показником оцінюється ефективність використання трудових ресурсів?

а) продуктивність праці;

- б) кваліфікаційний рівень персоналу;
- в) фонд робочого часу;
- г) фонд заробітної плати.

2. За допомогою яких показників проводиться аналіз руху робочої сили?

- а) середньорічна потреба у чисельності робітників;
- б) коефіцієнт обороту з прийому робочих;
- в) коефіцієнт випередження;
- г) коефіцієнт плинності кадрів.

3. Який показник характеризує динаміку якісних показників використання трудових ресурсів?

- а) темп зростання виручки від реалізації;
- б) темп зміни рівня продуктивності праці;
- в) середньорічний виробіток;
- г) середньоденний виробіток.

4. Що характеризує коефіцієнт випередження?

- а) абсолютне і відносне відхилення фонду заробітної плати;
- б) відповідність між темпами росту середньої заробітної плати і продуктивністю праці;
- в) ефективність використання робочого часу;
- г) рівень використання фонду робочого часу.

5. Яке співвідношення темпів зростання продуктивності праці і змінної оплати забезпечує зниження трудомісткості продукції?

- а) темпи зростання заробітної плати і продуктивності праці однакові;
- б) продуктивність праці зростає випереджаючими темпами;
- в) заробітна плата залишається незмінною при зниженні продуктивності праці;
- г) заробітна плата збільшується за умови досягнення зниження трудомісткості продукції.

6. Яка характеристика виробничого процесу оцінюється за допомогою показника продуктивності праці?

- а) вартість засобів праці на одного робітника;
- б) кількість продукції, виробленої робочим за одиницю часу;
- в) натуральний обсяг випущеної продукції;
- г) вартість випущеної продукції усіма робітниками.

7. Що характеризує трудомісткість?

а) кількість необхідного часу на виготовлення одиниці продукції;

- б) кількість продукції, виробленої одним працівником;
- в) вартісний обсяг випущеної продукції одним робочим за рік;
- г) граничний продукт праці.

8. Що розуміється під граничним продуктом праці?

а) додаткове збільшення чисельності персоналу при збільшенні обсягу випущеної продукції;

- б) процентна зміна годинникового вироблення;
- в) максимальна продуктивність праці;
- г) величина додатково виробленої продукції на одного новоприйнятого працівника.

9. Як можна охарактеризувати відношення приросту продуктивності праці до трудомісткості?

- а) він більше процентного зниження трудомісткості;
- б) він менше процентного зниження трудомісткості;
- в) він дорівнює відсотковій зміні трудомісткості;
- г) співвідношення обумовлено впливом зовнішнього середовища.

10. Який показник визначає інтенсивність використання трудових ресурсів?

- а) додаткове збільшення чисельності персоналу;
- б) зростання економічної рентабельності;
- в) скорочення фонду заробітної плати;
- г) зростання середньоденного виробітку.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте характеристику економічного змісту та методики розрахунків показників забезпеченості та ефективності використання трудових ресурсів.

2. Які фактори визначають продуктивність праці? Опишіть методи їх визначення та кількісного впливу.

3. Охарактеризуйте методику розрахунку показників руху трудових ресурсів та фактори, що визначають їх динаміку.

4. Визначте фактори, які визначають динаміку структури персоналу фірми. Оцініть економічні та фінансові наслідки її зміни.

5. Надайте аналітичне обґрунтування раціональної структури персоналу підприємства.

6. Охарактеризуйте співвідношення продуктивності праці робітників, трудомісткості виробництва та заробітної плати.

7. Які методи оцінки впливу факторів на продуктивність праці робітників пов'язані з їх особистістю?

8. Які фактори визначають рівень годинної продуктивності праці та які застосовуються методи їх аналізу?

9. Охарактеризуйте показники, методику обчислення та фактори, які використовують при проведенні аналізу ефективності використання робочого часу.

10. Опишіть методику аналізу та оцінки впливу екстенсивності та інтенсивності використання праці на приріст обсягу реалізації продукції.

Тема 9.1. Аналіз забезпечення підприємства основними засобами

П л а н

1. Сутність та основні етапи проведення аналізу використання основних засобів.

2. Показники використання, руху основних засобів та забезпеченості ними.

Лекторіум

Мета аналізу використання основних засобів – виявити резерви підвищення ефективності їх використання, обґрунтувати необхідність технічного переозброєння і розширення технічної бази.

Послідовність проведення аналізу технічного стану та використання основних засобів:

1) визначити забезпеченість організації та його структурних підрозділів основними засобами (ОЗ);

2) проаналізувати склад і структуру ОЗ;

3) вивчити рівень стану навколишнього середовища, оцінити стадії життєвого циклу, встановити тенденцію руху ОЗ і причини змін;

4) провести факторний аналіз ефективності використання ОЗ, у тому числі за основними їх видами;

5) розрахувати кількісний вплив використання ОЗ на обсяг виробництва товарів (робіт, послуг) і фінансовий стан підприємства.

Забезпеченість підприємства основними засобами встановлюється за окремими видами шляхом порівняння фактичної їх наявності з плановою потребою. Узагальнюючими показниками є фондооснащеність і фондоозброєність.

$$\text{Фондооснащеність} = \frac{\text{Основні засоби}}{\text{Виробничі площі}}$$

$$\text{Фондоозброєність} = \frac{\text{Основні засоби}}{\text{Середньооблікова чисельність робітників за рік}}$$

Для розрахунку необхідно взяти вартість всіх основних засобів, в тому числі орендованих, до уваги береться вартість об'єктів, що знаходяться на консервації, а також вартість зданих в оренду основних засобів іншим підприємствам.

Аналіз складу основних засобів дозволяє вжити заходів щодо оптимізації їх структури з метою підвищення ефективності використання фондів. Зміну розміру ОЗ визначають зіставленням їх на кінець року і на початок року, а також зі звітними даними попередніх років. Підвищення питомої ваги активної частини основних засобів – результат технічної оснащеності фірми обладнанням і транспортними засобами. Збільшення частки основних невиробничих засобів свідчить про те, що розширилися об'єкти соціально-культурного чи побутового призначення за рахунок власних джерел коштів, тобто покращилася сфера обслуговування працівників. Оптимальний розмір даної групи, коли їх питома вага у загальній вартості основних засобів становить 23 – 27%.

Аналізують динаміку розвитку обладнання, технічних засобів, технологій у взаємозв'язку з життєвим циклом товару. Життєвий цикл поділяють на такі фази (етапи): народження, розвиток, зрілість, старіння.

Етап народження – придбання нових технологій і техніки, активна інноваційна діяльність, однак прибуток невеликий або він відсутній за даним виробництвом, оскільки вироблений удосконалений товар не має масового продажу.

Етап розвитку – інтенсивний розвиток технологічних систем, продукція яких затребувана масовим споживачем, дохід випереджає витрати.

Фаза зрілості – це стабільність у використанні обладнання і техніки, добре відомих конкурентам, але при цьому відсутнє подальше вдосконалення технологічної системи. Вироблені товари знаходять збут, але прибуток зменшується за рахунок перерозподілу сегментів ринку на користь інших виробників.

На етапі старіння, використовуючи фізично і морально зношене обладнання та застарілу технологію виробництва, покупці втрачають інтерес до продукції, оскільки існують кращі за якістю, ціною та іншими характеристиками товари, або змінюються смаки і переваги покупців, які були не враховані виробниками. У результаті темпи зниження обсягів продажів зростають, асортимент товару звужується, виникає ризик збитковості. Потрібні диверсифікація, технічне переозброєння і модернізація виробництва.

У процесі життєвого циклу основних засобів відбувається їх рух, що характеризується такими показниками:

1. Коефіцієнт оновлення:

$$K_{\text{он}} = \frac{\text{Вартість введених ОЗ}}{\text{Вартість ОЗ на кінець періоду}}$$

Коефіцієнт оновлення характеризує витрати, спрямовані на розширення та заміну одних засобів іншими.

2. Коефіцієнт вибуття:

$$K_{\text{виб}} = \frac{\text{Вартість виведених ОЗ}}{\text{Вартість ОЗ на початок періоду}}$$

Приріст основних засобів у вартісному вираженні може відбуватися за рахунок: введення в експлуатацію нових об'єктів, придбання колишніх в експлуатації ОЗ, безоплатного надходження, оренди, переоцінки.

Зменшення вартості ОЗ може відбуватися в результаті: вибуття внаслідок старіння та зносу, продажу, безоплатної передачі на баланс іншим підприємствам, уцінки ОЗ, здачі в довгострокову оренду.

3. *Коефіцієнт приростання:*

$$K_{\text{пр}} = \frac{\text{Сума приросту ОЗ}}{\text{Вартість ОЗ на початок періоду}}$$

4. *Коефіцієнт ліквідації:*

$$K_{\text{л}} = \frac{\text{Вартість ліквідованих ОЗ}}{\text{Вартість ОЗ на початок періоду}}$$

5. *Коефіцієнт заміни:*

$$K_{\text{зам}} = \frac{\text{Вартість виведених ОЗ}}{\text{Вартість введених ОЗ}}$$

6. *Коефіцієнт розширення парку машин та обладнання = 1 – K_{зам}*

Технічний стан основних засобів аналізують за допомогою таких коефіцієнтів:

1. *Коефіцієнт зносу:*

$$K_{\text{зн}} = \frac{\text{Сума зносу ОЗ}}{\text{Первісна вартість ОЗ}}$$

Зростання коефіцієнта зносу може бути обумовлено: переходом на прискорений метод нарахування амортизації, придбанням або отриманням від інших підприємств ОЗ з рівнем зносу більшим, ніж в середньому на підприємстві, низькими

темпами оновлення, невиконанням завдання щодо введення в дію ОЗ і модернізації виробництва.

2. *Коефіцієнт придатності:*

$$K_{\text{прид}} = \frac{\text{Залишкова вартість ОЗ}}{\text{Первісна вартість ОЗ}} = 1 - K_{\text{зн}}$$

Підвищений коефіцієнт придатності характеризує питому вагу незношених частини ОЗ і свідчить про хороший стан засобів. На практиці коефіцієнт зносу не відображає фактичної зношеності ОЗ, а коефіцієнт придатності не дає точної оцінки їх поточної вартості.

Аналіз використання основних засобів проводять за показниками: фондovіддача, фондомісткість (зворотний показник фондovіддачі), рентабельність використання основних засобів.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків у факторній системі фондovіддачі дозволяє побудувати кілька варіантів факторних моделей:

Фондовіддача:

$$\Phi B = \frac{\text{Вартість валової (товарної) продукції}}{\text{Середньорічна вартість ОЗ}} \quad (1),$$

$$\Phi B = \frac{\text{Річна продуктивність праці}}{\text{Фондоозброєність}} \quad (2),$$

$$\Phi B = \Phi B_{\text{ач}} * ПB_{\text{ач}} \quad (3),$$

$$\Phi B = \Phi B_{\text{до}} * ПB_{\text{до}} * ПB_{\text{ач}} \quad (4),$$

де $\Phi B_{\text{ач}}$ – фондovіддача активної частини ОЗ;

$ПB_{\text{ач}}$ – питома вага активної частини ОЗ;

$\Phi B_{\text{до}}$ – фондovіддача діючого обладнання;

$ПB_{\text{до}}$ – питома вага діючого обладнання.

Факторна модель фондовіддачі діючого обладнання має вигляд:

$$\text{ФОдо} = K_{\text{зм}} \times K_{\text{з}} \times T_{\text{дн}} \times T_{\text{с}} \times V_{\text{ч}} \times 1/\text{Осдо},$$

де $K_{\text{зм}}$ – коефіцієнт змінності (відношення фактичної кількості машино-змін до кількості машино-днів);

$K_{\text{з}}$ – коефіцієнт завантаження (відношення фактичного часу до коефіцієнтного);

$T_{\text{дн}}$ – фактично відпрацьований час, дні;

$T_{\text{з}}$ – тривалість однієї зміни;

$V_{\text{ч}}$ – середньорічний виробіток одиниці обладнання;

Осдо – вартість діючого обладнання.

Формули (2), (4) отримані методом розширення першої факторної моделі.

При розрахунку показників фондовіддачі вихідні дані треба навести до того самого виду. Обсяг продукції коригують на зміну цін реалізації і структурних зрушень, а вартість ОЗ – на їх переоцінку.

Рентабельність використання основних засобів визначають діленням прибутку до оподаткування на середньорічну вартість ОЗ і результат множать на 100%. Якщо чисельник і знаменник розділити на дохід, то факторна модель буде виглядати як відношення рентабельності продажу до фондомісткості.

Основні засоби – найважливіший фактор ризику зниження попиту на товари, особливо на переробних підприємствах, тому необхідно аналізувати фондомісткість незатребуваної продукції, яку визначають діленням витрат з утримання ОЗ на загальну кількість виробленої продукції і отриманий результат множать на кількість незатребуваної продукції.

Якщо вироблена продукція виявилася незатребуваною, то витрати не відшкодовуються і джерело для заміни зношених засобів відсутнє. Особливість даного чинника полягає в тому, що він не збільшує собівартість і вартість виробленої продукції, а є невідшкодованою частиною цієї вартості, що знижує величину запланованого прибутку. Розрахунок роблять діленням суми амортизації на загальну кількість продукції, результат множать на величину незатребуваної продукції.

Якщо продукція була незатребувана у зв'язку з її низькою якістю через збої в техніці, то вплив даного чинника можна визначити таким чином: у чисельнику – сума витрат на ремонт конкретного виду ОЗ і амортизація даного обладнання, у знаменнику – кількість незатребуваної продукції.

Резерви підвищення рівня технічного розвитку: збільшення продуктивності праці, скорочення простоїв, оптимальне завантаження устаткування, технічне переозброєння, збільшення частки активної частини ОЗ, заміна і модернізація обладнання, реалізація у виробництві досягнень науково-технічного прогресу (НТП), підвищення коефіцієнта змінності.

Резерви зростання фондорентабельності визначають множенням виявленого резерву зростання фондівіддачі на фактичний рівень рентабельності продажу.

Резерв збільшення випуску продукції за рахунок підвищення коефіцієнта змінності визначають множенням можливого приросту коефіцієнта змінності на можливу кількість днів роботи всього обладнання і на фактичний змінний виробіток.

Резерв збільшення продукції за рахунок введення в дію нового обладнання визначається шляхом множення додаткової кількості введеного устаткування на фактичну кількість днів роботи, фактичний коефіцієнт змінності, середню тривалість однієї зміни і фактичний середньогодинний виробіток.

Завдання для самостійної роботи

1. За даними форми № 5 «Додаток до річної фінансової звітності» проаналізуйте зміну розміру основних засобів за їх видами, вивчіть структуру і дайте оцінку змін, що відбулися, визначте напрями поліпшення структури ОЗ.

2. Вивчіть ефективність використання ОЗ, дайте оцінку змін фондівіддачі та рентабельності використання ОЗ, поясніть відмінність цих показників у різні роки, пов'яжіть зміни, що відбулися, зі змінами у структурі ОЗ і змінами у рівні фондоозброєності підприємства. Вихідними даними є форми річної фінансової звітності.

3. Проаналізуйте і оцініть вплив на приріст обсягу виробництва рівня екстенсивності і інтенсивності використання ОЗ. Дайте оцінку отриманих результатів.

Таблиця 62

Форма № 1		Код за ДКУД 1801001	
Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Необоротні активи			
Незавершені капітальні інвестиції	1005		455
Основні засоби	1010	4295	4082
первісна вартість	1011	6915	7404
знос	1012	2620	3322
Усього за розділом I	1095	4295	4537
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	1540	820
Виробничі запаси	1101	208	297
Незавершене виробництво	1102	1236	510
Готова продукція	1103	96	13
Товари	1104		
Поточні біологічні активи	1110	14	14
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	1138	1768
Дебіторська заборгованість за розрахунками: з бюджетом	1135		11
у тому числі з податку на прибуток	1136		9
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	352	308
Гроші та їх еквіваленти	1165	402	56
Готівка	1166	2	4
Рахунки в банках	1167	400	52
Витрати майбутніх періодів	1170	480	480
Інші оборотні активи	1190	680	975
Усього за розділом II	1195	4606	4432
Баланс	1300	8901	8969

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	1589	1589
Додатковий капітал	1410	576	505
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	36	56
Усього за розділом I	1495	2201	2150
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Інші довгострокові зобов'язання	1515	235	235
Усього за розділом II	1595	235	235
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Поточна кредиторська заборгованість за: товари, роботи, послуги	1615	4068	3717
розрахунками з бюджетом	1620	1295	932
у тому числі з податку на прибуток	1621	12	
розрахунками зі страхування	1625	156	189
розрахунками з оплати праці	1630	164	253
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	1635	723	1275
Інші поточні зобов'язання	1690	59	218
Усього за розділом III	1695	6465	6584
Баланс	1900	8901	8969

Форма № 2

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	24421	23095
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	-16726	-15974
Валовий прибуток	2090	7695	7121
Інші операційні доходи	2120	495	173
Адміністративні витрати	2130	-4990	-4595
Витрати на збут	2150	-2523	-1855
Інші операційні витрати	2180	-582	-776
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	95	68
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	95	68
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	-17	-12
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350	78	56
Матеріальні затрати	2500	11813	10757
Витрати на оплату праці	2505	9601	8771
Відрахування на соціальні заходи	2510	2099	1900
Амортизація	2515	726	1098
Інші операційні витрати	2520	582	776
Разом	2550	24821	23302

Форма № 5
Основні засоби

Групи основних засобів	Код рядка	Залишок на початок року		Надійшло за рік	Вибуло за рік		Нараховано амортизації за рік	Залишок на кінець року	
		первісна (переоцінена) вартість	знос		первісна (переоцінена) вартість	знос		первісна (переоцінена) вартість	знос
Будинки, споруди та передавальні пристрої	120	3315	591	29			100	3344	691
Машини та обладнання	130	787	403		13	6	146	774	543
Транспортні засоби	140	1840	792	251	9	9	245	2082	1028
Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	150	125	36	36			20	161	56
Інші основні засоби	180	10	4	18			2	28	6
Малоцінні необоротні матеріальні активи	200	838	794	209	32		204	1015	998
Разом	260	6915	2620	543	54	15	717	7404	3322

Таблиця 65

Капітальні інвестиції

Найменування показника	Код рядка	За рік	На кінець року
Придбання (виготовлення) основних засобів	290	312	
Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	300	177	
Інші	330		455
Разом	340	489	455

Практичні завдання

1. На підприємстві у звітному році обсяг виробництва продукції склав 8560 тис. грн. Середньорічна вартість основних засобів – 2000 тис. грн. Розрахуйте показник фондівдачі та визначте її зміну в звітному році, якщо у базовому періоді вона склала 4 тис. грн.

2. Проведіть аналіз використання основних засобів за даними таблиці 66. Розрахуйте необхідні показники та зробіть висновки. Визначте рівень впливу факторів на обсяг товарної продукції.

Таблиця 66

Вихідні дані

Показники	план	факт	відхилення
Обсяг товарної продукції (тис. грн)	1320	1323	
Середньорічна вартість основних виробничих фондів (тис. грн)	660	696,3	
Виробничі площі (м ²)	13200	13230	
Кількість верстатів (од.)	75	80	
Кількість годин, відпрацьованих усіма верстатами за рік	150000	132300	
з них у першу зміну	100000	94500	
Розрахункові показники			
Фондовіддача			
Кількість годин, відпрацьованих одним верстатом			
Випуск продукції на одиницю площі (грн/м ²)			
Середньорічний виробіток одного верстата (грн)			
Середній виробіток за 1 верстато-годину (грн)			
Коефіцієнт змінності			

3. Визначте показники фондовіддачі і фондомісткості. Машинобудівний завод випускає за рік виробів А – у кількості 80000 штук, В – 23000, С – 30000. Оптова ціна кожного виробу – відповідно 5; 7,5; 10 тис. грн. Середньорічна вартість ОЗ заводу складає 65 млн грн.

Тестові завдання

1. *Які елементи активів підприємства належать до основних засобів?*

- а) будинки і споруди, земельні ділянки, машини та обладнання, транспортні засоби, робоча та продуктивна худоба та ін.;
- б) виробничі запаси, тварини на вирощуванні та відгодівлі, готова продукція, товари та ін.;
- в) грошові кошти підприємства;
- г) капітальні інвестиції.

2. *Що включають до первісної вартості основних засобів?*

- а) суми ввізного мита;
- б) вартість об'єкта основних засобів, за якою він був придбаний або створений;
- в) витрати на сплату відсотків за користування кредитом на придбання (створення) основних засобів;
- г) амортизаційні відрахування.

3. *Яка вартість основних засобів включається до вартості балансу?*

- а) первісна;
- б) залишкова;
- в) переоцінена;
- г) відновлювальна.

4. *У чому полягає сутність амортизації необоротних активів?*

- а) це різниця між первісною вартістю і сумою зносу за весь строк експлуатації об'єкта основних засобів;

б) це систематичний розподіл вартості необоротних активів, що амортизується протягом терміну їх корисного використання;

в) це зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його визначення або розподілу власниками);

г) це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) після закінчення строку експлуатації необоротних активів.

5. Що являє собою відновлювальна вартість основних засобів?

а) собівартість їх придбання або створення;

б) вартість відтворення основних засобів в сучасних умовах;

в) різниця між первісною вартістю і сумою зносу за весь строк експлуатації об'єкта;

г) вартість, яка амортизується.

6. Яка вартість відноситься до собівартості придбання або створення основних засобів?

а) первісна;

б) залишкова;

в) справедлива;

г) відновлювальна.

7. Які показники характеризують рівень використання основних виробничих фондів?

а) рентабельність, прибуток;

б) фондвіддача, фондомісткість;

в) фондоозброєність праці робітників;

г) продуктивність праці робітників.

8. Які показники характеризують екстенсивне використання основних виробничих фондів?

а) фондомісткість, фондвіддача;

б) коефіцієнт оборотності, коефіцієнт ефективного використання обладнання;

- в) фондоозброєність праці;
- г) рентабельність виробництва.

9. Які показники характеризують інтенсивне використання обладнання?

- а) коефіцієнт оборотності;
- б) фондвіддача;
- в) фондоозброєність праці робітників;
- г) коефіцієнт інтенсивного використання обладнання.

10. Що характеризує показник фондвіддачі?

- а) обсяг товарної продукції, що припадає на одну гривню основних виробничих фондів;
- б) рівень технічної озброєності;
- в) граничні витрати основних фондів на одну гривню реалізованої продукції;
- г) кількість оборотів оборотних засобів.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Егорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте послідовність проведення аналізу ефективності використання основних засобів.
2. Економічний зміст і методика обчислення показників стану, руху і ефективності використання основних засобів.
3. Опишіть етапи життєвого циклу технологічних систем та особливості їх аналізу.
4. Дайте характеристику резервів підвищення рівня технічного розвитку. Наведіть приклад розрахунку.
5. Охарактеризуйте етапи аналізу ефективності використання виробничого устаткування за часом і потужністю.
6. Які фактори визначають рівень фондівдачі?
7. Які застосовуються методи кількісної оцінки факторів впливу на фондівдачу?
8. Які показники характеризують технічний і технологічний рівні виробництва?
9. Охарактеризуйте методику обчислення показників технічного і технологічного рівня виробництва.
10. Які показники характеризують ефективність використання основних засобів на підприємстві?

Тема 9.2. Аналіз відтворення основних засобів підприємства

П л а н

1. Знос основних засобів як обґрунтування необхідності їх відтворення.
2. Основні стадії життєвого циклу відтворення основних засобів.

Лекторіум

Потреба в амортизації основних засобів зумовлена тим, що термін використання основних засобів у діяльності підприємства

має певні обмеження у зв'язку з поступовим зносом основних засобів та втратою їх споживчої вартості (корисності).

Прийнято виділяти два види зносу – фізичний та моральний.

Під *фізичним зносом* (спрацюванням) основних засобів слід розуміти втрату ними техніко-експлуатаційних властивостей унаслідок їх використання або впливу на них природних сил. На швидкість та розміри фізичного зносу основних засобів впливають їх надійність та довговічність, рівень використання, особливості матеріалів, що застосовуються в їх виробництві, технологія виробництва, рівень використання в діяльності підприємства, якість технічного догляду та ремонтного обслуговування, кваліфікація робітників, інші організаційно-технічні фактори.

Моральний знос (техніко-економічне старіння основних засобів) – це процес знецінення діючих засобів праці до настання їх повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу. Причиною морального зносу є створення принципово нових або більш продуктивних та економічних основних засобів, упровадження нових технологій та матеріалів у виробництво тощо.

Усунення наслідків зносу може відбуватися у різних формах.

Фізичний знос (спрацювання) поділяють на *усувний* (тимчасовий) та *неусувний* (нагромаджувальний). Перша частина фізичного зносу періодично усувається шляхом капітального ремонту основних засобів. Друга не може бути усунена таким шляхом. З часом неусувний фізичний знос нагромаджується та зумовлює такий стан основних засобів, за якого подальше їх використання є неможливим. Настає момент повного фізичного спрацювання, що вимагає заміни об'єктів основних засобів на нові аналогічного призначення.

Моральний знос (техніко-економічне старіння) може бути *повним* та *частковим*.

Частковий моральний знос може бути усунений шляхом проведення модернізації основних засобів, під якою розуміють внесення певних конструктивних змін в об'єкти основних засобів з метою покращення їх техніко-економічних характеристик.

Настання *повного морального зносу* зумовлює потребу в заміні об'єктів основних засобів підприємства.

Залежно від результатів зміни споживчої вартості основних засобів виділяють:

- просте відтворення, за якого досягається збереження споживчої вартості основних засобів;

- розширене відтворення, при здійсненні якого споживча вартість та кількість основних засобів підприємства зростає.

Просте відтворення відбувається шляхом проведення капітального ремонту та заміни застарілих об'єктів основних засобів, а розширене – нового будівництва, реконструкції та технічного переозброєння, модернізації основних засобів. Вибір форми відтворення здійснюється у процесі управління інвестиційною діяльністю підприємства.

Проміжок часу, протягом якого відбувається процес формування, використання та відновлення споживчої вартості основних засобів, характеризується поняттям «цикл відтворення основних засобів».

Основні стадії (етапи) циклу відтворення основних засобів включають:

I. Створення основних засобів – планування та розподіл капітальних вкладень, проектування, здійснення капітальних вкладень;

II. Підготовка до експлуатації – введення в експлуатацію, освоєння основних засобів;

III. Експлуатація основних засобів – використання за цільовим призначенням, формування джерела відновлення основних засобів (амортизація вартості), часткова втрата споживчої вартості, протидія втраті (відновленню) споживчої вартості, капітальний ремонт, модернізація;

IV. Завершення експлуатації основних засобів – повна втрата споживчої вартості, виведення основних засобів з експлуатації.

Цикл відтворення основних засобів не слід плутати з поняттям «обіг основних засобів», яке відображає проміжок

часу, протягом якого відбувається оновлення вартості основних засобів через механізм амортизаційних відрахувань.

Наведені поняття не тільки змістовно, а й кількісно відрізняються одне від одного.

Якщо цикл відтворення основних засобів більш тривалий, ніж обіг основних засобів, то підприємство отримує додатковий дохід за рахунок використання накопиченої амортизації.

Якщо ж у разі неефективного використання цикл відтворення більш короткий за обіг засобів, то підприємство не має фінансових джерел для відновлення основних засобів (у зв'язку з незавершенням амортизаційного періоду) і несе збитки через списання залишкової вартості основних засобів на фінансові результати діяльності.

Завдання для самостійної роботи

1. Первісна вартість основного засобу складає 9000 грн, термін служби – 5 років, ліквідаційна вартість – 300 грн. Розрахуйте суму амортизації за прямолінійним методом, методом прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивним методом. Визначте, який з названих методів нарахування амортизації є економічно вигідним.

2. Фірма купує основні засоби за 150000 грн. Передбачуваний термін експлуатації об'єкта – 5 років.

Розрахуйте річні суми по об'єкту, використовуючи кумулятивний метод нарахування амортизації.

Зробіть висновок після проведених розрахунків.

Практичні завдання

1. Обчисліть норми і річну суму амортизації верстата для шліфування напівпровідникових пластин за такими даними таблиці 67:

Таблиця 67

Показники	Значення
Оптова ціна (грн)	2920
Витрати з транспортування та монтажу (грн)	82
Витрати з демонтажу наприкінці терміну служби (грн)	48
Дохід від реалізації верстата після закінчення терміну служби (грн)	52
Термін корисного використання (роки)	10

2. Розрахуйте норму амортизаційних відрахувань на придбання нового обладнання, балансова вартість якого становить 4500 тис. грн. Ліквідаційна вартість прогнозується на рівні 5% балансової вартості, а нормативний термін експлуатації – 8 років.

3. Вартість машини – 100 тис. грн, термін служби – 10 років. Через три роки її використання вартість подібних машин знизилася до 80 тис. грн. Розрахуйте втрати від морального зносу техніки. Якими причинами він викликається?

Тестові завдання

1. Що являє собою процес відтворення основних засобів?

- а) процес безперервного поновлення основних виробничих засобів;
- б) заміна окремих зношених частин основних засобів;
- в) придбання нових основних засобів;
- г) заміна зношеного устаткування на нове.

2. Як характеризується знос основних засобів?

- а) втрата вартості основними засобами у процесі їх експлуатації;
- б) заміна зношених основних засобів через капітальне будівництво;
- в) матеріальне зношування окремих елементів основних засобів та заміна їх через капітальне будівництво або капітальний ремонт;

г) заміна основних засобів унаслідок запровадження нового, більш прогресивного обладнання.

3. Що являє собою амортизація?

а) процес поступового перенесення вартості основних виробничих засобів і нематеріальних активів з урахуванням витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення;

б) поступове зниження вартості основних засобів унаслідок їх зносу;

в) поступове перенесення вартості основних виробничих засобів на вироблену продукцію;

г) поступове перенесення вартості зносу основних засобів на валові витрати виробництва.

4. Що являє собою прискорена амортизація?

а) метод визначення амортизації основних засобів за нормами, що перевищують офіційно затверджені норми амортизаційних відрахувань;

б) визначення амортизації за нормами, які затверджує Кабінет Міністрів України;

в) визначення амортизації за нормами, затвердженими законодавчими актами;

г) визначення амортизації за звичайними нормами, збільшеними у два рази.

5. Як визначаються суми амортизаційних відрахувань звітного періоду?

а) множенням середньорічної вартості основних виробничих засобів на норму амортизаційних відрахувань;

б) множенням балансової вартості основних засобів на норму амортизаційних відрахувань;

в) множенням балансової вартості основних засобів на початок звітного кварталу на норму амортизаційних відрахувань;

г) за допомогою застосування норм амортизації балансової вартості груп основних засобів на початок звітного періоду.

6. Як можна охарактеризувати капітальні вкладення?

- а) витрати на створення нових, реконструкцію й технічне переозброєння діючих основних засобів;
- б) витрати на придбання нових основних засобів і капітальний ремонт діючих основних засобів;
- в) витрати на розширення та реконструкцію діючих виробництв;
- г) витрати на розширене відтворення основних засобів.

7. Які існують джерела фінансування капітальних вкладень?

- а) прибуток, амортизаційні відрахування, довгострокові кредити банку, іноземні інвестиції;
- б) власні фінансові ресурси, кошти державного та місцевого бюджетів, довгострокові кредити банку;
- в) власні фінансові ресурси; залучені фінансові ресурси; фінансові кошти від продажу цінних паперів, кошти державного та місцевого бюджетів; кошти іноземних інвесторів;
- г) статутний фонд підприємства, фонд нагромадження, фонд матеріального заохочення, інші спеціальні засоби.

8. Які з названих показників безпосередньо впливають на розмір амортизаційних відрахувань?

- а) сума нарахованого зносу, фондівіддача основних засобів, сума отриманого прибутку, рівень інфляції;
- б) сума виведених основних засобів у звітному періоді, рентабельність основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів;
- в) сума оборотних активів, сума уведених основних засобів у звітному періоді, вартість виробленої продукції за звітний період, коефіцієнт приросту основних засобів;
- г) балансова вартість основних засобів на початок звітнього періоду, норма амортизаційних відрахувань, структура основних засобів, строки експлуатації основних засобів.

9. За яких умов підприємства мають право застосовувати щорічну індексацію основних засобів?

а) щорічна індексація основних засобів проводиться підприємствами всіх форм власності за умови, що минулорічний рівень інфляції становить понад 5%;

б) щорічна індексація основних засобів проводиться підприємствами з дозволу Кабінету Міністрів України;

в) щорічна індексація основних засобів проводиться підприємствами самостійно за умови, коли застосовується прискорена амортизація основних засобів;

г) щорічна індексація основних засобів проводиться підприємствами всіх форм власності самостійно за умови, що минулорічний рівень інфляції становить понад 10%.

10. Від дії якого фактора залежить моральний знос основних засобів?

а) кваліфікація робітників та їх бережливе ставлення до основних засобів;

б) створення нових більш прогресивних видів основних засобів;

в) особливості технологічного процесу;

г) інтенсивність та умови використання основних фондів.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Сгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Які існують види зносу основних засобів?
2. Чи всі об'єкти основних засобів зазнають впливу зносу?
3. Що розуміють під фізичним зносом основного засобу та які шляхи усунення втрат техніко-експлуатаційних властивостей?
4. Які фактори забезпечують настання морального зносу основних засобів?
5. Які основні методи усунення наслідків зносу?
6. Охарактеризуйте процес простого відтворення основних засобів.
7. Дайте характеристику процесу розширеного відтворення основних засобів.
8. Опишіть стадії циклу відтворення основних засобів.
9. Чим цикл відтворення основних засобів відрізняється від обігу основних засобів?
10. Охарактеризуйте джерела відтворення основних засобів.

Тема 9.3. Аналіз інтенсивності та ефективності використання основних засобів підприємства

П л а н

1. Сутність інтенсивності та ефективності використання основних засобів підприємства.
2. Показники оцінки інтенсивності та ефективності використання основних засобів підприємства.

Лекторіум

Під **інтенсивністю** розуміється ступінь напруженості праці, а щодо засобів праці – ступінь їх використання і найбільшу продуктивність виробничих фондів. Економічне значення інтенсивності проявляється в її впливі на обсяг і вартість виробленої продукції. Зростання інтенсифікації, так само як і продуктивності праці, збільшує обсяг продукції, що випускається за одиницю часу.

Ефективність використання основних виробничих фондів характеризується отриманим результатом при їх використанні і тому має тісний взаємозв'язок з поняттям інтенсивності. Разом з цим оціночна база ефективності використання основних засобів ширше і описується показниками віддачі, місткості та прибутку на інвестовані кошти в основні засоби (фондовіддача, фондомісткість, фондорентабельність). Усі показники розраховуються на основі середньорічної вартості основних виробничих фондів, при цьому враховуються не тільки власні, а й орендовані основні засоби; не включаються фонди, що знаходяться на консервації, резервні та здані в оренду.

Відносна економія основних засобів розраховується як різниця між вартістю основних засобів звітного періоду та їх вартістю минулого року, перерахованою на фактичний обсяг випущеної продукції:

$$\pm E_{\text{оз}} = \text{ОЗ}_{\text{сер зв}} - \text{ОЗ}_{\text{сер баз}} * I_Q,$$

де $\text{ОЗ}_{\text{сер зв}}$, сер баз – середньорічна вартість основних засобів звітного та базового періоду;

I_Q – індекс обсягу виробництва.

Збільшення товарної продукції може бути отримано за рахунок абсолютного зростання основних виробничих фондів, тобто за рахунок екстенсивного фактора, а також підвищення фондівіддачі – інтенсивного фактора, коли на тій самій кількості обладнання випускається більший обсяг продукції. Інтенсифікація виробництва характеризується збільшенням віддачі і зниженням місткості споживаних ресурсів. Зіставлення обсягу

товарної продукції і вартості основних засобів за базисний і фактичний періоди дають можливість оцінити ступінь використання основних виробничих фондів і зробити висновки про їх інтенсивне або екстенсивне застосування.

Усі показники використання основних виробничих фондів можуть бути об'єднані у *три групи*:

- показники екстенсивного використання основних виробничих фондів, що відображають рівень використання їх за часом;

- показники інтенсивного використання основних засобів, що відображають рівень використання за потужністю (продуктивністю);

- показники інтегрального використання основних засобів, що враховують сукупний вплив всіх чинників – як екстенсивних, так і інтенсивних.

До першої групи показників відносять: коефіцієнт екстенсивного використання устаткування, коефіцієнт змінності роботи устаткування, коефіцієнт завантаження устаткування, коефіцієнт змінного режиму часу роботи устаткування.

Коефіцієнт екстенсивного використання устаткування визначається відношенням фактичної кількості годин роботи устаткування до кількості годин його роботи за планом:

$$\text{Кекст} = t \text{ уст.ф} / t \text{ уст.п},$$

де $t \text{ уст.ф}$ – фактичний час роботи устаткування (год);

$t \text{ уст.п}$ – час роботи устаткування за нормою (встановлюється відповідно до режиму роботи підприємства і з урахуванням мінімально необхідного часу для проведення планово-запобіжного ремонту) (год).

Підприємства повинні прагнути до збільшення коефіцієнта змінності роботи устаткування, що веде до зростання випуску продукції при тих самих наявних фондах.

Основні *напрями підвищення змінності роботи устаткування*:

- підвищення рівня спеціалізації робочих місць, що забезпечує зростання серійності виробництва і завантаження устаткування;

- підвищення ритмічності роботи;

- зниження простоїв, пов'язаних із недоліками в організації обслуговування робочих місць, забезпеченні верстатників заготовками, інструментом;

- краща організація ремонтної справи, залучення передових методів організації ремонтних робіт;

- механізація і автоматизація праці основних і передусім допоміжних робітників. Це дозволить вивільнити робочу силу і перекласти її з важких допоміжних робіт на основні роботи в другу і третю зміни.

Коефіцієнт завантаження обладнання також характеризує використання устаткування у часі. Встановлюється він для усього парку машин, що знаходяться в основному виробництві. Розраховується як відношення трудомісткості виготовлення усіх виробів на даному виді обладнання до фонду часу його роботи. Завантаження устаткування на відміну від коефіцієнта змінності враховує дані про трудомісткість виробів, величину коефіцієнта змінності, зменшеної вдвоє (при двозмінному режимі роботи) або втричі (при тризмінному режимі).

На підставі показника змінності роботи устаткування розраховується *коефіцієнт використання змінного режиму часу роботи устаткування*. Він визначається діленням досягнутого в даному періоді коефіцієнта змінності роботи устаткування на встановлену на даному підприємстві (у цеху) тривалість зміни.

Проте процес використання устаткування має й іншу сторону. Крім його внутрішньозмінних і цілоденних простоїв, важливо знати, наскільки ефективно використовується устаткування в години його фактичного завантаження. Устаткування може бути завантажено неповністю, працювати на неповному ході і в цей час взагалі не виробляти продукції або, працюючи, випускати неякісну продукцію. У всіх випадках, розраховуючи показник екстенсивного використання устаткування, формально отримуються високі результати, які, проте, ще не дозволяють

зробити висновок про ефективне використання основних засобів.

Отримані результати мають бути доповнені розрахунками другої групи показників – **інтенсивного використання основних засобів**, що відображають рівень їх використання за потужністю (продуктивністю). Найважливішим з них є коефіцієнт інтенсивного використання устаткування.

Коефіцієнт інтенсивного використання устаткування визначається відношенням фактичної продуктивності основного технологічного устаткування до його нормативної продуктивності, тобто прогресивної технічно обґрунтованої продуктивності. Для розрахунку цього показника використовують формулу:

$$\text{Кінт} = \text{Вф} / \text{Вн},$$

де Вф – фактичне вироблення устаткуванням продукції в одиницю часу;

Вн – технічно обґрунтоване вироблення устаткуванням продукції за одиницю часу (визначається на основі паспортних даних устаткування).

До третьої групи показників використання основних засобів відносяться коефіцієнт інтегрального використання устаткування, коефіцієнт використання виробничої потужності, показники фондівіддачі і фондомісткості продукції.

Коефіцієнт інтегрального використання устаткування визначається як добуток коефіцієнта інтенсивного і екстенсивного використання устаткування, комплексно характеризує експлуатацію його в часі і продуктивність.

Під *виробничою потужністю* підприємства мається на увазі максимально можливий випуск продукції при досягнутому або наміченому рівні техніки, технології і організації виробництва.

Міра використання виробничої потужності визначається таким чином:

$$\text{Кв.пот} = \text{Фактичний (плановий) обсяг виробництва продукції} / \text{Середньорічна виробнича потужність підприємства}$$

Форми і темпи оновлення основних засобів зумовлені доцільністю реконструкції, заміни, модернізації груп і видів устаткування.

Завдання для самостійної роботи

1. Підприємство А випустило за рік товарної продукції на суму 2 млн грн, середньорічна вартість його основних засобів складає 500 тис. грн. Підприємство Б випустило товарної продукції на 2400 тис. грн, середньорічна вартість його основних засобів складає 800 тис. грн. Визначте, яке підприємство більш ефективно використовувало основні виробничі фонди.

2. Визначте показники використання основних виробничих фондів: фондовіддачу, фондомісткість, фондоозброєність. Вихідні дані: річний випуск продукції – 8 млн грн; середньорічна вартість основних засобів – 400 тис. грн; середньорічна чисельність працівників – 2 тис.

3. Визначте коефіцієнт екстенсивного, інтенсивного та інтегрального використання устаткування за даними таблиці 68.

Таблиця 68

Дані для розрахунків

Показник	План	Факт
Випуск продукції (тис. грн)	10200	10883
Машино-години, відпрацьовані устаткуванням (тис. машино-годин)	208	201

Практичні завдання

1. Вартість виробничих основних фондів, їх рух (надходження, вибуття) за кілька років, а також обсяги виробленої товарної продукції та середньооблікова чисельність персоналу наведені у таблиці 69. Рівень рентабельності продукції у плановому році склав 20%. Фактично передбачається збільшити

випуск продукції на 10%, а витрати на виробництво зменшити на 2%.

Визначте показники ефективності використання основних засобів (фондовіддачу, фондомісткість, фондоозброєність, фондорентабельність) підприємства. Зробіть висновки щодо динаміки показників ефективності використання основних засобів підприємства.

Таблиця 69

Вихідні дані

Показники	План	Факт
Вартість основних засобів на початок року (тис. грн)	165000	165192,9
Надходження основних засобів протягом року (тис. грн)	600	870,4
Місяць надходження основних засобів	січень	квітень
Вибуття основних засобів протягом року (тис. грн)	407,1	445,3
Місяць вибуття основних засобів	жовтень	травень
Загальний обсяг виробленої товарної продукції (тис. грн)	358245	
Середньооблікова чисельність персоналу (осіб)	794	677

2. У цеху машинобудівельного заводу встановлено 100 верстатів. Режим роботи цеху двозмінний. Тривалість зміни 8 год. Річний обсяг випуску продукції 250 тис. виробів, виробнича потужність цеху – 300 тис. виробів.

Визначте коефіцієнт змінності роботи верстатів, коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного завантаження.

Відомо, що в першу зміну працюють усі верстати, в другу – 50% верстатного парку, кількість робочих днів у році – 260, час фактичної роботи одного верстата за рік – 4000 год.

3. Використовуючи вихідну інформацію (табл. 70) про ступінь економічного спрацювання та рух виробничих основних

фондів підприємства, визначте коефіцієнти відновлення, вибуття, приросту, інтенсивності відновлення основних засобів.

Таблиця 70

Вихідні дані

Показник	2018	2019
Вартість основних засобів на початок року	75300	
Сума накопиченої амортизації за рік	3540	4250
Рух основних засобів:		
уведення	7500	8200
вибуття	3765	4500

Тестові завдання

1. Яке відношення характеризує коефіцієнт оновлення основних засобів?

- а) вартості основних засобів на кінець і початок періоду;
- б) залишкової вартості основних засобів до балансової;
- в) вартості придбаних чи заново введених в дію основних засобів до балансової вартості всіх основних засобів на кінець року;
- г) вартості вибулих основних засобів до їх балансової вартості на початок року.

2. Яким чином визначається коефіцієнт зростання основних засобів?

- а) відношення вартості основних засобів на кінець і початок періоду;
- б) відношення залишкової вартості основних засобів до балансової;
- в) відношення вартості придбаних чи заново введених в дію основних засобів до балансової вартості всіх основних засобів на кінець року;
- г) відношення вартості вибулих основних засобів до їх балансової вартості на початок року.

3. Яким чином визначається коефіцієнт вибуття основних засобів?

а) відношення вартості основних засобів на кінець і початок періоду;

б) відношення залишкової вартості основних засобів до балансової;

в) відношення вартості придбаних чи заново введених в дію основних засобів до балансової вартості всіх основних засобів на кінець року;

г) відношення вартості вибулих основних засобів до їх балансової вартості на початок року.

4. Яким чином визначається коефіцієнт придатності основних засобів?

а) відношення вартості основних засобів на кінець і початок періоду;

б) відношення залишкової вартості основних засобів до балансової;

в) відношення вартості придбаних чи заново введених в дію основних засобів до балансової вартості всіх основних засобів на кінець року;

г) відношення вартості вибулих основних засобів до їх балансової вартості на початок року.

5. Які показники відображають ефективність використання основних засобів?

а) фондоозброєність і фондovіддача;

б) фондovіддача і фондомісткість;

в) фондомісткість і фондоозброєність;

г) фондомісткість і фондозабезпеченість.

6. Які основні фактори впливають на фондovіддачу?

а) вартість основних засобів;

б) вартість валової продукції і основних засобів;

в) вартість основних засобів і чисельності працівників;

г) вартість валової продукції і чисельності працівників.

7. Який з показників характеризує ефективність використання основних засобів?

- а) фондovіддача;
- б) коефіцієнт зносу;
- в) коефіцієнт оновлення;
- г) фондорентабельність.

8. Який з перерахованих показників характеризує інтенсивність скорочення розмірів основних засобів підприємства?

- а) коефіцієнт вибуття;
- б) норма амортизації;
- в) коефіцієнт придатності;
- г) коефіцієнт зносу.

9. Якими показниками характеризується ефективність використання основних засобів?

- а) надходження, вибуття, оновлення;
- б) фондovіддача, фондомісткість, коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного, інтегрального використання основних засобів;
- в) коефіцієнт зносу й придатності основних засобів;
- г) коефіцієнт інтенсивного та екстенсивного використання.

10. Які показники є показниками інтенсивності руху основних засобів?

- а) коефіцієнти відновлення і вибуття;
- б) коефіцієнти зносу і придатності;
- в) капіталовіддача, капіталомісткість, капіталорентабельність;
- г) фондovіддача, фондомісткість, фондорентабельність.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що розуміється під інтенсивністю використання основних засобів?

2. Що розуміється під ефективністю використання основних засобів?

3. Які показники дають змогу оцінити саме ефективність використання основних засобів?

4. Які фактори впливають на інтенсивність та ефективність використання основних засобів?

5. Чи має значення, яку саме вартість основних засобів застосовувати у процесі розрахунку показників інтенсивності та ефективності використання основних засобів?

6. Охарактеризуйте показники екстенсивного використання основних виробничих фондів.

7. Охарактеризуйте показники інтенсивного використання основних виробничих фондів.

8. Охарактеризуйте показники інтегрального використання основних виробничих фондів.

9. Які напрями підвищення змінності роботи устаткування застосовуються в матеріальній та нематеріальній сфері виробництва?

10. Чим зумовлені форми і темпи оновлення основних засобів?

Тема 10.1. Аналіз забезпечення підприємства матеріальними ресурсами

П л а н

1. Загальна оцінка виконання плану матеріально-технічного постачання.
2. Аналіз складських запасів матеріальних ресурсів.
3. Аналіз використання матеріальних ресурсів і розрахунок впливу факторів на обсяг випуску продукції.

Завдання для самостійної роботи

1. За даними таблиці 71 розрахуйте вплив найбільш загальних факторів на обсяг товарної продукції.

Таблиця 71

Загальні дані щодо використання матеріалів

Показник	План	Факт	Відхилення
Товарна продукція (тис. грн)	1320	1323	
Витрати основних матеріалів (тис. грн)	708	860	
Матеріаловіддача			
Матеріаломісткість продукції			

2. За даними таблиці 72 оцініть вплив зміни матеріальних витрат і матеріаловіддачі на випуск продукції. Сформулюйте висновки.

Таблиця 72

Вихідні дані

Показники (тис. грн)	Кошторис	Факт
Випуск товарної продукції	32700	34628
Матеріальні витрати	13490	15843

3. Під час аналізу необхідно обчислити вплив на зміну обсягу продукції змін суми матеріальних витрат і показників матеріаловіддачі або матеріаломісткості, визначити приріст обсягу продукції внаслідок зміни загальної суми матеріальних витрат, вплив зміни ефективності використання матеріальних ресурсів на прирощення обсягу продукції. Розрахунок впливу зазначених факторів на зміну обсягу продукції можна зробити способом ланцюгових підстановок або способом абсолютних (відносних) різниць. Необхідні дані для такого розрахунку наведено у таблиці 73.

Таблиця 73

Аналіз матеріаломісткості продукції

Показник	Умовні позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення від попереднього року	
				абс.	%
Обсяг відвантаженої продукції за діючими цінами (тис. грн)	ВВП	48760	49228		
Матеріальні витрати на виробництво за діючими цінами (тис. грн)	МВ	34581	36982		
Матеріаломісткість продукції (грн)	ММ				
Матеріаловіддача (грн)	МВ				

Як змінився обсяг продукції відносно минулого року?
Чим зумовлені ці зміни?

Практичні завдання

1. Проведіть аналіз забезпеченості матеріальними ресурсами за даними, наведеними у таблиці 74.

Таблиця 74

Аналіз забезпеченості матеріальними ресурсами

Матеріал (т)	Планова потреба з урахуванням залишків на початок року	Укладено договорів	Отримано за договорами	Відхилення від потреби		
				всього	у тому числі	
					договорів від потреби	отриманих від договорів
Сталь листова	2869	3542	2482			
Труби	9072	8469	8451			
Чавун ливарний	26843	27891	27891			

Що можна сказати про виконання плану за поставками в цілому та за окремими матеріалами?

За якими видами матеріалів потреби не забезпечуються договорами?

З якого виду матеріалів мала місце неповна реалізація поставок?

До чого це могло призвести?

2. Проведіть аналіз стану матеріальних ресурсів за даними, наведеними у таблиці 75.

Таблиця 75

Аналіз забезпеченості матеріальними ресурсами

Матеріал (т)	Фактичний залишок на початок звітного періоду (т)	Фактичний залишок у днях запасу	Норма запасу	Відхилення від норми	
				у днях	у натуральному виразі (т)
Сталь листова	150	9	10		
Труби	250	7	9		
Чавун ливарний	800	8	6		

Для написання висновку дайте відповіді на питання:
 фактичні запаси яких видів матеріалів перевищували норму запасу, а які були нижче нормативу;
 як ці показники забезпеченості характеризують забезпеченість підприємства матеріалами?

3. Проведіть факторний аналіз матеріаломісткості продукції за даними, наведеними у таблиці 76.

Таблиця 76

Факторний аналіз матеріаломісткості продукції

Показники	Попередній період	Продукція, що була фактично випущена у звітному періоді		
		за собівартістю і за цінами попереднього року	за фактичною собівартістю звітного року і за цінами попереднього періоду на продукцію	за фактичною собівартістю і за діючими цінами звітного періоду
Матеріальні витрати (тис. грн)	31350	35847	33548	33548
Обсяг відвантаженої продукції в діючих цінах (тис. грн)	44598	45890	45890	48510
Матеріальні витрати на одну гривну продукції (грн)				

Як змінився фактичний рівень матеріальних витрат у звітному періоді у порівнянні з минулим?

Які фактори сприяли цим змінам?

Чим зумовлений вплив асортименту на фактичний рівень матеріальних витрат? Проведіть розрахунок впливу цього фактора.

Як змінилася сума матеріальних витрат у результаті впливу цього фактора?

Як змінилася сума матеріальних витрат і обсяг продукції у результаті впливу фактора собівартості?

Як вплине на рівень собівартості і матеріальних витрат підвищення оптових цін? Проведіть розрахунок впливу цього фактора.

Як зміниться рівень матеріальних витрат у результаті сукупного впливу всіх вказаних вище чинників?

Тестові завдання

1. Який показник визначає відношення вартості виготовленої продукції до суми матеріальних витрат?

- а) матеріаломісткість;
- б) матеріаловіддача;
- в) коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних витрат;
- г) коефіцієнт матеріальних витрат.

2. Які показники відносять до показників використання матеріальних ресурсів?

- а) середньогодинний виробіток продукції на одиницю обладнання;
- б) матеріаловіддача;
- в) вартість предметів праці;
- г) трудомісткість продукції.

3. Які показники належать до кількісних?

- а) середня заробітна плата;
- б) виробіток одного робітника;
- в) чисельність працівників;
- г) матеріаломісткість продукції.

4. Як розраховують обсяг виробництва продукції в натуральних вимірниках?

- а) Матеріальні ресурси * Норма витрат ресурсу на одиницю продукції;

б) Матеріальні ресурси / Норма витрат ресурсу на одиницю продукції;

в) Матеріальні ресурси * 100 / Норма витрат ресурсу на одиницю продукції;

г) Матеріальні ресурси + Норма витрат ресурсу на одиницю продукції.

5. Як називається аналіз, який включає оцінювання ресурсного забезпечення, умов виробництва, процесу виробництва та його результатів?

а) виробничо-технологічний;

б) маркетинговий;

в) соціально-екологічний;

г) агропромисловий.

6. Як розраховується коефіцієнт завантаження оборотних активів?

а) середньорічна вартість оборотних активів / сума доходу від реалізації;

б) 360 днів / вартість оборотних активів;

в) сума доходу від реалізації / середньорічна вартість оборотних активів;

г) сума доходу від реалізації / 360 днів.

7. Про що свідчить ситуація, за якої сума відносної економії (перевитрати) матеріальних затрат становить 2,9 тис. грн?

а) підприємство отримало перевитрату матеріальних затрат у розмірі 2,9 тис. грн;

б) підприємство отримало економію матеріальних затрат у розмірі 2,9 тис. грн;

в) якби товарообіг не змінився, підприємство отримало б економію матеріальних затрат у розмірі 2,9 тис. грн;

г) якби товарообіг не змінився, підприємство отримало б перевитрату матеріальних затрат у розмірі 2,9 тис. грн.

8. В якому випадку має місце зростання віддачі від упровадження нових технологій або використання більш дешевих матеріальних ресурсів?

- а) дохід від реалізації зростає, а прибуток зменшується;
- б) дохід та прибуток зменшуються;
- в) прибуток зростає повільними темпами;
- г) прибуток зростає швидкими темпами.

9. Яким чином можна розрахувати суму економії або перевитрати на виробництво продукції?

а) необхідно порівняти фактичну собівартість одиниці продукції з плановою і цю різницю перемножити на фактичний обсяг виробництва продукції;

б) фактичний вихід продукції звітного року оцінюють за фактичною собівартістю звітного та минулого років і показники порівнюють;

в) фактичний вихід продукції звітного року оцінюють за фактичною собівартістю минулого року;

г) фактичну собівартість виробленої у звітному році продукції порівнюють з плановою собівартістю цієї ж продукції.

10. Який показник відноситься до узагальненого показника, який використовується для оцінки ступеня використання матеріальних ресурсів?

- а) матеріаловіддача;
- б) рівень браку та відходів;
- в) матеріалоемність;
- г) енергомісткість.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД

ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Які методи застосовуються для визначення рівня забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами?

2. Яку роль виконують складські запаси виробничих ресурсів та які методи аналізу для них застосовуються?

3. Які фактори впливають на використання матеріальних ресурсів підприємства?

4. Охарактеризуйте показники забезпеченості підприємства устаткуванням, виробничими площами та іншими матеріальними ресурсами.

5. Опишіть порядок розрахунку впливу основних факторів на обсяг виробництва продукції.

6. Яким чином аналізуються матеріаломісткість та матеріаловіддача?

7. Розкрийте методику аналізу показників використання сировини, матеріалів тощо.

8. Охарактеризуйте показники і фактори використання виробничих потужностей та устаткування.

9. Дайте характеристику основних причин відхилень від нормативів, що застосовуються для матеріальних ресурсів.

10. Головні причини, які зумовлюють поступове зниження витрат матеріальних ресурсів.

Т е м а 10.2. Оцінка ефективності використання підприємством матеріальних ресурсів

П л а н

1. Сутність, мета та завдання аналізу стану та використання матеріальних ресурсів.

2. Загальні показники ефективності забезпечення підприємства матеріальними ресурсами.

Лекторіум

Аналіз стану та використання матеріальних ресурсів дозволяє:

- визначити забезпеченість виробництва матеріальними ресурсами, їх відповідність потребам підприємства і вплив на випуск продукції;

- своєчасно контролювати виконання графіка надходження сировини і матеріалів у виробництво і організувати ефективну заміну в разі відсутності або несвоєчасного надходження матеріалів;

- визначити кількість фактичних залишків, наднормативні і незатребувані матеріали;

- вивчити стан запасів, розрахувати ліквідність запасів, їх оборотність, уповільнення і прискорення оборотності, забезпеченість запасів власними оборотними засобами і необхідність додаткового залучення ресурсів;

- визначити величину мінімального і страхового запасів, встановити доцільність їх створення;

- своєчасно інформувати відділ постачання, вибрати оптимального постачальника з точки зору якості, ціни матеріалів і графіка поставок.

Мета аналізу – виявлення резервів підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів.

Завдання аналізу стану та використання матеріальних ресурсів:

1. Визначити забезпеченість організації матеріальними ресурсами, вивчити динаміку їх складу та структури.

2. Оцінити стан складських запасів, рівномірність і ритмічність надання матеріалів у виробництво, їх збереження, втрати від псування при зберіганні.

3. Розрахувати показники ефективності використання матеріальних ресурсів, встановити причини їх змін і дати їм економічну оцінку.

4. Провести факторний аналіз матеріаломісткості окремих видів матеріальних ресурсів.

5. Економічно обґрунтувати і дати прогноз потреби в матеріальних ресурсах.

Аналіз складу матеріальних ресурсів проводять за їх видами з розрахунком питомої ваги в загальній величині. При цьому особливо приділяють увагу матеріалам, споживання яких переважає, оскільки їх детальний аналіз дозволяє виявити резерви економії, а отже, і зниження собівартості продукції.

Забезпеченість матеріальними ресурсами визначають на основі зіставлення потреби в них з фактичною наявністю за натуральними і вартісними показниками щодо кожного виду матеріалу, а також у порівнянні з даними за попередній період. При великій номенклатурі матеріалів аналіз проводять окремо за основними, дефіцитними і лімітуючими матеріальними ресурсами.

У промисловості розраховують показник, що характеризує кількість днів забезпеченості запасами (Дззі):

$$Дззі = \frac{\text{Запас конкретного виду матеріалів}}{НВ_{од} * ОВ_{пд}},$$

де НВ_{од} – норма витрат на одиницю продукції;

ОВ_{пд} – обсяг випуску даної продукції за добу.

Розмір запасів може збільшитися за рахунок питомої витрати матеріалів, вартості одиниці матеріалу і обсягу виробленої продукції. Великий вплив справляється зміною або розширенням спеціалізації підприємства. В організаціях з

сезонним виробництвом буває нерівномірність надходження матеріалів за періодами року.

Перевитрата, брак і надлишки матеріальних ресурсів призводять до зниження ефективності їх використання. Причинами наднормативної кількості запасів можуть бути їх незатребуваність, необґрунтованість нормативів, неналежний стан обліку та витрачання ресурсів. Зберігання наднормативних запасів уповільнює оборотність оборотних коштів і тим самим погіршує фінансовий стан фірми. Для оперативного вжиття заходів щодо усунення перевитрати необхідно порівнювати відхилення норм витрат матеріалів за днями і декадами. Норми можуть змінюватися в результаті впровадження більш досконалих конструкцій, економічної технології, застосування заміників, механізації і автоматизації виробничих процесів, вдосконалення організації виробництва, робочих місць.

По придбаних матеріальних ресурсах слід приділити увагу виконанню умов договорів поставок, зокрема, щодо термінів, якості та асортименту отриманих коштів, пунктуальності і обов'язковості виконання домовленостей. У результаті недопоставки ресурсів необхідно визначити кількість недоотриманої продукції діленням кількості недопоставленого матеріалу на норму витрати на одиницю продукції.

Ефективність використання матеріальних ресурсів характеризується системою узагальнюючих і приватних показників. Аналіз доцільно починати з вивчення *узагальнюючих показників*, до яких відносяться такі:

1) *матеріаломісткість* визначають відношенням суми матеріальних ресурсів до вартості виробленої продукції. Вона показує, скільки матеріальних витрат припадає на кожен гривню випущеної продукції;

2) *матеріаловіддачу* розраховують відношенням вартості продукції до суми спожитих матеріальних ресурсів;

3) *питому вагу матеріальних витрат у собівартості продукції* розраховують відношенням суми матеріальних витрат до повної собівартості. Розрахункове значення характеризує значимість матеріальних ресурсів для виробництва і наскільки воно є матеріаломістким;

4) *коефіцієнт використання матеріалів* визначають діленням суми фактичних матеріальних витрат на величину матеріальних витрат, розраховану виходячи з планових калькуляцій, фактичного випуску та асортименту продукції. Значення коефіцієнта відображає дотримання норм витрат матеріалів;

5) *коефіцієнт оборотності* розраховують діленням вартості товарної продукції (дохід від реалізації або виручка) на середньорічну вартість матеріальних ресурсів. Для розрахунку коефіцієнта оборотності запасів деякі вчені пропонують використовувати у чисельнику не дохід, а собівартість. Однак це не зовсім обґрунтовано, тому що запаси в основному вже оцінені за фактичною собівартістю;

6) *тривалість оборотності* (період оборотності) визначають діленням 360 днів на коефіцієнт оборотності;

7) у результаті прискорення оборотності частина коштів вивільняється. *Суму вивільнених коштів* розраховують множенням одноденного обороту за звітний рік на зміну тривалості обороту за аналізований період;

8) *одноденний оборот* дорівнює відношенню доходу (виручки) до фактичної тривалості обороту;

9) *рентабельність використання матеріальних ресурсів* визначають діленням прибутку до оподаткування на вартість матеріальних ресурсів або, якщо застосувати метод скорочення (чисельник і знаменник поділити на виручку), можна використовувати таку факторну модель: рентабельність продажу помножити на коефіцієнт оборотності.

Приватні показники використовують для характеристики ефективності споживання окремих матеріальних ресурсів і для визначення заходів щодо зниження питомої матеріаломісткості:

1) *вартісний показник питомої матеріаломісткості* розраховують відношенням вартості усіх спожитих матеріалів на одиницю продукції до оптової ціни товару;

2) *питому матеріаломісткість у натуральному та умовно-натуральному вираженні* вимірюють кількістю витрачених матеріальних ресурсів на одиницю продукції.

Збільшення (зменшення) матеріальних витрат у результаті зміни матеріалоємності (ΔM_{3mm}) можна встановити за формулою:

$$\Delta M_{3mm} = VT \times (MM_1 - MM_0),$$

де VT – вартість виробленої продукції;

$MM_{0,1}$ – матеріаломісткість за базовий та звітний періоди.

Розрахункові показники звітнього року порівнюють із базисним роком, вивчають тенденцію змін, вказують їх причини і визначають кількісний вплив факторів.

У таблиці 77 наведено алгоритм розрахунку впливу зміни в складі оборотних активів на період їх оборотності, включаючи і зміни вартості матеріальних ресурсів.

Таблиця 77

Алгоритм розрахунку впливу зміни вартості матеріалів на період оборотності оборотних коштів

Фактор зміни тривалості обороту	Алгоритм розрахунку
Зміна залишків грошової готівки	(грошові кошти звітнього року – грошові кошти базового року) x 360 днів / обсяг продажу базового року
Зміна величини дебіторської заборгованості	(дебіторська заборгованість звітнього року – дебіторська заборгованість базового року) x 360 днів / обсяг продажу базового року
Зміна вартості виробничих запасів	(запаси звітнього року – запаси базового року) x 360 днів / обсяг продажу базового року
Зміна обсягу продажу	тривалість обороту звітнього року – (середньорічна сума оборотних засобів звітнього року x 360 днів / обсяг продажу базового року)
Всього	Сума всіх змін

За результатами розрахунків можна визначити черговість і ступінь впливу чинників, що дозволить встановити резерви прискорення оборотності. Фактори слід розглядати з тієї точки зору, залежать чи не залежать вони від діяльності підприємства (об'єктивні і суб'єктивні).

Підвищити ефективність використання матеріальних ресурсів можна двома шляхами: екстенсивним та інтенсивним. Екстенсивний шлях – збільшення виробництва матеріальних ресурсів, пов'язане з додатковими витратами. Інтенсивний шлях задоволення потреби підприємства в матеріалах – більш економне витрачання наявних запасів у процесі споживання.

Резерви підвищення ефективності використання матеріалів:

- зниження матеріаломісткості одиниці продукції, в тому числі за рахунок застосування ресурсозберігаючих і безвідходних технологій;

- збільшення обсягів виробництва продукції, повне використання сировинних ресурсів, упровадження науково-обґрунтованих норм витрати на одиницю продукції;

- скорочення втрат матеріальних ресурсів у виробничому процесі та при їх зберіганні, в тому числі збільшення схоронності, посилення контролю за станом матеріальних ресурсів, зменшення кількості відходів.

Далі слід розрахувати вплив зміни ефективності використання матеріальних ресурсів на прибуток ($\Delta\Pi_{\text{пр}}$):

$$\Delta\Pi_{\text{пр}} = \Delta K_{\text{об}} \times R_{\text{пр}} \times MР,$$

де $\Delta K_{\text{об}}$ – зміна коефіцієнта оборотності матеріальних ресурсів;

$R_{\text{пр}}$ – фактичний рівень рентабельності продажу;

$MР$ – фактична вартість матеріальних ресурсів.

Вплив ефективності використання матеріальних ресурсів на фінансовий стан можна визначити за допомогою розрахунку операційного та фінансового циклів.

Операційний (виробничий) цикл – період часу, протягом якого здійснюється оборот запасів і дебіторської заборгованості (період оборотності запасів + період оборотності короткострокової і довгострокової дебіторської заборгованостей). На тривалість цього періоду впливають період кредитування підприємства постачальниками, період кредитування підприємством покупців, період перебування сировини і матеріалів у запасах, період виробництва і зберігання продукції на складі.

Фінансовий цикл дорівнює різниці операційного циклу і періоду обертання кредиторської заборгованості.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте (табл. 78) кількісний вплив факторів на зміну вартості витрачених матеріалів, зробіть відповідні висновки.

Таблиця 78

Вихідні дані

Матеріал	Кількість виробленої продукції (од.)		Ціна (собівартість) матеріалу (грн)		Витрати матеріалу на одиницю продукції (од.)	
	план	факт	план	факт	план	факт
А	280	340	25	28	13	14
В	1100	905	12	18	22	20
С	460	510	47	45	3	4,5

2. За планом обсяг випуску продукції становить 24000 тис. грн, фактично – 25400 тис. грн, що понад план на 5,8 %. Визначте додаткове залучення (відносне вивільнення) матеріальних ресурсів, якщо показники ефективності використання ресурсів характеризуються даними таблиці 79.

Таблиця 79

Вихідні дані

Показник	План	Факт	Темп зростання (%)
Фондовіддача основних виробничих фондів (грн)	1,6	1,664	104,0
Матеріаломісткість продукції (грн)	0,48	0,504	105,0
Продуктивність праці (тис. грн)	240	254	105,8

Практичні завдання

1. Проаналізуйте показники ефективності використання матеріальних ресурсів, визначте суму вивільнених з обороту або додатково залучених в оборот коштів, укажіть причини змін та напрями з усунення негативного впливу факторів за даними таблиці 80.

Таблиця 80

Показники ефективності використання матеріальних ресурсів

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення
Вартість валової продукції (тис. грн)	62 318	78 539	
Дохід (тис. грн)	59 284	72 489	
Прибуток до оподаткування (тис. грн)	2773	4479	
Середньорічна сума матеріальних ресурсів (тис. грн)	125 640	149 200	
Коефіцієнт оборотності матеріальних ресурсів			
Тривалість обороту матеріальних ресурсів, (днів)			
Вивільнення (-), залучення (+) матеріальних коштів у порівнянні з базовим роком (тис. грн)	X		
Матеріаломісткість (грн)			
Рівень рентабельності використання оборотних засобів (%)			

2. За даними бухгалтерської звітності розрахуйте і оцініть структуру матеріальних ресурсів з точки зору її впливу на ефективність виробництва і фінансовий стан організації, визначте абсолютне відхилення і вкажіть причини змін (бухгалтерську звітність студент обирає самостійно або використовує звітність, яка розглядалась у попередніх темах).

Тестові завдання

1. *Якими коефіцієнтами характеризується стан основних засобів підприємства?*

- а) оновлення;
- б) придатності;
- в) вибуття;
- г) фондоємності.

2. *Який показник характеризує відношення обсягу виготовленої продукції до середньої вартості основних виробничих фондів?*

- а) фондомісткість;
- б) трудомісткість;
- в) фондovіддача;
- г) фондоозброєність.

3. *Який показник характеризує добуток фондovіддачі і фондоозброєності?*

- а) фондоємність;
- б) продуктивність праці;
- в) вартість основних засобів;
- г) фондovіддача.

4. *Який показник характеризує частку від ділення матеріальних витрат на обсяг виготовленої продукції?*

- а) матеріалovіддача;
- б) матеріалоемність;
- в) питома вага матеріальних ресурсів у собівартості продукції;
- г) рентабельність матеріальних витрат.

5. Який показник характеризує відношення повної собівартості реалізованої продукції до середніх залишків матеріальних запасів?

- а) матеріалоємність;
- б) оборотність матеріальних запасів (кількість оборотів);
- в) частка матеріальних ресурсів у собівартості продукції;
- г) частка матеріальних ресурсів у прибутку від продажу продукції.

6. Які напрями охоплює аналіз матеріальних ресурсів підприємства?

- а) оцінка забезпечення підприємства матеріальними ресурсами;
- б) оцінка ефективності використання трудових ресурсів;
- в) оцінка ефективності управління персоналом;
- г) факторний аналіз продуктивності праці.

7. Які основні причини відхилень величини складських запасів матеріальних ресурсів від нормативу?

- а) зміна суми залишків складських запасів для виробництва;
- б) зміна обсягів випуску продукції;
- в) асортиментно-структурні зрушення у виробництві;
- г) нераціональне розміщення складів.

8. За якими узагальнюючими показниками проводять оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів?

- а) матеріаломісткість;
- б) фондоозброєність;
- в) коефіцієнт корисного використання сировини;
- г) енергомісткість.

9. Яким чином розраховується матеріаловіддача продукції?

- а) відношення доходу від реалізації продукції до суми матеріальних витрат;

б) відношення суми матеріальних витрат до собівартості виробленої продукції;

в) відношення суми матеріальних витрат до обсягу виробленої продукції;

г) різниця між доходом від реалізації продукції та сумою матеріальних витрат.

10. Які витрати належать до матеріальних?

а) сировина, основні і допоміжні матеріали, паливо;

б) паливо, енергія, верстати;

в) тара, основні матеріали, основні засоби;

г) сировина, основні і допоміжні матеріали, працівники.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Мета і завдання аналізу використання матеріальних ресурсів.

2. Наведіть аналітичне обґрунтування потреби в матеріальних ресурсах для забезпечення планового обсягу виробництва продукції (робіт, послуг).

3. Економічний сенс показників матеріаломісткості та матеріаловіддачі.

4. Які сфери застосування показників матеріаломісткості та матеріаловіддачі в аналізі стану та використання матеріальних ресурсів?

5. Охарактеризуйте методику розрахунку і економічний зміст показників оборотності матеріальних ресурсів.

6. Яким чином та із застосуванням яких методів проводиться оцінка економічних і фінансових наслідків зниження ефективності використання матеріальних ресурсів?

7. Опишіть шляхи прискорення оборотності оборотних коштів.

8. Які методи застосовуються для кількісної оцінки впливу факторів на зміну загальної величини витрачених матеріалів?

9. Яким чином проводиться оцінка рівня відходів матеріалів і браку?

10. Які економічні та фінансові наслідки зміни рівня відходів матеріалів і браку?

Тема 11.1. Собівартість продукції та її роль у процесі ціноутворення

П л а н

1. Оцінка складу та структури витрат.
2. Факторний аналіз собівартості продукції.
3. Резерви зниження собівартості одиниці продукції.

Лекторіум

Мета аналізу – виявити резерви зниження собівартості і дати обґрунтований розрахунок прогнозованої величини собівартості.

Завдання і послідовність проведення аналізу:

1. Проаналізувати динаміку витрат на виробництво і реалізацію продукції.
2. Визначити склад і структуру витрат підприємства у цілому і у галузях, встановити тенденцію змін і дати їм обґрунтування.
3. Провести факторний аналіз собівартості окремих видів продукції.
4. Встановити основні фактори, які негативно впливають, і провести їх поглиблений аналіз.
5. Проаналізувати окупність витрат підприємства у цілому.

Аналіз витрат підприємства проводять залежно від ступеня деталізації витрат в обліковій політиці фірми. Акцентують увагу на аналізі окремих статей собівартості, оскільки він дозволяє обґрунтовано встановити величину зниження витрат на одиницю товару.

Оцінку складу і структури витрат проводять на основі зіставлення питомої ваги фактичних даних звітного року з даними минулих років або плановими значеннями за кожною статтею витрат окремо і в цілому підприємства. Оскільки у звітності витрати відображені за фактичними обсягами, які по роках мають різні величини, то необхідно зіставляти питомі ваги елементів або статей витрат або абсолютні суми в розрахунку на одиницю продукції з урахуванням індексу цін. Для порівнянності показників собівартості по роках необхідно плановий рівень витрат скоригувати на індекс цін, а потім вже проводити порівняння.

Аналіз структури витрат дозволяє оцінити матеріаломісткість і трудомісткість продукції, з'ясувати характер їх змін і вплив на рівень собівартості і величину прибутку, визначити асортиментну стратегію фірми.

У процесі аналізу складу і структури витрат необхідно приділити увагу тим статтям, частка яких щорічно збільшується, дати змінам економічне обґрунтування і пояснити їх доцільність. Якщо частка заробітної плати зменшується, а частка амортизації збільшується, то це свідчить про підвищення технічного рівня підприємства, зростання продуктивності праці. Питома вага зарплати може скорочуватися в разі збільшення частки покупних комплектуючих виробів, напівфабрикатів, що відображає підвищення рівня спеціалізації виробництва. Зниження частки витрат на сировину і основні матеріали може бути викликано скороченням основної діяльності. При збільшенні частки витрат на допоміжні матеріали слід очікувати зростання виробництва непрофільних товарів, розширення сфери переробки та послуг. Особливу увагу слід звернути на питому вагу інших витрат, загальногосподарські і загальновиробничі витрати, їх величина не повинна бути більше витрат на утримання основних засобів або на сировину і матеріали. При зростанні витрат, пов'язаних з оплатою послуг сторонніх організацій, необхідно обґрунтувати доцільність подальшої кооперації, збереження або припинення ділового співробітництва.

Сутність факторного аналізу собівартості продукції зводиться до оцінки ступеня позитивного і негативного впливу факторів на відхилення від його базового рівня.

Факторний аналіз собівартості конкретного виду товару рекомендується проводити з урахуванням їх поділу на постійні та змінні:

$$C=A/K + B,$$

де K – кількість виробленої (проданої) продукції;

B – умовно-змінні витрати на одиницю продукції (залежать від обсягу виробництва і продажів: відрядна заробітна плата, сировина, матеріали, електроенергія, ПММ тощо);

A – сума постійних витрат (не залежить від обсягів виробництва: амортизація, оренда приміщень, заробітна плата керівників, витрати на утримання охорони, сума страхових платежів).

Основні причини перевитрати коштів: інфляційні процеси; невиправдані норми амортизації (при прискореному методі нарахування); завищений обсяг ремонтних робіт і їх складність, високий ступінь зношеності основних засобів; збільшення відпрацьованого часу, вартості запасних частин і цін на ПММ та ін. Наприклад, перевитрата коштів за статтею «заробітна плата» може бути викликана збільшенням обсягів випуску товарів, підвищенням рівня трудомісткості виробництва та оплати праці за одну людино-годину. Два останніх фактори залежать від упровадження прогресивної техніки і технології, механізації та автоматизації виробництва, організації праці, кваліфікації працівників, підвищення доплат за високу якість робіт, скорочення термінів їх виконання і перевиконання норм виробітку, зміни тарифних ставок і розрядів робіт тощо. Збільшення матеріальних витрат може статися за рахунок відхилень у нормах витрати конкретного матеріалу, зростання цін на покупні матеріали (собівартості матеріалів власного виробництва), заміни матеріалів. Заміна матеріалів виражається у відхиленні норми витрат і ціни замінного матеріалу. У цьому випадку розрахунок зміни величини матеріальних витрат проводять методом порівняння:

1-й варіант розрахунку: різницю між нормою витрати помножити на ціну замінного матеріалу;

2-й варіант розрахунку: різницю між цінами помножити на витрати замінного матеріалу.

Особлива увага повинна бути приділена непрямим витратам. За кожною статтею непрямих витрат визначають причини змін і величину відхилень.

Витрати на виробництво продукції розглядають при аналізі виробничої собівартості, а при вивченні повної собівартості в дослідження додатково включають комерційні витрати:

- витрати з доставки – залежать від відстані перевезення і виду транспортних засобів;

- витрати з навантаження, розвантаження – залежать від ваги відвантаженої продукції і розцінок за вантаження;

- витрати на рекламу, пакувальний матеріал та ін.

Якщо собівартість виробленої продукції збільшувалася більш повільними темпами, ніж реалізованої, то можна припустити, що у наступному періоді відбудеться підвищення рентабельності продажів. Величина повної собівартості повинна бути більше виробничої. Виняток – продаж залишків минулого року і товарів, куплених для перепродажу.

Динаміку змін повної собівартості слід зіставити з темпами зростання цін реалізації, що дозволить встановити необхідність подальшого зниження витрат виробництва і реалізації. Відношення ціни реалізації до рівня повної собівартості характеризує окупність витрат за конкретним видом товару.

Окупність витрат організації у цілому визначають діленням вартості товарної продукції на повну собівартість. Розрахункове значення показника відображає розмір доходу, отриманого на одну гривню витрачених коштів на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Аналіз окупності витрат проводять за такими чинниками: зміна структури продукції, що виробляється, зміна рівня собівартості окремих видів продукції, цін реалізації на продукцію і на спожиті матеріальні ресурси.

Факторна модель окупності витрат:

$$OЗ = \frac{\sum_{i=1}^n K_i C_i}{\sum_{i=1}^n K_i C_i}$$

Алгоритм розрахунку зміни окупності за рахунок:

1) структури виробництва товарів – окупність витрат при фактичній кількості, плановій собівартості і ціні мінус планова окупність:

$$\Delta OЗ_{стр} = OЗ_{усл\ 1} - OЗ_{пл}$$

$$OЗ_{усл\ 1} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{фi} C_{плi}}{\sum_{i=1}^n K_{фi} C_{плi}}$$

2) зміни цін – окупність витрат при фактичному обсязі виробництва, ціні і плановій собівартості мінус сума витрат при фактичній кількості, плановій собівартості і ціні:

$$\Delta OЗс = OЗ_{усл\ 1} - OЗ_{усл\ 2}$$

$$OЗ_{усл\ 2} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{фi} Ц_{фi}}{\sum_{i=1}^n K_{фi} C_{плi}}$$

3) собівартості окремого виду продукції – фактична окупність витрат мінус окупність витрат при фактичному обсязі виробництва, ціні і плановій собівартості:

$$\Delta OЗц = OЗ_{ф} - OЗ_{усл\ 2}$$

Зміна окупності витрат за рахунок кожного фактора має дорівнювати загальній зміні:

$$\Delta OЗ = \Delta OЗ_{стр} + \Delta OЗс + \Delta OЗц;$$

$$\Delta OЗ_{заг} = OЗ_{ф} - OЗ_{пл};$$

$$\Delta OЗ = \Delta OЗ_{заг}$$

Далі визначають – як зміна окупності витрат вплинула на величину прибутку. Для цього необхідно приріст або зниження окупності витрат помножити на обсяг продажів у планових цінах:

$$\Delta P_{оз} = \Delta OЗ \times K_{фi} \times Ц_{плi}$$

Резерви зниження собівартості одиниці продукції (P ↓ C):

1. Збільшення обсягів виробництва і продажів (P ↑ K):

$$P \downarrow C_k = (P \uparrow K) * C_{пл},$$

де C_{пл} – плановий рівень собівартості.

При збільшенні обсягу випуску товарів на наявних виробничих потужностях зростуть тільки змінні витрати, а при розширенні, модернізації і диверсифікації виробництва збільшаться і постійні витрати. Тому зниження собівартості буде забезпечено, якщо темпи зростання обсягу виробництва і продажів будуть випереджати темпи зростання витрат.

2. Скорочення витрат на виробництво і реалізацію ($P \downarrow 3$), їх величину встановлюють за кожною статтею витрат за рахунок конкретних організаційно-технічних та інноваційних заходів.

Економію витрат за рахунок скорочення працівників можна підрахувати множенням прогнозованої кількості звільнених робітників на середню заробітну плату в звітному році (з нарахуваннями на соціальне страхування і з урахуванням витрат на спецодяг, харчування тощо).

Пріоритетні напрями зниження собівартості: упровадження нової, прогресивної техніки і енергозберігаючих технологій виробництва, механізація і автоматизація виробничих процесів; поліпшення використання та застосування нових видів сировини і матеріалів; зміна конструкції і технічних характеристик товарів; вдосконалення системи управління виробництвом і праці; поліпшення матеріально-технічного постачання; скорочення транспортних витрат.

Важливий резерв зниження витрат – проведення на підприємстві функціонально-вартісного аналізу і організація робіт з управління витратами, що включають прогнозування рівня собівартості.

Науково обґрунтоване прогнозування собівартості засновано на методах:

- екстраполяція – поширення закономірностей, що діють у досліджуваному періоді, за його межі або прогноз по тимчасовому ряду, який полягає у продовженні виявлених тенденцій на майбутнє;

- експертні оцінки – висновок фахівців (експертів) про розвиток того чи іншого явища в майбутньому;

- індексний – перерахунок витрат на індекс інфляції.

Завдання для самостійної роботи

1. Розрахунково-конструктивним методом визначте резерв зниження собівартості одиниці продукції.

Вихідні дані: сума витрат на виробництво і реалізацію продукції за звітний рік склала 5000 тис. грн. Планується збільшити кількість проданої продукції з 9500 до 13000 од., у зв'язку з чим будуть потрібні додаткові витрати на суму 1100 тис. грн.

2. За даними діяльності організації визначте абсолютні і відносні показники зміни витрат на сировину, що використовується у виробництві продукції. Зіставте темпи приросту показників. Зробіть висновки про ефективність управління витратами підприємства та стан сировинних ринків (табл. 81).

Таблиця 81

Вихідні дані

Показник	Базовий період	Звітний період	Абсолютний приріст	Темп зростання
Витрати на сировину (тис. грн)	98 000	104 550		
Кількість сировини на 1 виріб (т)	200	205		
Вартість 1 т сировини (тис. грн)	490	510		

Практичні завдання

1. Методом ланцюгових підстановок визначте вплив факторів на зміну виробничої собівартості товару А за наведеними нижче вихідними даними (табл. 82). За результатами розрахунків встановіть резерви зниження собівартості і розробіть заходи щодо їх реалізації.

Вихідні дані

Показник	Базовий період	Звітний період
Обсяг виробництва (тис. од.)	120	150
Обсяг продажу (тис. од.)	100	140
Витрати всього (тис. грн)	8900	11300
в тому числі на:		
оплата праці з нарахуваннями	1700	2820
сировина та матеріали	2900	3600
витрати на утримання основних засобів	2460	2700
загальногосподарські та загальновиробничі витрати	1300	1970
Сума змінних витрат (тис. грн)	6300	8500
Комерційні витрати (тис. грн)	1800	3600
Вартість товарної продукції (тис. грн)	16600	19050

2. Планом передбачено зниження собівартості продукції, що випускається, на 8%. Планова собівартість одиниці продукції становить 20 грн. Фактична собівартість склала 18 грн. Оцініть виконання плану щодо зниження собівартості (дані занесіть у табл. 83).

Таблиця 83

Розрахунок впливу факторів на зміну виробничої собівартості

Показник	Базовий період	Звітний період	Відхилення
Обсяг виробництва (од.)			
Сума постійних витрат (тис. грн)			
Питомі змінні витрати (грн)			
Виробнича собівартість (грн)			
Умовна виробнича собівартість (грн)			
умовна 1			
умовна 2			
Зміна собівартості за рахунок:			
обсягу виробництва			
суми постійних витрат			
питомих змінних витрат			

Тестові завдання

1. Які витрати відносяться до виробничої собівартості продукції підприємства?

- а) витрати на збут продукції;
- б) фінансові витрати;
- в) грошові витрати підприємства на виробництво продукції;
- г) податок на прибуток підприємства.

2. До яких витрат відносяться витрати на управління і організацію виробництва?

- а) прямі;
- б) непрямі;
- в) змінні;
- г) постійні.

3. Які витрати не слід включати до виробничої собівартості продукції?

- а) внески на обов'язкове соціальне страхування, нараховані на заробітну плату працівників, зайнятих у рослинництві;
- б) заробітну плату управлінського персоналу;
- в) закупівлю сировини;
- г) амортизацію основних засобів.

4. Які внутрішньовиробничі техніко-економічні фактори впливають на зниження собівартості продукції?

- а) поліпшення використання природних ресурсів;
- б) підвищення технічного рівня виробництва;
- в) кваліфікаційний рівень робітників;
- г) зміна розміщення виробництва.

5. Які витрати належать до змінних?

- а) витрати на реалізації продукції;
- б) орендна плата;
- в) відрядна заробітна плата працівників, зайнятих у виробництві продукції;
- г) адміністративні та управлінські витрати.

6. Як можна охарактеризувати собівартість продукції?

а) витрати підприємства на виробництво продукції та прибуток;

б) витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції, виражені у грошовій формі;

в) витрати праці і коштів на виробництво і реалізацію продукції;

г) суспільно необхідні витрати на виробництво і реалізацію продукції, виражені у грошовій формі.

7. З якою метою обчислюють собівартість продукції?

а) підвищення ефективності виробництва;

б) підвищення оплати праці працівників;

в) визначення прибутку;

г) визначення ціни реалізації продукції.

8. Які існують шляхи зниження собівартості продукції?

а) зменшення витрат на сировину;

б) зменшення амортизаційних витрат;

в) підвищення продуктивності;

г) підвищення оплати праці.

9. З якою метою обчислюють собівартість продукції?

а) підвищення ефективності виробництва;

б) підвищення оплати праці працівників;

в) визначення прибутку;

г) визначення ціни реалізації продукції.

10. Яке співвідношення характеризує структуру собівартості продукції?

а) витрат виробництва і прибутку від реалізації продукції;

б) статей витрат у загальних витратах виробництва продукції;

в) статей витрат у постійних витратах виробництва;

г) витрат на оплату праці і матеріальних витрат у виробництві продукції.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Мета і завдання аналізу витрат на виробництво і реалізацію товарів.

2. Охарактеризуйте фактори, що визначають величину і рівень постійних і змінних витрат, відмінності в методах їх аналізу.

3. Які існують методи обґрунтування планового рівня собівартості окремих видів товарів, кошторисів витрат у підрозділах і підприємства в цілому?

4. Які фактори впливають на зміну величини окремих статей і елементів витрат на виробництво і реалізацію товарів (робіт, послуг)?

5. У чому полягає аналіз впливу використання трудових ресурсів і предметів праці на рівень собівартості продукції?

6. Яким чином проводиться аналіз поведінки витрат і взаємозв'язку витрат? Охарактеризуйте розрахунок і оцінку показників собівартості продукції.

7. У чому полягає кошторисний розрахунок собівартості реалізованої продукції?

8. Яким чином проводиться аналіз і розрахунок кількісного впливу рівня собівартості продукції на величину прибутку?

9. Які існують методи кількісної оцінки впливу витрат на оплату праці персоналу організації на показники собівартості та прибутку?

10. Які фактори визначають окупність витрат та які застосовуються способи оцінки їх впливу?

Тема 11.2. Аналіз витрат на виробництво за елементами та статтями

П л а н

1. Аналіз витрат за елементами і статтями витрат.
2. Аналіз матеріальних витрат.
3. Аналіз витрат на оплату праці.
4. Загальновиробничі витрати.

Лекторіум

Аналіз витрат за елементами і статтями витрат

Найбільш корисним для вивчення змін у структурі витрат на виробництві є аналіз собівартості за елементами витрат. Елементні витрати – це однорідні за складом витрати підприємства. До них належать матеріальні витрати, оплата праці, відрахування на соціальні потреби, амортизаційні відрахування, інші грошові витрати. Аналіз витрат за елементами витрат дає змогу не лише вивчити зміни у структурі собівартості, а й охарактеризувати галузеві особливості (матеріаломісткість, фондомісткість, енергомісткість, трудомісткість виробництва).

До складу виробничої собівартості продукції за статтями витрат належать:

- сировина й матеріали;

- зворотні відходи;
- куповані вироби, напівфабрикати й послуги сторонніх підприємств;
- зарплата основна виробничих робітників;
- зарплата додаткова виробничих робітників;
- відрахування на соціальне страхування;
- загальновиробничі витрати;
- втрати від браку.

Аналіз звичайно починають з оцінювання загального виконання плану собівартості продукції. Потім переходять до вивчення відхилень за окремими видами витрат. При цьому слід урахувати, що деякі відхилення за статтями собівартості можуть бути наслідком дії одного і того самого фактора. Наприклад, підвищення механізації праці може спричинити зниження витрат на заробітну плату, але підвищити певною мірою витрати на утримання та експлуатацію устаткування.

Ще один комплексний фактор – збільшення купованих виробів і напівфабрикатів. Він збільшує суму відповідних матеріальних витрат, а це обов'язково веде до зниження витрат на заробітну плату, відрахувань на соціальне страхування, зменшує витрати на сировину та матеріали й, імовірно, за іншими статтями. Отже, негативні відхилення за одними статтями не можна розглядати завжди ізольовано від позитивних відхилень за іншими статтями. Природно, це ускладнює аналіз за статтями витрат. Але дія таких комплексних факторів має місце не дуже часто. Звичайно відхилення за кожною статтею собівартості спричиняють поодинокі фактори, які не виходять за межі даної статті.

Після вивчення загальної картини відхилень за статтями собівартості необхідно перейти до більш ретельного аналізу витрат за окремими статтями собівартості продукції.

Аналіз матеріальних витрат

Аналізуючи матеріальні витрати, необхідно враховувати, до якої галузі належить досліджуване підприємство. Це зумовлює різний вміст матеріалів і сировини у собівартості продукції, тобто матеріаломісткість продукції. Взагалі в обробних

галузях виробництва питома вага цих витрат дуже велика. Особливо це стосується легкої і харчової промисловості.

Далі необхідно встановити, які технологічні процеси застосовуються, наскільки вони досконалі та сучасні, тобто безвідходні. Нині особливу увагу слід приділяти витратам палива та електроенергії у зв'язку з їх дефіцитністю і великою вартістю. У деяких галузях промисловості (енергомісткі виробництва) аналіз використання енергетичних ресурсів має пріоритетний характер.

Аналіз матеріальних витрат полягає у порівнянні фактичного їх обсягу з плановим чи базовим і в обчисленні впливу окремих факторів на виявлені відхилення. Специфіка цих факторів і конкретна методика дослідження їх залежать від особливостей технології, а також від використовуваних видів сировини, матеріалів та енергоносіїв.

Проте завжди слід виявляти вплив таких факторів:

1) зміни питомих витрат сировини та матеріалів на одиницю продукції – фактор «норм»;

2) зміни собівартості заготівлі одиниці сировини та матеріалів – фактор «цін».

Останній фактор складається з таких трьох підфакторів:

а) зміни купівельних цін з урахуванням усіх доплат і знижок;

б) транспортних витрат, до яких належать і вантажно-розвантажувальні;

в) заготівельних витрат.

Зміна питомих витрат сировини та матеріалів може відбуватися з причин:

а) пов'язаних із виконанням плану технічного розвитку в заходах, спрямованих на зниження норм витрачання;

б) зумовлених різними іншими відхиленнями від поточних норм витрачання.

Аналіз матеріальних витрат завжди закінчується підрахунком резервів зниження витрат і розробкою відповідних заходів щодо їх використання.

Аналіз витрат на оплату праці

У більшості галузей промисловості витрати на оплату праці мають меншу питому вагу в собівартості продукції, ніж матеріальні витрати. Проте загальновідомо, що одним із найважливіших джерел зниження собівартості продукції є більш швидке зростання продуктивності праці порівняно із середньою оплатою праці. Тому аналізу витрат на оплату праці слід завжди приділяти увагу насамперед.

Оплату праці аналізують за двома напрямками:

- 1) аналіз фонду оплати праці як елемента витрат на виробництво на підставі спеціальної статистичної форми (1-ПВ);
- 2) аналіз оплати праці за окремими статтями калькуляції, насамперед за статтею «зарплата виробничих робітників».

Перший напрям має явні переваги, оскільки ґрунтується на всебічній інформації звітності за трудовими показниками. Аналіз виконання фонду оплати праці розпочинають з визначення абсолютного відхилення від планового фонду або фактичного відхилення за базовий період. Після цього досліджують причини такого відхилення, виявляючи вплив двох факторів: зміни середньооблікової чисельності (кількісний фактор) і зміни середньої заробітної плати (якісний фактор).

Для розрахунку можна використати спосіб абсолютних різниць, згідно з яким вплив першого з названих факторів визначають множенням відхилення від плану за кількістю на планову середню заробітну плату, а вплив другого – множенням відхилення від плану з середньої заробітної плати на фактичну чисельність.

Середньорічна заробітна плата, своєю чергою, залежить від дії таких факторів: кількості робочих днів у періоді, тривалості робочого дня (зміни), середньогодинної оплати. Методика розрахунку така сама, як і при визначенні впливу факторів на середньорічний виробіток одного робітника.

Під час аналізу складу фонду заробітної плати робітників потрібно встановити співвідношення між різними видами оплати праці (почасова, відрядна та ін.), а також виявити непродуктивні виплати. Серед останніх найбільш відомі такі:

- 1) доплати у зв'язку зі змінами умов праці;

- 2) доплати за роботу в понаднормовий час;
- 3) оплата цілодобових простоїв і годин внутрішньозмінних простоїв;
- 4) заробітна плата у складі браку продукції.

Крім того, у складі нарахованої заробітної плати можуть бути оплата невиконаних технологічних операцій, оплата невиконаної готової продукції (приписки обсягів виробництва) тощо. Усі ці суми слід ураховувати як резерви економії фонду заробітної плати.

Зменшення непродуктивних виплат заробітної плати зовсім не суперечить підвищенню основних тарифних розцінок і погодинної плати, особливо коли спостерігається зростання продуктивності праці. Загалом на сучасному етапі підвищення рівня заробітної плати – надзвичайно важливий економічний і соціальний фактор, проте він залежить не лише від продуктивності праці, а й повинен тісно узгоджуватися з фінансовим станом підприємства.

Загальновиробничі витрати

Питома вага витрат на обслуговування виробництва та управління в собівартості продукції залежить від галузі промисловості.

Під час аналізу можна встановити абсолютне та відносне їх відхилення від кошторису як у цілому, так і за окремими видами статей. Проте аналіз у динаміці цих витрат доцільно проводити лише з використанням відносних показників у розрахунку на одну гривню товарної продукції.

Аналізуючи ці витрати, треба пам'ятати, що вони здебільшого мають сталий характер, тому звичайно обмежуються визначенням абсолютних відхилень від кошторису. Винятком є витрати на утримання та експлуатацію машин і обладнання (крім їх амортизації), які за своєю сутністю є змінними, оскільки залежать від обсягу виробництва. За цими витратами розраховують також відносне відхилення, порівнюючи фактичні витрати з даними кошторису, перерахованими на відсоток виконання плану випуску товарної продукції. У подальшому аналізі слід виявити причини відхилень фактичних витрат від планових.

Причинами відхилень за окремими статтями витрат можуть бути:

- амортизація устаткування – зміна вартості устаткування, в тому числі внаслідок переоцінки, дострокового надходження й вибуття основних засобів, зміна порядку і норм амортизаційних відрахувань;

- поточний і капітальний ремонт – зміна норм витрачання і цін на ремонтні матеріали, зміна погодинної оплати робіт і трудомісткості виконання їх, зміна кількості устаткування та обсягів виконаних робіт тощо.

Причинами відхилень за статтями витрат можуть бути також необґрунтованість плану і неправильне їх віднесення.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчіть структуру собівартості за елементами витрат і дайте оцінку змін питомої ваги окремих статей за даними таблиці 84.

Таблиця 84

Вихідні дані

Стаття	Базовий період		Звітний період	
	Сума (тис. грн)	Питома вага (%)	Сума (тис. грн)	Питома вага (%)
Матеріальні витрати	28732		30076	
у тому числі:				
електроенергія	6612		10263	
паливо	7736		13200	
інші	14384		6313	
Витрати на оплату праці	5837		3233	
Відрахування на соціальні заходи	912		1932	
Амортизація	7860		3673	
Інші витрати	10239		1799	
Разом				

2. Проаналізуйте комплексні статті витрат за даними таблиці 85.

Таблиця 85

Вихідні дані

Стаття витрат	за кошторисом	фактично	відхилення
Витрати на утримання та експлуатацію устаткування	2500	2690	
у тому числі амортизація устаткування	400	420	
Інші загальновиробничі витрати – усього	1000	1062	
у тому числі заробітна плата цехового персоналу	250	260	
Разом	3500	3752	
Товарна продукція	50200	50850	

Практичні завдання

1. Проаналізуйте витрачання фонду оплати праці за даними, наведеними у таблиці 86.

Таблиця 86

Вихідні дані

Стаття	план		факт		відхилення	
	Сума (тис. грн)	Питома вага (%)	Сума (тис. грн)	Питома вага (%)	Сума (тис. грн)	Питома вага (%)
Фонд основної заробітної плати	2071		1893			
Фонд додаткової заробітної плати	997		1018			
Інші заохочувальні та компенсаційні виплати	282		322			
Загальний фонд оплати праці						

2. Дайте оцінку виконання плану собівартості окремих видів продукції (табл. 87).

Таблиця 87

Вихідні дані

Види продукції	план	факт	відхилення	Виконання (%)
Продукція 1	125	122		
Продукція 2	951	968		
Продукція 3	245	240		

3. Дайте оцінку стану використання сировини на 1 т шлакопортландцементу (табл. 88).

Таблиця 88

Вихідні дані

Основні матеріали і сировина	план			факт			Абсолютне відхилення
	Норма витрат (кг/т)	Ціна за 1 т (грн)	Сума (грн)	Норма витрат (кг/т)	Ціна за 1 т (грн)	Сума (грн)	
Клінкер	620	65		625	62		
Шлак	351	9		363	12		
Гіпс	60	22		40	25		
Разом	x	x		x	x		

Тестові завдання

1. Яким чином можна охарактеризувати процес оптимізації витрат?

- а) скорочення витрат на виробництво за рахунок підвищення продуктивності праці;
- б) забезпечення необхідного обсягу та якості перевезень вантажів та пасажирів при мінімальних витратах;
- в) економне використання матеріалів, сировини, палива, електроенергії;
- г) скорочення чисельності персоналу та автоматизація виробництва.

2. Які завдання аналізу витрат є основними?

- а) підвищення продуктивності праці;
- б) оцінювання причин зміни абсолютних величин та питомих витрат у порівнянні з планом, даними інших однотипних підрозділів;
- в) упровадження новітніх технологій та досягнень науково-технічного прогресу;
- г) визначення резерву зниження собівартості, оптимізація структури та обсягу витрат.

3. Які витрати відносять до умовно-постійних?

- а) витрати на оплату праці управлінського персоналу;
- б) витрати на оплату праці виробничого персоналу;
- в) витрати на залучення довгострокових кредитів;
- г) витрати на сировину та матеріали.

4. Які витрати розрізняють за ступенем однорідності?

- в) сировина і матеріали;
- б) постійні витрати;
- в) витрати на оплату праці;
- г) адміністративні витрати.

5. Якими бувають змінні витрати?

- а) регресивні;
- б) прогресуючі;
- в) пропорційні;
- г) реманентні.

6. Як називаються витрати, які безпосередньо пов'язані з виробничим процесом і впливають із самого процесу виготовлення продукції?

- а) накладні витрати;
- б) постійні витрати;
- в) основні витрати;
- г) прямі витрати.

7. Як називаються витрати, що не можуть бути віднесені безпосередньо до певного виду продукції?

- а) комплексні витрати;
- б) змінні витрати;
- в) загальновиробничі витрати;
- г) непрямі витрати.

8. На які витрати поділяються витрати операційної діяльності за сферою повноважень керівництва?

- а) витрати операційної діяльності;
- б) контрольовані витрати;
- в) нерелевантні витрати;
- г) продуктивні витрати.

9. Як називаються витрати, які відповідають встановленим на підприємстві розмірам витрат у розрахунку на одиницю продукції?

- а) продуктивні витрати;
- б) нормативні витрати;
- в) поточні витрати;
- г) витрати майбутніх періодів.

10. Які витрати розрізняють залежно від об'єктів господарської діяльності?

- а) витрати продукції;
- б) витрати за господарськими процесами;
- в) витрати в центрах відповідальності;
- г) витрати за замовленнями.

Список рекомендованої літератури

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД

ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Які завдання розв'язують при аналізі собівартості продукції?
2. Які показники характеризують собівартість продукції та які джерела інформації щодо даних для розрахунку?
3. Охарактеризуйте порядок вивчення собівартості за статтями витрат та елементами.
4. З чого починають оцінку загального виконання плану собівартості продукції?
5. Як проаналізувати матеріальні витрати у складі собівартості окремих видів продукції?
6. Які фактори впливають на динаміку матеріальних витрат?
7. Які джерела інформації (форми звітності) використовуються для проведення аналізу собівартості та, зокрема, аналізу фонду оплати праці?
8. Як проаналізувати витрати на оплату праці та інші витрати?
9. Які фактори впливають на собівартість окремих видів продукції?
10. Який порядок визначення резервів зниження собівартості продукції?

Тема 12. Аналіз руху грошових коштів підприємства

П л а н

1. Грошові потоки підприємства, їх класифікація.
2. Види грошового обороту.
3. Оптимізація руху грошових коштів підприємства.

Лекторіум

Гроші є матеріальною основою фінансових відносин. Як наслідок, саме за рахунок грошових коштів формуються фінансові ресурси і грошові фонди підприємства. Саме їх формування і дозволяє підприємству в кінцевому підсумку отримати позитивний фінансовий результат від здійснення фінансово-господарської діяльності.

Стабільність фінансового стану підприємства і його сприятливий розвиток безпосередньо залежать від рівня ефективності організації грошових потоків. Саме грамотно організовані, синхронізовані і оптимізовані грошові потоки будуть основою забезпечення сталого розвитку і досягнення високих фінансових результатів господарської діяльності підприємства. Сучасні принципи, механізми, методи організації і управління грошовими потоками дозволяють фінансовим менеджерам забезпечити економічний розвиток підприємства і досягти основної мети господарювання суб'єкта підприємницької діяльності.

У процесі вивчення особливостей управління грошовими потоками підприємства необхідним є визначення понятійного апарату.

Грошові кошти – це кошти у касі і на рахунках підприємства в банках, що використовуються для поточних платежів за фінансовими зобов'язаннями перед контрагентами і фінансовою системою країни. Грошові кошти є найбільш ліквідними активами підприємства. При проведенні аналізу фінансового стану до грошових коштів, включених у групу найбільш ліквід-

них активів (наприклад, при аналізі ліквідності балансу), додають високоліквідні і швидко реалізовані цінні папери.

Грошовий оборот являє собою систему, яка формується під впливом руху грошових коштів у готівковій та безготівковій формах у результаті забезпечення безперебійного процесу виробництва, а також розподілу, споживання або обміну товарів, проведення нетоварних платежів та розрахунків. Вважається, що ефективність діяльності підприємства багато в чому залежить від його ліквідності активів, яка безпосередньо залежить від реального грошового обороту підприємства. Грошовий оборот супроводжується потоком грошових платежів, що здійснюються через розрахункові рахунки в банківських установах. Таким чином, теоретично у процесі управління грошовими потоками необхідно підтримувати високий рівень ліквідності активів, однак на практиці цього досягти практично неможливо (особливо для підприємств матеріальної сфери виробництва).

У практиці економічного аналізу виділяють такі **види грошового обороту**:

- грошово-розрахунковий оборот;
- грошово-кредитний оборот;
- грошово-фінансовий оборот;
- валютний оборот.

Грошово-розрахунковий оборот обслуговує операції з контрагентами, *грошово-кредитний* – кредитні відносини з банківськими установами; *грошово-фінансовий* – фінансові відносини, що відрізняються від кредитних і розрахункових (взаємини з бюджетом, лізингові операції, цільове фінансування, інвестування тощо). *Валютний* оборот характеризує всі перераховані вище види грошового обороту в національній та іноземній валютах.

Грошовий оборот буває *готівковим* і *безготівковим*. Готівково-грошовий обіг представлено грошима як засіб платежу і засіб звернення. Безготівковий оборот представлений тільки грошима як засіб платежу.

Грошовий потік підприємства – це сукупність розподілених у часі надходжень і виплат грошових коштів, які здійс-

нюються у результаті здійснення фінансово-господарської діяльності.

Зіставлення *вхідних* і *вихідних* грошових потоків є основою для проведення оцінки кредитоспроможності підприємства, а також виявлення потреби у додатковому фінансуванні. Від того, наскільки синхронізовані вхідні та вихідні потоки, буде залежати ступінь підтримки грошового балансу на підприємстві, а також стане можливим аналіз впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на обсяги грошових потоків.

Загалом грошові потоки розглядаються як сукупність надходжень і виплат грошових коштів у результаті здійснення *трьох видів діяльності підприємства*: основної (операційної), фінансової та інвестиційної.

Грошові потоки від основної діяльності пов'язані з поточними операціями з надходження виручки від реалізації, оплатою рахунків постачальників, виплатою заробітної плати, розрахунків з бюджетом.

Грошові потоки від фінансової діяльності – надходження і виплати грошових коштів, пов'язані з залученням додаткового акціонерного або пайового капіталу, одержанням довгострокових і короткострокових кредитів і позик, сплатою у грошовій формі дивідендів і відсотків за вкладами власників, а також деякі інші грошові потоки, пов'язані зі здійсненням зовнішнього фінансування господарської діяльності організації.

Грошові потоки (відтоки) у процесі інвестиційної діяльності, як правило, пов'язані з придбанням основних засобів і нематеріальних активів.

На формування грошових потоків підприємства впливають *зовнішні* і *внутрішні* фактори.

До **зовнішніх** факторів належать:

- система розрахунків за операціями;
- система кредитування постачальників і споживачів;
- доступність фінансового кредиту;
- можливість отримання безоплатних коштів у рамках цільового фінансування;
- система оподаткування підприємства;
- кон'юнктура товарного і фондового ринків.

До *внутрішніх* факторів належать:

- тривалість операційного циклу;
- сезонність виробництва і реалізації;
- амортизаційна політика;
- стадія життєвого циклу підприємства.

Основними показниками, що характеризують грошовий потік підприємства, є:

- обсяг надходжень грошових коштів;
- обсяг витрачання грошових коштів;
- обсяг чистого грошового потоку;
- величина залишків грошових коштів на початок і кінець аналізованого періоду;
- коефіцієнт достатності чистого грошового потоку;
- коефіцієнт ліквідності грошових потоків;
- коефіцієнт ефективності грошових потоків.

Основними етапами процесу управління грошовими потоками на підприємстві є такі:

1. Аналіз тенденцій розвитку грошових потоків підприємства у попередньому періоді.
2. Аналіз і прогнозування ступеня впливу факторів, що впливають на формування грошових потоків підприємства у плановому періоді.
3. Визначення потреби у фінансових ресурсах для ефективного формування грошових фондів підприємства.
4. Вибір джерел формування фінансових ресурсів підприємства.
5. Оптимізація розподілу грошових коштів за основними напрямками їх витрачання.
6. Забезпечення збалансованості та синхронізації грошових потоків у часі.
7. Забезпечення ефективного контролю грошових потоків підприємства.

У процесі вивчення суті грошових потоків підприємства важливим моментом є розгляд їх класифікації. Нижче наведемо найбільш загальну і часто застосовувану класифікацію грошових потоків підприємства.

Класифікація грошових потоків підприємства

За видами діяльності підприємства:

- грошовий потік по фінансовій діяльності;
- грошовий потік по інвестиційній діяльності.

За характером грошового потоку щодо підприємства:

- вхідний грошовий потік;
- вихідний грошовий потік.

За методом обчислення обсягу грошового потоку:

- валовий грошовий потік;
- чистий грошовий потік.

За спрямованістю руху грошових коштів:

- позитивний грошовий потік;
- негативний грошовий потік.

За масштабами обслуговування господарського процесу:

- грошовий потік підприємства в цілому;
- грошовий потік в окремих структурних підрозділах підприємства;

- грошовий потік по окремих господарських операціях.

За формами використовуваних грошових коштів:

- готівковий грошовий потік;
- безготівковий грошовий потік.

За методом оцінки в часі:

- справжній грошовий потік;
- майбутній грошовий потік.

За рівнем збалансованості обсягів взаємопов'язаних грошових потоків:

- збалансований грошовий потік;
- незбалансований грошовий потік.

За періодом часу:

- короткостроковий грошовий потік;
- довгостроковий грошовий потік.

За видом використовуваної валюти:

- грошовий потік у національній валюті;
- грошовий потік в іноземній валюті.

За рівнем достатності обсягу грошового потоку:

- надлишковий грошовий потік;
- дефіцитний грошовий потік.

За значущістю у формуванні кінцевих результатів господарської діяльності:

- пріоритетний грошовий потік;
- другорядний грошовий потік.

Щодо можливості регулювання у процесі управління:

- грошовий потік, що піддається регулюванню;
- грошовий потік, що не піддається регулюванню.

Щодо можливості забезпечення платоспроможності:

- ліквідний грошовий потік;
- неліквідний грошовий потік.

За безперервністю формування в аналізованому періоді:

- регулярний грошовий потік;
- нерегулярний грошовий потік.

Об'єктами оптимізації грошових потоків є:

- позитивний грошовий потік;
- негативний грошовий потік;
- чистий грошовий потік;
- залишок грошових коштів.

Основними напрямками оптимізації грошових потоків є:

- досягнення збалансованості грошових потоків у часі;
- синхронізація грошових потоків за часом і масштабом;
- забезпечення зростання чистого грошового потоку.

У процесі оптимізації грошових потоків найбільшу увагу має бути приділено зростанню потоку грошових коштів. Для цього у системі управління грошовими потоками застосовуються заходи короткострокового і довгострокового характеру.

До *короткострокових заходів із збільшення позитивного грошового потоку* відносяться:

- управління короткостроковою дебіторською заборгованістю, її можлива реструктуризація;
- управління запасами, визначення їх оптимального обсягу і, як наслідок, оптимального обсягу їх фінансового забезпечення;
- часткове використання передоплати;
- застосування системи знижок для покупців;
- реалізація або здача в оренду основних засобів, які не використовуються.

До *короткострокових заходів щодо зниження* негативного грошового потоку відносяться:

- скорочення витрат;
- реструктуризація кредиторської заборгованості;
- реструктуризація виплат за кредитами;
- використання знижок від постачальників.

До *довгострокових заходів із збільшення* позитивного грошового потоку відносяться:

- пошук потенційного інвестора;
- збільшення кількості стратегічних партнерів;
- освоєння нових ринків збуту.

До *довгострокових заходів щодо зниження* негативного грошового потоку відносяться:

- укладання довгострокових контрактів, що передбачають систему постійних знижок і можливості відстрочки платежів;

- оптимізація податкової політики.

Завдання для самостійної роботи

1. Є такі дані для оцінки грошового потоку підприємства в майбутньому кварталі: виручка від продажів – 294 тис. грн; витрати складуть 169 тис. грн, в тому числі амортизація – 45,2 тис. грн, податок на прибуток – 18%. Визначте чистий грошовий потік.

2. Визначте, чому дорівнює грошовий потік від операційної діяльності на основі наданих даних. За 2019 р. чистий прибуток підприємства склав 2680 тис. грн, амортизація за рік – 359 тис. грн. На початок року вартість запасів готової продукції дорівнювала 797 тис. грн, дебіторська заборгованість – 315 тис. грн, кредиторська заборгованість – 514 тис. грн. На кінець року запаси не змінилися, дебіторська заборгованість збільшилася на 12%, а кредиторська заборгованість – до 8,3%.

Практичні завдання

1. У звітному періоді підприємство реалізувало продукції на суму 1259 тис. грн, отримало дивіденди у розмірі 17,8 тис. грн і безоплатну допомогу в розмірі 35 тис. грн. Також підприємство отримало кредит у розмірі 52 тис. грн, ставка відсотка за яким становить 16% річних. Виплати здійснюються раз у квартал (відсотки і тіло кредиту рівними частинами, кредит узятий на рік). Заробітна плата виробничих робітників становить 621 тис. грн, адміністративно-управлінського персоналу – 102 тис. грн. Інші виробничі накладні витрати становлять 78,2 тис. грн. Визначте чистий грошовий потік.

2. Складіть платіжний календар підприємства на основі наведених нижче даних.

На перший квартал запланований дохід від реалізації основної продукції в розмірі 892 тис. грн. Крім того, в лютому заплановано реалізацію ТМЦ на суму 5150 грн, надходження простроченої дебіторської заборгованості – 1600 грн, передача заставного майна в банк для реалізації – 7820 грн і виручка від іншої реалізації – 7180 грн.

Витрати грошових коштів у наступному місяці плануються в обсязі: придбання матеріалів і комплектуючих – 45680 грн, зарплата – 50800 грн, відрахування у соціальні позабюджетні фонди – 19500 грн, сплата непрямих податків – 50970 грн, сплата інших податків і зборів – 52450 грн, оплата електроенергії – 2110 грн, опалення – 13055 грн, водопостачання – 1600 грн, послуги залізничного транспорту – 2800 грн, послуги зв'язку – 140 грн, витрати на виробничі відрядження – 8820 грн, розрахунково-касове обслуговування – 1200 грн. Інші витрати намічаються в сумі 2100 грн.

Протягом першого кварталу на виробничий розвиток планується надати 98760 грн, соціальний розвиток – 32100 грн, погашення кредиту банку планується в сумі 36000 грн, виплата відсотків за кредитом – 8850 грн. Прострочена кредиторська заборгованість на початок кварталу склала 1830 грн.

3. За даними фінансової звітності (табл. 89) проаналізуйте рух грошових коштів підприємства.

Таблиця 89

Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
I. Рух коштів у результаті операційної діяльності			
Надходження від: реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000	27843	28639
цільового фінансування	3010	147	50
Інші надходження	3095	292	81
Витрачання на оплату: товарів (робіт, послуг)	3100	-11138	-11841
праці	3105	-7559	-6568
відрахувань на соціальні заходи	3110	-2066	-1790
зобов'язань з податків і зборів	3115	-7241	-6297
Витрачання на оплату зобов'язань з податку на прибуток	3116	-38	-8
Витрачання на оплату зобов'язань з податку на додану вартість	3117	-3667	-3462
Витрачання на оплату зобов'язань з інших податків і зборів	3118	-3536	-2827
Інші витрачання	3190	-242	-291
Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195	36	1983
II. Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності			
Витрачання на придбання: фінансових інвестицій	3255	-382	-1617
необоротних активів	3260	()	()
Виплати за деривативами	3270	()	()
Інші платежі	3290	()	()
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295	-382	-1617

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
III. Рух коштів у результаті фінансової діяльності			
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395		
Чистий рух грошових коштів за звітний період	3400	-346	366
Залишок коштів на початок року	3405	402	36
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410		
Залишок коштів на кінець року	3415	56	402

Тестові завдання

1. Який оборот обслуговує операції з контрагентами?

- а) грошово-розрахунковий оборот;
- б) грошово-кредитний оборот;
- в) грошово-фінансовий оборот;
- г) валютний оборот.

2. Який оборот обслуговує операції з кредитними установами?

- а) грошово-розрахунковий оборот;
- б) грошово-кредитний оборот;
- в) грошово-фінансовий оборот;
- г) валютний оборот.

3. Який оборот обслуговує операції за розрахунками з бюджетом, небанківськими організаціями та інвесторами?

- а) грошово-розрахунковий оборот;
- б) грошово-кредитний оборот;
- в) грошово-фінансовий оборот;
- г) валютний оборот.

4. Який оборот обслуговує операції з усіма ланками фінансової системи в національній та іноземній валютах?

- а) грошово-розрахунковий оборот;
- б) грошово-кредитний оборот;
- в) грошово-фінансовий оборот;
- г) валютний оборот.

5. Які фактори відносяться до зовнішніх, що впливають на формування грошових потоків?

- а) система розрахунків за операціями, система кредитування постачальників і споживачів, доступність фінансового кредиту;
- б) тривалість операційного циклу, сезонність виробництва і реалізації;
- в) амортизаційна політика, стадія життєвого циклу підприємства;
- г) можливість отримання безоплатних коштів у рамках цільового фінансування, система оподаткування підприємства, кон'юнктура товарного і фондового ринків.

6. Які фактори відносяться до внутрішніх, що впливають на формування грошових потоків?

- а) система розрахунків за операціями, система кредитування постачальників і споживачів, доступність фінансового кредиту;
- б) тривалість операційного циклу, сезонність виробництва і реалізації;
- в) амортизаційна політика, стадія життєвого циклу підприємства;
- г) можливість отримання безоплатних коштів у рамках цільового фінансування, система оподаткування підприємства, кон'юнктура товарного і фондового ринків.

7. Які принципи управління грошовими потоками на підприємстві є основними?

- а) забезпечення ефективності діяльності підприємства, збалансованість грошових потоків, системність і комплексність;

б) отримання додаткових джерел доходів за рахунок цільового фінансування;

в) централізація і децентралізація, науковість, інформативність;

г) забезпечення ліквідності.

8. Які грошові потоки розрізняють щодо підприємства?

а) валовий і чистий;

б) готівковий і безготівковий;

в) вхідний і вихідний;

г) позитивний і негативний.

9. Які грошові потоки розрізняють за спрямованістю руху?

а) валовий і чистий;

б) готівковий і безготівковий;

в) вхідний і вихідний;

г) позитивний і негативний.

10. Які грошові потоки розрізняють за формами використання грошових коштів?

а) валовий і чистий;

б) готівковий і безготівковий;

в) вхідний і вихідний;

г) позитивний і негативний.

Список рекомендованої літератури

Базецкая А. И., Дяченко В. Л. Финансовый менеджмент: учеб. пособие. Харьков: ХНУГХ им. А. Н. Бекетова, 2017. 186 с.

Воронко О. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 280 с.

Економічний аналіз: навч. посіб. / за ред. Н. А. Волкової. Одеса: ОНЕУ, 2015. 310 с.

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1260> (дата звернення: 12.06.2020).

Основи економічного аналізу: навч.-метод. посіб. / В. М. Микитюк, Т. М. Паламарчук, О. П. Русак та ін.; за ред. В. М. Микитюка. Житомир: Рута, 2018. 440 с.

Отенко В. І., Іванієнко В. В., Азаренков Г. Ф. Теорія економічного аналізу: навч. посіб. для ВНЗ. Харків: ІНЖЕК, 2015. 339 с.

Черниш С. С. Економічний аналіз: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 312 с.

Запитання для самоконтролю

1. Сутність грошового потоку.
2. Опишіть види грошового обороту.
3. Охарактеризуйте внутрішні чинники, що впливають на формування грошових потоків.
4. Охарактеризуйте зовнішні фактори, що впливають на формування грошових потоків.
5. Які основні показники характеризують грошовий потік?
6. Дайте характеристику основних етапів процесу управління грошовими потоками на підприємстві.
7. Охарактеризуйте грошові потоки за різними класифікаційними ознаками.
8. Охарактеризуйте коефіцієнти, використовувані при синхронізації грошових потоків.
9. У чому полягає оптимізація грошових потоків?
10. Опишіть основні напрями оптимізації грошових потоків.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Результати успішного засвоєння навчальної дисципліни «Економічний аналіз діяльності підприємства» передбачають їх диференціацію на відмінний (відповідає підсумковій оцінці А за шкалою ECTS), типовий (В і С) і пороговий (D і E) рівні за вимогами до сформованих компетентностей.

Досягнення відмінного рівня сформованості предметних компетентностей означає відмінне оволодіння знаннями, уміннями і практичними навичками. Наявна системність знань студента, який може вільно застосовувати отримані знання і демонструвати набуті уміння та практичні навички у складних і нетипових ситуаціях.

Для типового рівня сформованості предметних компетентностей характерним є добре або дуже добре володіння знаннями, уміннями та практичними навичками. Студент може прикладати здобуте як у простих, так і складних ситуаціях. У нього наявний зв'язок між окремими знаннями, проте відчувається недостатність умінь і практичних навичок із системного оцінювання відповідної інформації.

Пороговий рівень сформованості предметних компетентностей вирізняється задовільним або достатнім опануванням знань, умінь і практичних навичок, фрагментарністю знань. У простих, типових, стандартних ситуаціях студент може користуватися одержаними знаннями і виявляти набуті уміння та практичні навички, але не здатний цього зробити при підвищенні рівня складності ситуації.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни «Економічний аналіз діяльності підприємства» виставляється у залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮУ ім. Ярослава Мудрого
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	Зараховано	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками		80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків		70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
F	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	Не зараховано	35 – 59
FX	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		0 – 34

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Зміст, предмет економічного аналізу.
2. Основні завдання економічного аналізу.
3. Види економічного аналізу.
4. Основні риси методики проведення економічного аналізу та системи показників, що використовуються в аналізі.
5. Характеристика методів економічного аналізу.
6. Джерела інформації для проведення економічного аналізу.
7. Організація та етапи проведення аналізу.
8. Резерви та фактори впливу на їх зміну.
9. Зміст і завдання аналізу виробництва продукції.
10. Обґрунтування виробничої програми підприємства.
11. Аналіз обсягу виробництва продукції.
12. Аналіз номенклатури, асортименту та структури випуску продукції.
13. Аналіз якості продукції.
14. Аналіз ритмічності виробництва.
15. Аналіз обсягу реалізації продукції (послуг).
16. Аналіз резервів виробництва і реалізації продукції.
17. Основні завдання аналізу трудових ресурсів і забезпеченості ними підприємства.
18. Аналіз використання робочого часу.
19. Аналіз продуктивності праці.
20. Аналіз складу, структури і технічного стану основних засобів.
21. Аналіз ефективності використання основних засобів.
22. Оцінка виробничих потужностей.
23. Загальна оцінка виконання плану матеріально-технічного постачання.
24. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів.
25. Вплив факторів матеріально-технічного постачання на обсяг виробництва продукції.
26. Значення аналізу собівартості продукції у підвищенні ефективності діяльності підприємства.

27. Основні об'єкти калькулювання та аналізу собівартості продукції (робіт, послуг).
28. Аналіз собівартості за елементами витрат і калькуляційними статтями.
29. Оцінка витрат на одну гривню товарної продукції.
30. Аналіз собівартості окремих виробів.
31. Аналіз собівартості порівнюваної товарної продукції.
32. Аналіз прямих витрат на одиницю продукції.
33. Аналіз непрямих (накладних) виробничих витрат.
34. Методика підрахунку резервів зниження собівартості продукції.
35. Мета, зміст, прийоми і методи аналізу фінансової діяльності підприємства.
36. Механізми формування прибутку на підприємстві.
37. Аналіз валового прибутку підприємства.
38. Аналіз утворення і розподілу чистого прибутку підприємства.
39. Аналіз рентабельності підприємства.
40. Методика підрахунку збільшення прибутку та рентабельності за рахунок резервів виробництва.
41. Баланс – основна складова фінансового аналізу.
42. Аналіз майна та джерел його формування.
43. Оцінка ліквідності та платоспроможності.
44. Аналіз фінансової стабільності.
45. Ефективність використання оборотного капіталу.
46. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості.
47. Аналіз власного і позикового капіталу.
48. Ефект фінансового важеля.
49. Характеристика ділової активності підприємства.
50. Резерви зниження собівартості продукції.

З М І С Т

Загальні поради.....	3
Плани практичних занять і завдання для самостійної роботи.....	5
Модуль I. Методологічні основи проведення економічного аналізу діяльності підприємства	5
Модуль II. Аналіз фінансових аспектів діяльності підприємства.....	44
Модуль III. Аналіз економічної діяльності підприємства...	135
Критерії оцінювання успішності студентів.....	269
Питання до заліку.....	271

Навчальне видання

Електронне видання

Базецька Г. І.

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»
денної форми навчання

Відповідальна за випуск *Л. С. Шевченко*

Редактор *Л. М. Рибалко*

Комп'ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*